

ORTAÖĞRETİM
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

MEBİ

KONU ÖZETLERİ

COĞRAFYA

AYT

Zengin ve Anlaşılır İçerik

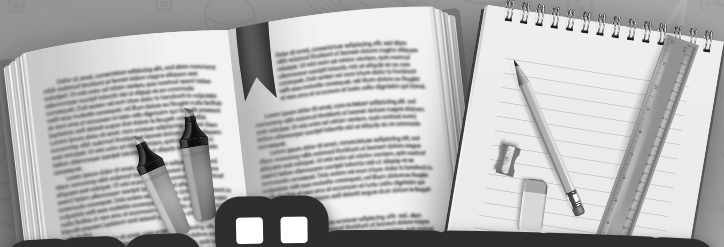
Hızlı ve Etkili Öğrenme

Görsel Destekli Anlatım

ORTAÖĞRETİM
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

MEBİ

KONU ÖZETLERİ

COĞRAFYA

AYT

Zengin ve Anlaşılır İçerik

Hızlı ve Etkili Öğrenme

Görsel Destekli Anlatım

MEBİ AYT KONU ÖZETLERİ - COĞRAFYA

ISBN 978-975-11-8464-1

Yazar KOMİSYON

Millî Eğitim Bakanlığı
Atatürk Bulvarı No: 98
Bakanlıklar / ANKARA

Tel: 0312 4132680
0312 4132681
0312 4131838

www.meb.gov.tr

Bu yayının tüm yayın hakları Millî Eğitim Bakanlığı'na aittir. Hiçbir şekilde ticari amaçla kullanılamaz veya kullandırılmaz. Bu kitabın ve kitapta yer alan içeriklerin ticari amaçla kullanılması, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasası'na aykırıdır. Aykırı davranışlar hakkında hukuki ve cezai her türlü başvuru hakkı saklıdır.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastiğın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cûda.

Ruhumun senden îlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan îlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'sım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalar sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif ERSOY

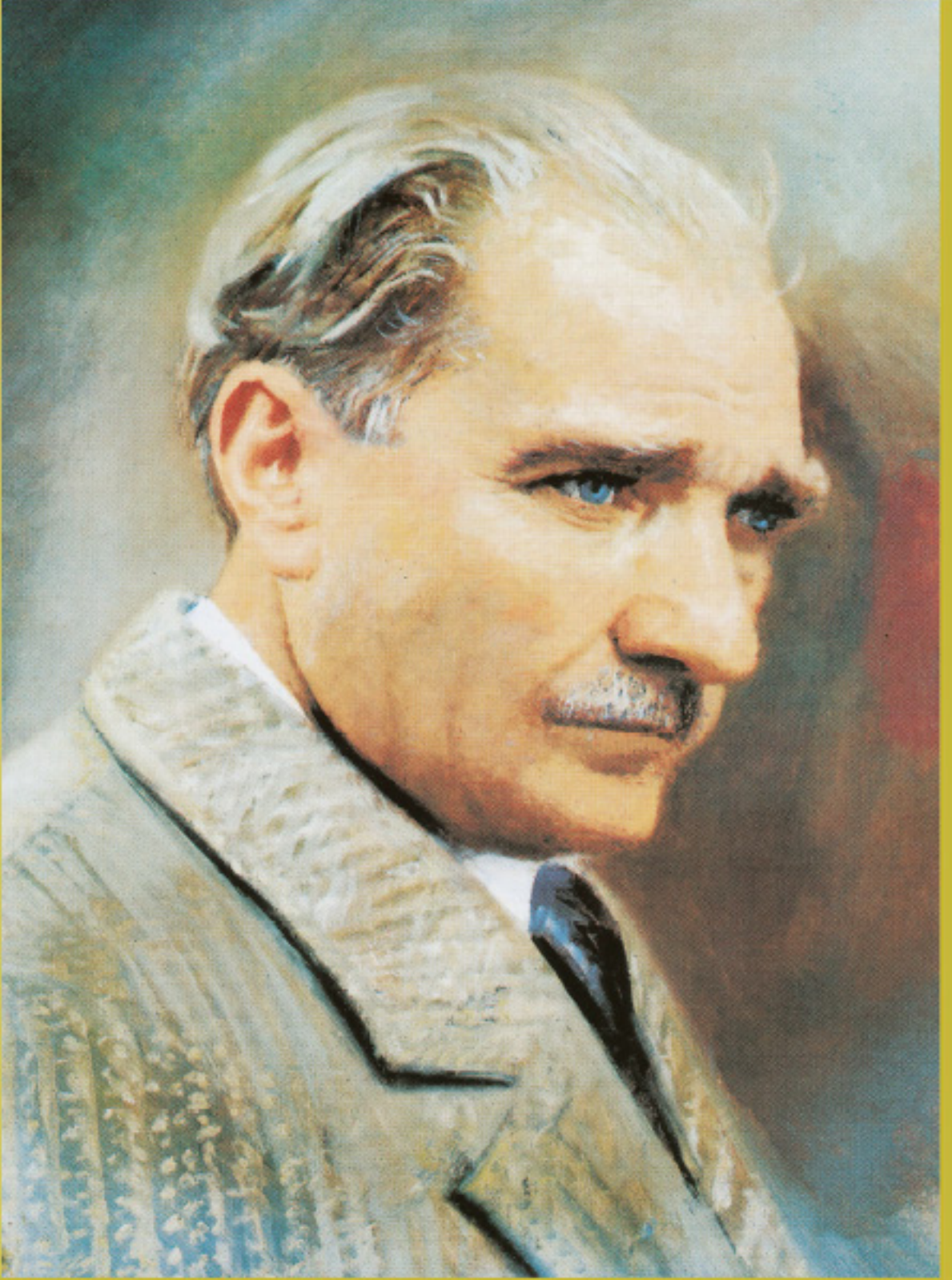
GENÇLİĞE HİTÂBE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namûsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

1. Biyoçeşitlilik ve Biyomlar	9	32. Enerji Nakil Hatları	95
2. Ekosistemler ve Madde Döngüleri	12	33. Çatışma Bölgeleri	97
3. Nüfus Politikaları ve Türkiye Nüfusunun Geleceği	15	34. Doğal Çevrenin Sınırlılığı, Çevresel Örgüt ve Anlaşmalar	99
4. Yerleşme Özellikleri ve Şehirler	18		
5. Üretim, Dağıtım ve Tüketim	21		
6. Doğal Kaynaklar ve Ekonomi	23		
7. Türkiye'nin Ekonomi Politikaları ve Tarımı Etkileyen Faktörler	25		
8. Türkiye'de Tarım Ürünleri	28		
9. Türkiye'de Ormancılık ve Hayvancılık	31		
10. Türkiye'de Madencilik ve Enerji Kaynakları	34		
11. Türkiye'de Sanayi	37		
12. İlk Kültür Merkezleri ve Kültür Bölgeleri	40		
13. Türk Kültürü ve Anadolu'nun Kültürel Özellikleri ...	43		
14. Küresel Ticaret	45		
15. Turizm	47		
16. Ülkelerin Sanayileşme Süreci ve Tarım-Ekonomi İlişkisi	49		
17. Uluslararası Örgütler	51		
18. Çevre Sorunları ve Türleri	53		
19. Doğal Kaynaklar, Madenler ve Enerji Kaynakları Kullanımının Çevresel Etkileri	55		
20. Arazi Kullanımı, Küresel Çevre Sorunları ve Geri Dönüşüm	58		
21. Ekstrem Doğa Olayları	61		
22. Doğa Olaylarının Geleceği	64		
23. Geçmişten Geleceğe Şehir ve Ekonomi	67		
24. Geleceğin Dünyası	69		
25. Türkiye'nin İşlevsel Bölgeleri	72		
26. Türkiye'nin Bölgesel Kalkınma Projeleri	74		
27. Hizmet Sektörü ve Ulaşım	78		
28. Dünyada ve Türkiye'de Ticaret	81		
29. Türkiye Turizmii	84		
30. Ülkelerin Konumunun Etkileri ve Türkiye'nin Jeopolitik Konumu	88		
31. Ülkelerin Gelişmişliği	92		

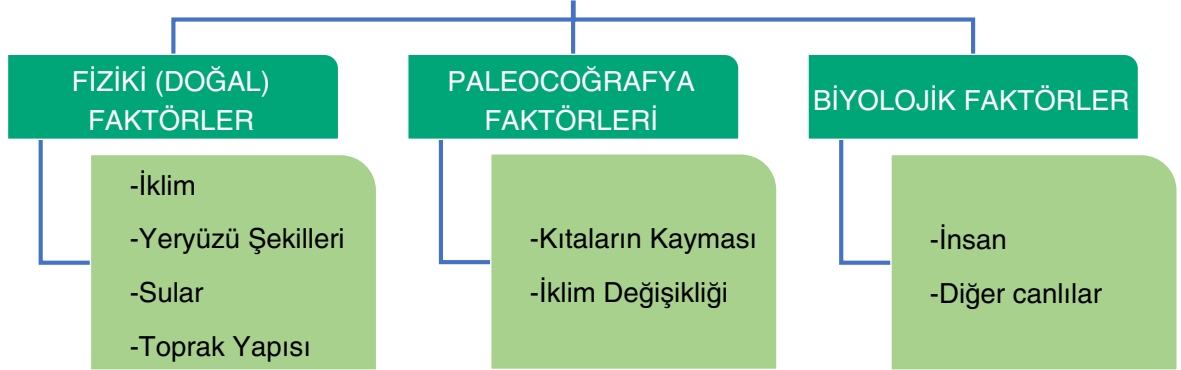
BİYOÇEŞİTLİLİK VE BİYOMLAR

Biyosfer: Canlıların doğal ortam içinde yaşadığı küre olan biyosfer; litosfer, atmosfer ve hidrosfer ile etkileşim hâlinde.

Biy çeşitlilik: Bir bölgedeki çeşitli özelliklere sahip bitki ve hayvan türleri ile mikroorganizmaların sayısını ve bu canlıların birbirleriyle olan ilişkilerine biyoçeşitlilik denir.

BİYOÇEŞİTLİLİĞİN YERYÜZÜNE DAĞILIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

FİZİKİ (DOĞAL) FAKTÖRLER

İklim: Sıcaklık ve yağış, karalarda yaşayan canlıların dağılışını etkileyen en önemli iklim elemanlarıdır. Sıcaklık ve yağışın fazla olduğu iklim bölgelerinde biyoçeşitlilik fazladır. Sıcaklık ve yağış dışında ışık ve rüzgâr faktörü de canlıların dağılışını etkiler.

Yeryüzü Şekilleri: Yükseltiye bağlı olarak sıcaklığın azalması ve bir noktaya kadar yağışın artması, bitki ve hayvan türlerinin bir dağ yamacı boyunca değişmesini sağlar. Yeryüzü şekillerinin engebeli olduğu bölgelerde iklim kısa mesafelerde değiştiği için bitki ve hayvan türleri değişmektedir.

Sular: Su, canlılar için büyük öneme sahiptir. Bu nedenle su kaynakları ve çevresinde biyoçeşitlilik fazladır.

Toprak: Bitkiler, ihtiyaç duyduğu besin maddelerinin ve suyun önemli bir kısmını topraktan temin eder. Bazı canlı türleri yaşamlarının bir bölümü veya tamamını toprakta sürdürür.

PALEOCOĞRAFYA FAKTÖRLERİ

İklim Değişikliği: Değişen iklim koşulları bazı canlıların yeni yaşam alanı bulmak için göç etmelerine, bazılarının yayılış alanlarının daralmasına, bazılarının da nesillerinin tükenmesine sebep olmuştur.

Kıtaların Kayması: Jeolojik zamanlarda meydana gelen yer kabuğu hareketlerine bağlı olarak kıta ve denizlerin dağılışında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Meydana gelen bu olaylar canlıların dağılışını etkilemiş, farklı türlerin birbirleriyle etkileşime girmesini sağlamıştır.

250 milyon yıl önce

150 milyon yıl önce

Günümüz

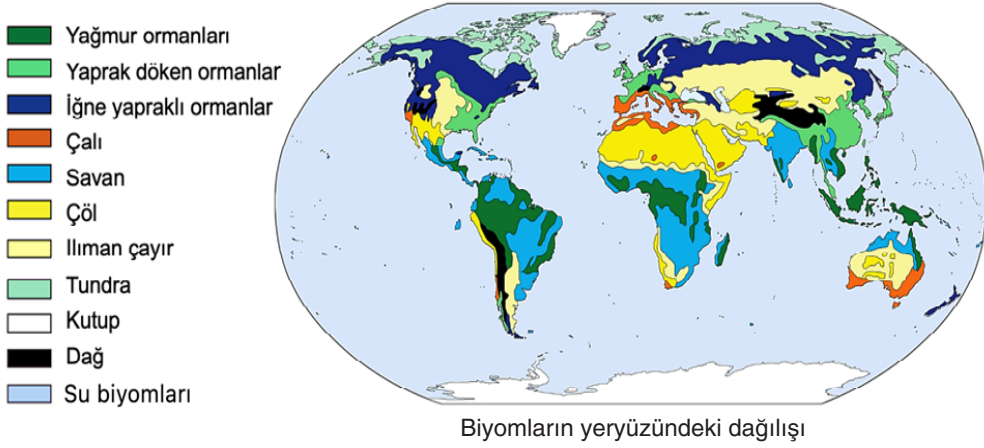
BİYOLOJİK FAKTÖRLER

İnsan Faaliyetleri: İnsanların yeryüzündeki bitki ve hayvanların dağılışına etkisi genelde olumsuz olmakla birlikte olumlu etkileri de olabilmektedir. Avcılık, bitki örtüsünün ve doğal yaşam alanlarının tahribi olumsuz sonuçları doğuran başlıca faaliyetlerdir. Nesli tükenmekte olan hayvanların koruma altına alınması, doğal koruma alanlarının oluşturulması, biyoçeşitliliğin azalmasını önleyici yasalar çıkarılması, bölgesel ve küresel ölçekte sözleşmeler imzalanması biyoçeşitlilik üzerinde insanların olumlu etkileri sayılabilir.

Diğer Canlılar: Ekosistemin bir unsuru olan canlılar aynı zamanda diğer canlılarla karşılıklı etkileşim halindedir. Yeryüzünde bitkilerin gür ve çeşitli olduğu alanlarda hayvan türlerinin de çeşitlendiği görülmektedir.

BİYOMLAR

Benzer yetişme şartlarına sahip bitki ve hayvan topluluklarını içinde barındıran bölgelere **biyom** denir. Her biyomun kendine özgü bitki örtüsü ve hayvan türü olmakla beraber biyomlar, daha çok bitki örtüsüne göre adlandırılmaktadır.

Tropikal Yağmur Ormanları Biyomu

Her mevsimin sıcak ve yağışlı geçtiği, biyoçeşitliliğin fazla olduğu Ekvator ve çevresinde görülür. Yıl boyunca yeşil kalabilen uzun boylu ve geniş yapraklı ağaçlardan oluşan bitki örtüsüne sahiptir. Orangutan, kaplan, goril, yılan, leopar, kertenkele, kuş, kelebek, böcek türleri burada görülen hayvan türleridir.

Tropikal yağmur ormanları biyomu

Yaprak Döken Orman Biyomu

Yıl boyunca nem ve yağışın fazla olduğu kışların ılık, yazların serin geçtiği ılıman iklim bölgelerinde görülür. Orman altı florası bakımından zengin olup sonbaharda yapraklarını döken ağaçlardan oluşan ormanlara sahiptir. Boz ayı, sincap, geyik, çakal, tilki, kartal, tavşan, yılan vb. hayvan türleri görülür.

İğne Yapraklı Orman Biyomu

Kışların uzun ve soğuk, yazların kısa ve serin geçtiği sert karasal iklim bölgelerinde görülür. Soğuğa dayanıklı iğne yapraklı ağaçlardan oluşan tayga (boreal) ormanlarına sahiptir. Kurt, samur, vizon, geyik, vaşak, kunduz, boz ayı vb. hayvan türleri görülür.

Çalı Biyomu

Orta kuşağın 30°- 40° enlemleri çevresinde yer alan, yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı geçen Akdeniz iklim bölgelerinde görülür. Bitki örtüsü bodur ağaç ve çalılardan oluşur. Çakal, yaban koyunu, yaban keçisi, tavşan, puma, tilki, karaca, kokarca vb. hayvan türleri görülür.

Çalı biyomu

Savan Biyomu

Her iki yarım kürede yaklaşık 10°- 20° enlemleri arasında görülür. Uzun boylu ot toplulukları ile kuraklığa dayanıklı çalı ve küçük gruplar hâlinde bulunan ağaçlar bitki örtüsünü oluşturur. Zebra, zürafa, fil, aslan, timsah, antilop, sırtlan, gergedan, su aygırı, çakal, deve kuşu vb. hayvan türleri görülür.

Savan biyomu

Çöl Biyomu

Dönenceler çevresinde ve orta kuşağın denizden uzak iç kesimlerinde yıllık yağış miktarının 200 mm'nin altında olduğu alanlarda görülür. Seyrek olarak kurakçıl otlar, çalılar ve kaktüsler bitki örtüsünü oluşturur. Deve, yılan, kertenkele, karınca, çöl faresi, çöl tilkisi, akrep vb. hayvan türleri görülür.

Ilıman Çayırlar Biyomu

Orta kuşakta yıllık yağış miktarının az olduğu, yağışın belirli mevsimlerde toplandığı yarı kurak iklim bölgelerinde görülür. Bozkır, çayır ve preri gibi kısa boylu ot toplulukları bitki örtüsünü oluşturur. Lama, bizon, geyik, kanguru, ceylan, bufalo, tavşan, çakal vb. hayvan türleri görülür.

Tundra Biyomu

Sıcaklığın birkaç ay 0°C'nin üstüne çıktığı, toprağın kışın donup yazın çözüldüğü tundra iklim bölgesinde ve yüksek dağlık alanlarda görülür. Yazın toprağın üst kısmındaki buzların çözülmesiyle ortaya çıkan ot, yosun, liken ve yer yer çalılar bitki örtüsünü oluşturur. Kutup tilkisi, baykuş, ren geyiği, misk öküzü, kurt, karibu, palyaço ördek vb. hayvan türleri görülür.

Tundra biyomu

Kutup Biyomu

Sıcaklığın yıl boyunca 0 °C'nin altında olduğu, buzul örtüleriyle kaplı kutup bölgelerinde görülür. Bitki örtüsü yoktur. Kutup ayısı, kutup tilkisi, fok, penguen vb. hayvan türleri görülür.

Dağ Biyomu

Himalaya, And, Alp, Kayalık vb. dağların yüksek kesimleriyle düşük sıcaklık şartlarının hâkim olduğu alanlarda görülür. İğne yapraklı ormanlar, alpin çayırlar bitki örtüsünü oluşturur. Dağ keçisi, Tibet öküzü, kartal, kar tavşanı, kurt, kar parsı vb. hayvan türleri görülür.

Tuzlu Su Biyomları

Deniz ve okyanus gibi tuzlu sulardan oluşur. Tuzlu su biyomlarında canlı türlerinin dağılımında derinlik, ışık, sıcaklık ve basınç etkilidir. Bu biyomlarda yosun, yunus, balina, midye, yengeç, denizanası, ahtapot, denizyıldızı, hayvansal planktonlar, mercanlar balık türleri vb. canlılar görülür.

Tatlı Su Biyomları

Akarsu ve tatlı su göllerinden oluşan bu biyom; balıklar, kurbağalar, böcekler gibi hayvan türleri ile saz, kamış, nilüfer, bitkisel plankton vb. bitki türlerine sahiptir.

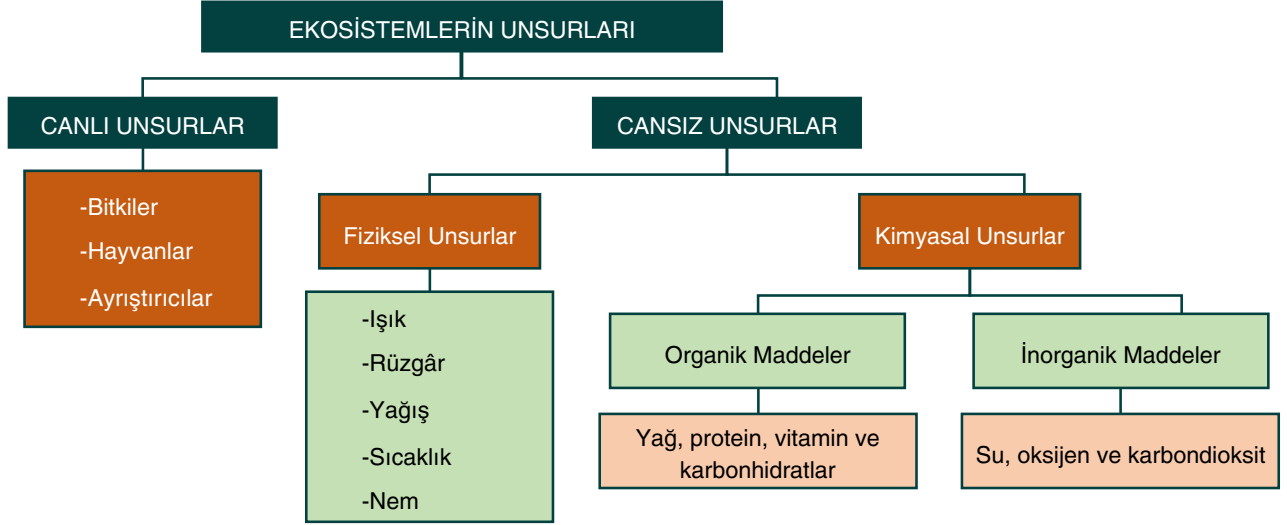

Tatlı su biyomu

EKOSİSTEM VE MADDE DÖNGÜLERİ

Ekosistemlerin Unsurları

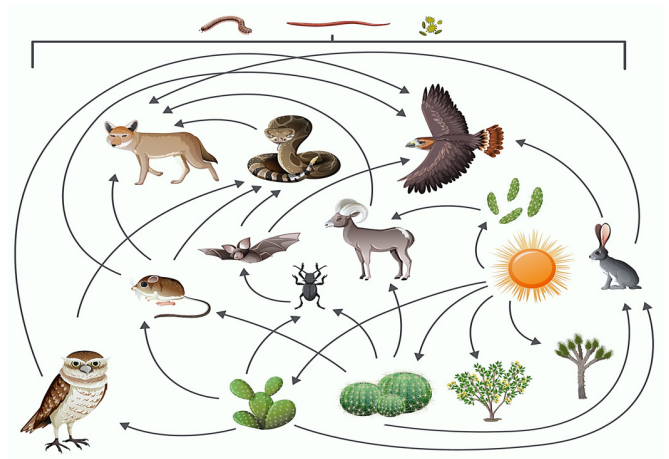
Ekosistem, biyosferde birbirleriyle sürekli etkileşim hâlinde olan canlı ve cansız unsurlardan oluşur.

- Toprak, kaya, su, Güneş ışığı ve atmosfer ekosistemin cansız ögelerini; üreticiler (bitkiler ve fitoplanktonlar), tüketiciler (hayvanlar) ve ayrıştırıcılar (bakteri ve mantarlar) ekosistemin canlı ögelerini oluşturur.
- Üreticiler, fotosentez yoluyla canlılar için gerekli olan organik bileşikler üretir.
- Tüketiciler bitkiler tarafından üretilen organik maddeleri tüketerek yaşamlarını devam ettirir. Tüketiciler; birincil, ikincil ve üçüncül tüketiciler olmak üzere üç gruptan oluşur.
- Ayrıştırıcılar, ölmüş bitki ve hayvan atıklarının parçalanmasını sağlayarak bunların inorganik maddeler şeklinde doğaya dönmesine katkı sunar.

Besin Zinciri ve Enerji Akışı

Ekosistemi oluşturan canlı ve cansız unsurlar, sürekli etkileşim hâlinindedir. Dolayısıyla ekosistemde canlı ve cansız unsurlar arasında gerçekleşen madde ve enerji akışı sayesinde devamlılık sağlanır. Besin maddeleri ve enerjinin üreticilerden otçullara, oradan da etçillere doğru aktarılmasına besin zinciri denir. Üretici, tüketici ve ayrıştırıcılardan oluşan besin zincirinde üreticilerin artması bu zincirdeki tüm canlı türlerinin artmasına neden olmaktadır.

Besin zinciri ve enerji akışı

DİKKAT

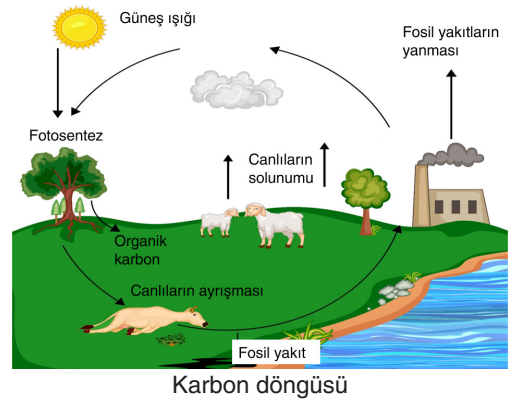
Ekosistemlerde enerji akışı tek yönlüdür. Üreticiden tüketiciye bu enerjinin sadece %10'luk kısmı aktarılır.

Madde Döngüleri

Canlılar, ihtiyaçları olan maddeleri yaşadıkları ortamdan alır ve gerekli kullanım sonrası bu maddeleri ortama geri verir. Maddelerin ekosistemdeki bu dolaşımına madde döngüsü denir.

Karbon Döngüsü: Karbon; hidrosferde karbondioksit ve bikarbonat, litosferde kömür, petrol, doğal gaz gibi fosil yakıtlar, atmosferde karbondioksit (CO_2) ve biyosferdeki canlıların yapılarında organik madde şeklinde bulunmaktadır.

Solunum, canlıların çürümesi, orman yangını, karbonatlı kayaçların ayrışması, volkanik faaliyetler ve fosil yakıtların yakılması sonucu atmosferde karbon üretimi gerçekleşir.

- Fotosentez yoluyla atmosferde tüketilen karbon biyosfere geçer.
- Hidrosferdeki karbon; deniz canlılarının kabuk oluşumu esnasında biyosfere, karbonatlı kayaçların oluşumu esnasında litosfere, fosil yakıt oluşumu ile de biyosferden litosfere geçer.
- Odun, kömür, petrol gibi fosil yakıtların yanması ve orman yangınları oksijeni tüketerek çok miktarda karbondioksitin atmosfere karışmasına neden olur.

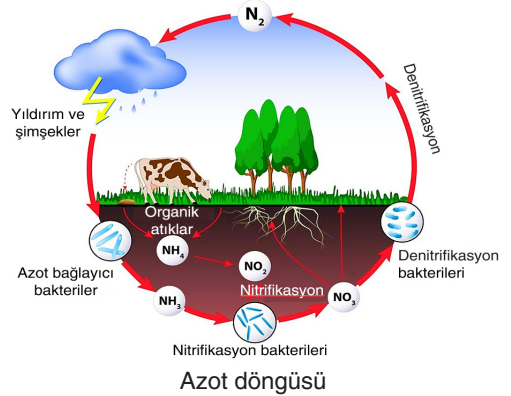
DİKKAT

Son yıllarda sera gazlarından biri olan karbondioksit miktarı atmosferde hızla artmış, bu durum dünyanın ortalama yüzey sıcaklığının artmasına (küresel ısınmaya) neden olmuştur.

Azot Döngüsü: Azotun bazı süreçlerden geçerek canlılara aktarılması ve daha sonra tekrar atmosfere dönmesine azot döngüsü denir. Canlılar için oldukça önemli bir element olan azot (nitrojen), %78'lik bir oranla atmosferde en çok bulunan gazdır. Bu gaz, canlıların yapı taşını oluşturan nükleik asit ve proteinlerin yapısında bulunur. Bazı bakteriler, atmosferde bulunan azotu doğrudan kullanabilirken canlıların önemli bir kısmı da nitrata dönüşmesi sonucu kullanabilmektedir.

Azotun ekosisteme girişi iki yolla gerçekleşir. Bunlar;

- Kozmik radyasyon, yıldırım, şimşek ve volkanik patlamalardır.
- Biyolojik yoldan tutulmadır.

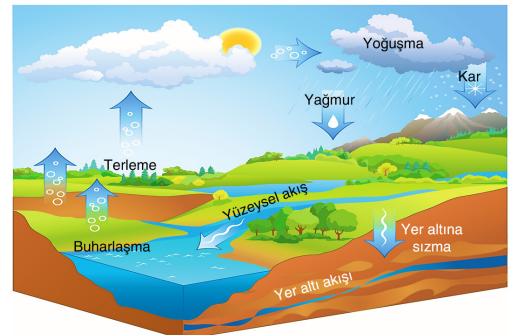

DİKKAT

Kullanılabilir azotun en önemli kaynağı, biyosferdeki canlı veya ölü organik maddelerdir.

Su Döngüsü: Yeryüzünde bulunan sular, sıcaklığın etkisiyle buharlaşarak atmosfere karışır. Buharlaşan suların bir kısmı yağış olarak tekrar okyanus ve denizlere döner, bir kısmı da rüzgârlarla taşınıp karalara yağmur, kar ve dolu olarak düşer.

Yağışlarla yeryüzüne ulaşan suyun bir kısmı, buharlaşarak tekrar atmosfere dönerken bir kısmı da yüzeysel akış veya yer altı akışı ile göl ve denizlere ulaşır. Yeryüzünde bulunan sular; hidrosfer, litosfer, atmosfer ve biyosfer arasında sürekli yer değiştirir. Suyun sıvı, katı ve gaz hâde yeryüzü ile atmosfer arasında sürekli yer değiştirmesine **hidrolojik döngü** ya da **su döngüsü** denir.

Su Ekosistemleri

Su ekosistemleri, denizel su ekosistemleri (deniz ve okyanus) ve karasal su ekosistemleri (göl, akarsu ve bataklık) olmak üzere ikiye ayrılır. Denizel su ekosistemleri tuzlu sulardan; karasal su ekosistemleri ise tuzlu, sodalı, acı göller dışında genellikle tatlı sulardan oluşur.

! DİKKAT

Su ekosistemlerindeki biyoçeşitliliği; suyun durgun veya hareketli olması, suların sıcaklık ve derinliği ile sulardaki ışık ve besin maddeleri etkiler.

Okyanus ve Deniz Ekosistemleri: Yeryüzünün en büyük ekosistemlerinden olan okyanus ve denizlerde 200 m derinliğe kadar olan ortam, canlı çeşitliliğinin fazla olduğu alanlardır. Bu durumun nedeni, Güneş ışınlarının buraya kadar ulaşabilmesi ve su basıncının derinlerde yüksek olmasıdır.

Fosfor ve azot başta olmak üzere bitki besin maddesi bakımından fakir olan açık denizlerde canlı çeşitliliği azalmaktadır. Kıyılarda ise karalardan taşınan besin maddelerinin açık denizlerden daha fazla olması canlı yaşamını çeşitlendirmiştir. Sıcak ve soğuk okyanus akıntılarının karşılaşma alanlarında plankton adı verilen bitkisel ve hayvansal tek hücreli canlıların sayısı oldukça fazla olduğundan bu alanlar biyoçeşitlilik bakımından zengindir. Tropikal denizlerin verimli kesimlerinde bulunan mercan resifleri, biyoçeşitliliğin oldukça zengin olduğu alanlardandır.

Mercanlar

Akarsu Ekosistemleri: Akarsu ekosistemlerinde yeryüzü şekilleri ve suyun akış hızı biyoçeşitliliği etkilemektedir. Akarsuların yukarı çıkırında yatak eğimi fazla, akış hızı yüksek ve sular soğuk olduğundan bu alanda biyoçeşitlilik azdır.

Akarsuların orta çıkırından itibaren akış hızı azalmakta ve akarsu yatağı genişlemektedir. Bu durum, canlı yaşamını olumlu etkileyerek biyoçeşitliliğin artmasını sağlar. Akarsuların denize döküldüğü ağız kısmı ise sıcaklık ve tuzluluk yönünden elverişli, aynı zamanda mineral ve organik madde bakımından zengin olduğu için biyoçeşitlilik açısından zengindir.

Akarsu ekosistemleri

Göl Ekosistemleri: Genel olarak zengin ekosistemler arasında yer almaktadır. Akarsuların getirmiş olduğu tortulların biriktiği gölün kıyı kesimleri tür itibarıyla daha zengindir. Gölün özelliklerini bulunduğu ortamın iklim koşulları, bitki örtüsü, göle dökülen akarsuların debisi ve taşıdığı maddeler belirler. Göldeki besin maddelerinin miktarını ise önemli ölçüde çevreden gelen organik maddeler belirler. Göllerde ancak mikroskopla görülebilen son derece zengin ve bol miktarda fitoplankton ve zooplanktonlar bulunur.

Bataklık Ekosistemleri: Bataklıklar, su döngüsünün devam etmesinde oldukça önemli bir işleve sahiptir. Bu alanlar; yeryüzü şekillerine bağlı olarak oluşan durgun, sığ, üzeri sazlarla kaplı ve akıntının yetersiz olduğu su birikintileridir. Bataklıkların da dâhil olduğu sulak alanlar (hidrobiyom), taban su seviyesinin yüksek olduğu kıyı kesimlerden başlayıp dağların yüksek kesimlerinde suyun birikmesine uygun olan çukur alanlara kadar devam eder. Sulak alanların gerek bulunduğu yere gerekse yakın çevreye ekolojik ve ekonomik açıdan büyük faydaları vardır. Yer altı suyunun beslenmesi, sellerin şiddetinin azaltılması, suyun filtre edilerek kalitesinin iyileştirilmesi ve zengin bir yaban hayatına barınak olması bu faydalara örnek verilebilir.

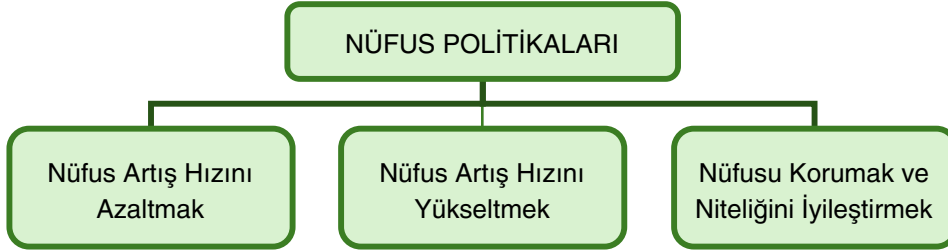
Bataklık ekosistemleri

NÜFUS POLİTİKALARI VE TÜRKİYE NÜFUSUNUN GELECEĞİ

Ülkelerin Nüfus Politikaları

Nüfusun miktarına ve niteliğine yönelik alınabilecek önlemlerin tümüne nüfus politikası denir. Çok uzun bir geçmişe dayanan nüfus politikaları günümüzde ülkelerin sahip olduğu ekonomik gelişmişlik seviyelerine göre şekillenmektedir.

- Doğal kaynakların sınırlı olduğu ve ekonomik büyümeye oranla nüfus artış hızının çok yüksek olduğu az gelişmiş ülkeler nüfus artış hızının düşürülmesini amaçlayan politikalar uygulamaktadır. Bangladeş, Nijerya, Endonezya ve Hindistan bu politikaları uygulayan ülkelerden bazılarıdır.
- Doğal kaynaklara oranla nüfusun az olduğu ya da ekonomik büyümeye oranla nüfus artış hızının düşük olduğu belli bir gelişmişlik seviyesine ulaşan ülkeler nüfus artış hızını yükseltmeyi amaçlayan politikalar uygular. Batı Avrupa ülkelerinin büyük bir kısmıyla, Rusya, Avustralya ve Japonya bu gruba girer.
- Doğal kaynaklarla nüfus miktarının ya da ekonomik büyümeyle nüfus artış hızının paralel olduğu ülkeler mevcut nüfusu koruma ve nitelik yönünden iyileştirmeyi amaçlayan politikalar uygulurlar. Meksika, Arjantin ve Güney Afrika Cumhuriyeti gibi ülkeler bu gruba girer.

Nüfus politikaları sonucu nüfus artış hızının azalması durumunda ortaya çıkabilecek olumlu ve olumsuz sonuçlar şunlardır.

Olumlu Sonuçlar

- Devlet hizmetlerinin kalitesi yükselir.
- Kişi başına düşen millî gelir artar.
- Tasarruflar artar.
- Konut ihtiyacı azalır.
- İstihdam sorunları azalır.

Olumsuz sonuçlar

- Yaşlı nüfus artar.
- Üretken nüfus azalır.
- Ürönlere talep azalır ve üretim yavaşlar.

Nüfus politikaları sonucu nüfus artış hızının yükselmesi durumunda ortaya çıkabilecek olumlu ve olumsuz sonuçlar şunlardır.

Olumlu Sonuçlar

- Üretimde artış gözlenir.
- İş gücü artar.
- Vergi gelirleri artar.
- İşçi ücretleri ucuzlar.
- Mal ve hizmetlere olan talep artar.

Olumsuz Sonuçlar

- Doğal kaynakların tüketimi artar.
- Kalkınma hızı düşer.
- Tasarruflar azalır.
- Çevre sorunları artar.
- Sağlık ve eğitim hizmetleri yetersiz kalır.

DİKKAT

Nüfus politikaları; ülkelerin nüfus özellikleri, siyasal, sosyal ve ekonomik yapılarına göre belirlenir ve zaman içerisinde nüfusta meydana gelen farklılıklar sonucu değışiklik gösterebilir.

Türkiye’de Nüfus Politikaları

Cumhuriyet’in ilanından günümüze kadar olan süre incelendiğinde uygulanan nüfus politikalarında önemli değişiklikler olmuştur. Türkiye’de uygulanan nüfus politikaları dört döneme ayrılır.

NÜFUS POLİTİKALARININ UYGULANDIĞI DÖNEMLER

1923-1965 Dönemi

1965-1980 Dönemi

1980-2005 Dönemi

2005 Sonrası Dönem

1923-1965 Dönemi:

- Cumhuriyet öncesinde gerçekleşen savaşlar sebebi ile nüfus kayıpları yaşanmıştır.
- Ülke nüfusunda hem nicelik hem de nitelik anlamında görülen açığı kapatabilmek ve nüfus artışını hızlandırmak için yasal önlemler alınmıştır.
- Uygulanan politikalar sonucunda 1960’lı yılların başında nüfus yaklaşık iki katına ulaşmıştır.

1965-1980 Dönemi:

- Nüfus artış hızını düşürmeyi amaçlayan politikalar uygulanmıştır.
- Nüfus artışına yönelik yasal düzenlemeler kaldırılmış ve yurt dışına işçi göçü özendirilmiştir.
- Alınan önlemlere rağmen bu dönemde ülke nüfusu yaklaşık 13 milyon artmıştır.

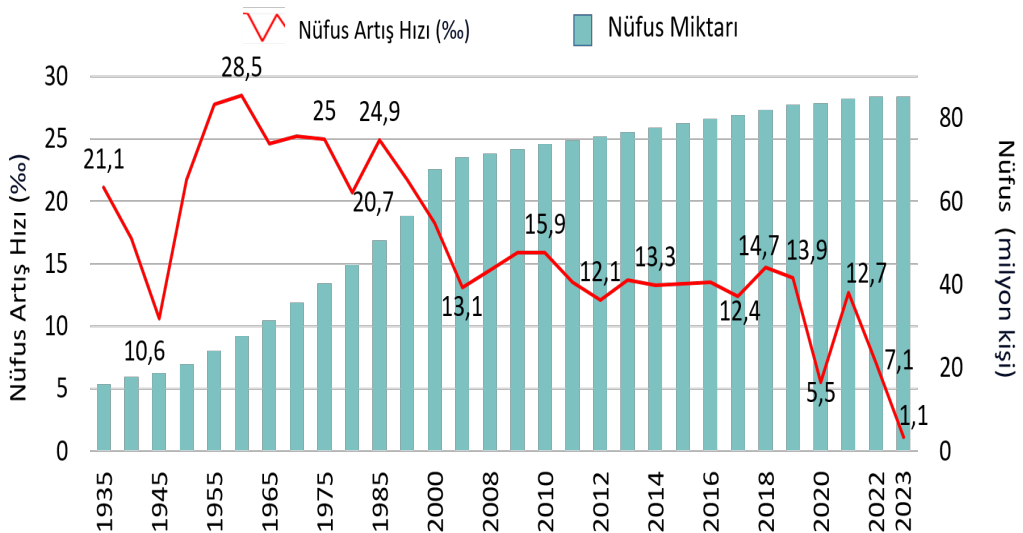
1980-2005 Dönemi:

- 1965 yılında Nüfus Planlaması Kanunu çıkarılmış ve nüfus artış hızı düşürülmeyi amaçlayan politikalar uygulanmıştır.
- Nüfusun sağlık, eğitim, beslenme ve barınma imkânları iyileştirilmeye çalışılmıştır.
- Eğitim seviyesinin artması ve kadınların iş hayatına girmesiyle nüfus artış hızı düşmüştür.

2005 Sonrası Dönem:

- Nüfus artış hızını artırmaya yönelik söylemler geliştirilmiştir.
- Doğum oranlarının artırılmasına yönelik özellikle 2014 yılından sonra bir dizi yasal düzenleme hazırlanmıştır.

Aşağıdaki grafikte Türkiye’de yıllara göre nüfus artış hızı ve miktarı gösterilmiştir.

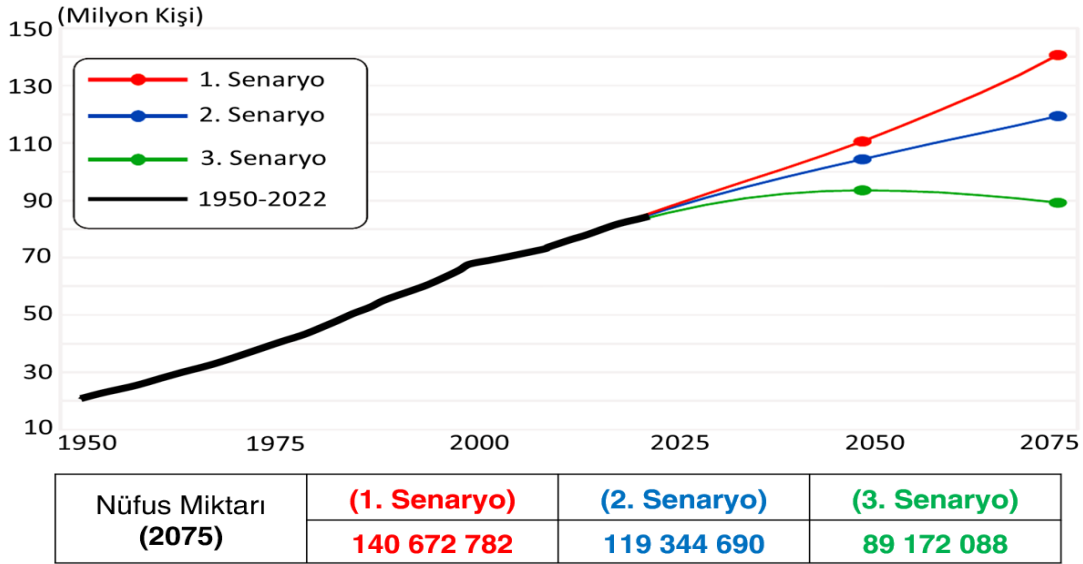

Türkiye Nüfusunun Geleceği

Geçmişten günümüze Türkiye'nin nüfus yapısındaki değişim incelendiğinde doğurganlık hızının özellikle 2000'li yılların başından itibaren düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. TÜİK ve UN DESA (Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı) tarafından yapılan çalışmalar sonucunda üç farklı senaryo ortaya çıkmıştır.

- TÜİK'in hazırladığı düşük düzey doğurganlık senaryosuna göre doğurganlık hızının doğal akışı içinde azalarak 2050 yılında 1,65'e düşeceği, 2050 yılından sonra da artışa geçerek 2075 yılında 1,85 değerine ulaşacağı varsayılmaktadır.
- Yüksek düzey doğurganlık senaryosuna göre ise doğurganlık hızının artarak 2050 yılında 3'e ulaşacağı ve 2075 yılına kadar sabit kalacağı varsayılmaktadır.
- Türkiye'deki mevcut ekonomik büyümenin gelecekte de devam etme potansiyeli göz önüne alındığında doğurganlık seviyesindeki mevcut azalma eğiliminin aynı şekilde devam edeceği öngörülmektedir.

Aşağıdaki grafikte Türkiye'nin 1950-2015 yılları arasındaki nüfus miktarları ile üç farklı senaryoya göre günümüzden 2075 yılına kadar tahmini nüfus miktarları verilmiştir (TÜİK).

Aşağıdaki tabloda Türkiye nüfusu için öngörülen senaryolara göre 2075 yılında yaş gruplarının toplam nüfus içindeki oranları tahmini olarak verilmiştir.

	Nüfus Miktarı (1. Senaryo-2075)	Nüfus Miktarı (2. Senaryo-2075)	Nüfus Miktarı (3. Senaryo-2075)
Yaş Grupları	140.672.782	119.344.690	89.172.088
0-14	% 25,5	% 21,4	% 14,6
15-64	% 57,0	% 57,9	% 57,7
65+	% 17,5	% 20,7	% 27,7

YERLEŞMELERİN ÖZELLİKLERİ VE ŞEHİRLER

Şehirlerin Fonksiyonları ve Değişimi

İnsanların günümüzden yaklaşık 10.000 yıl önce tarımsal faaliyetlerle uğraşmaya başlaması ile yerleşik hayat başlamıştır. Yerleşik hayatın başlamasıyla insanların bir arada yaşaması da şehirlerin temelini oluşturan köylerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Şehir yerleşmelerinin ilk olarak görüldüğü alanlar; Mezopotamya, Mısır, Hindistan, Çin ve Orta Amerika'dır.

DİKKAT

İlk şehirlerin bu alanlarda kurulmasında; ılıman iklim koşulları, verimli tarım toprakları, su kaynaklarının bolluğu, yer şekillerinin elverişli olması etkili olmuştur.

İlk kurulan şehirlerde tarım fonksiyonu ön plandadır. Bu şehirlerde zamanla üretimin artması sonucu ortaya çıkan üretim fazlası ürünler, insanlar arasında değiş tokuş yöntemiyle el değiştirmeye başlamıştır. Bu durum, ticaretin başlangıcı olarak kabul edilmektedir ve ticaret şehirlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sanayi Devrimi'yle birlikte şehirler, hem oransal hem de işlevsel anlamda hızlı bir değişim sürecine girmiştir.

Fonksiyonlarına Göre Şehirler

İdari şehirler; bir ülkenin, bölgenin ya da uluslararası bir kuruluşun yönetim merkezinin bulunduğu şehirlerdir. **Ankara, Roma (İtalya), Londra (İngiltere), Paris (Fransa) ve Washington (ABD)** örnek verilebilir.

Dinî şehirler; bir veya birden fazla dinî inancın merkezi ya da kutsal değerlere ve mekânlara sahip olan şehirlerdir. **Mekke, Medine (Suudi Arabistan), Kudüs (Filistin) ve Roma (İtalya)** örnek verilebilir.

Askerî şehirler; gelişiminde stratejik öneme sahip bölgelerin veya askerî eğitim birliklerinin etkili olduğu şehirlerdir. NA-TO'nun merkezinin bulunduğu **Brüksel (Belçika)** örnek verilebilir.

Liman şehirleri; hinterlandı geniş, önemli koy ve körfezlere sahip olan, ticaretin genellikle liman aracılığıyla yapılması sonucu gelişen şehirlerdir. **Rotterdam (Hollanda), Hamburg (Almanya) ve Marsilya (Fransa)** örnek verilebilir.

Tarım şehirleri; insanların geçimlerini daha çok tarımsal faaliyetlerden karşıladığı şehirdir. Bu şehirlerde az da olsa tarıma dayalı sanayi faaliyetleri yer almaktadır. **Bulgaristan'daki Kırcaali** örnek verilebilir.

Sanayi şehirleri; Sanayi Devrimi'nin etkisiyle sanayi tesislerinin kurulması sonucu ortaya çıkmıştır. **Manchester (İngiltere), Tokyo (Japonya), Düsseldorf (Almanya) ve Detroit (ABD)** örnek verilebilir.

Maden şehirleri; önemli yer altı kaynaklarına bağlı olarak gelişen şehirlerdir. **Essen (Almanya), Kerkük (Irak), Kiruna (İsveç)** örnek verilebilir.

Turizm şehirleri; doğal ve beşerî turizm varlıklarının bulunması sayesinde gelişen şehirlerdir. **Miami (ABD), Venedik (İtalya), Barcelona (İspanya) ve Roma (İtalya)** örnek verilebilir.

Kültürel şehirler; bilim, sanat ve eğitim gibi çeşitli kültürel faaliyetlerin ön planda olduğu şehirlerdir. **Oxford (İngiltere), Cambridge (İngiltere), Pricenton (ABD) ve Salamanca (İspanya)** örnek verilebilir.

Ticaret şehirleri; genellikle ulaşım hatlarının geliştiği ve ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı şehirlerdir. **New York (ABD), Hong Kong (Çin), Şanghai (Çin), Paris (Fransa), Londra (İngiltere) ve Tokyo (Japonya)** örnek verilebilir.

Tokyo (Japonya)

TÜRKİYE'DE FONKSİYONLARINA GÖRE ŞEHİRLER	
Tarım	Söke (Aydın), Osmaniye, Akhisar (Manisa), Rize, Bafra (Samsun), Malatya
Sanayi	İstanbul, Kocaeli, Bursa, İskenderun (Hatay), Ereğli (Zonguldak)
Maden	Soma (Manisa), Batman, Zonguldak, Elbistan (Kahramanmaraş), Murgul (Artvin)
Liman	İskenderun (Hatay), İstanbul, İzmir, Mersin, Kocaeli, Samsun, Trabzon, Sinop
Ulaşım	İzmir, Kayseri, Konya, Erzurum, İstanbul
Ticaret	İstanbul, İzmir, Ankara, Kayseri, Gaziantep, Konya
İdari	Ankara
Kültür	Eskişehir, İstanbul, Ankara, İzmir
Askerî	Gölcük (Kocaeli), Polatlı (Ankara), Malatya, Erzincan
Turizm	Antalya, Marmaris (Muğla), Kuşadası (Aydın), Nevşehir, İstanbul

DİKKAT

Günümüzde birçok şehrin gelişmesinde birden fazla fonksiyonun etkili olduğu söylenebilir.

Türk-İslam Şehirleri

İslamiyet'in kabulüyle Türkler tarafından göçebe yaşam tarzı yavaş yavaş terk edilmiş ve IX. yüzyıldan itibaren Taşkent, Fergana, Buhara, Semerkant (Özbekistan) ve Tebriz (İran) gibi önemli Türk-İslam şehirleri ortaya çıkmıştır. Türklerin Anadolu'ya göç etmesiyle bu topraklarda birçok şehir kurulmuş ya da mevcut şehirler gelişmiştir. Bursa, Konya ve Kayseri bu şehirlere örnek verilebilir.

Taşkent (Özbekistan)

Şehirlerin Etki Alanları

Şehirler, kurulduğu mekânın yanı sıra çevrelerini de etkiler. Her şehrin etki alanı birbirinden farklıdır. Şehirlerin etki alanının sınırları, sahip olduğu işlevsel özelliklerle yakından ilgilidir. Etki alanları bakımından şehirler küresel, bölgesel ve yerel etkiye sahip olmak üzere üçe ayrılır.

Küresel Etkiye Sahip Şehirler: Ulusal ve uluslararası ticaret, borsa, bankacılık, sigortacılık, ulaşım gibi ekonomik faaliyetlerin bulunduğu şehirlerdir. Ayrıca bu şehirlerde bilim, teknoloji ve sanatta uzmanlaşmış kurum ve kuruluşlar bulunur. **New York (ABD), Şanghay (Çin), Londra (İngiltere), Tokyo (Japonya)** örnek verilebilir.

New York (ABD)

Bölgesel Etkiye Sahip Şehirler: Bazı şehirler küresel etkiye sahip olmamakla beraber çevresindeki bazı ülkeler üzerinde etkiye sahiptir. Bu şehirler bölgesel etkiye sahip şehirler olarak ifade edilir. **Bakü (Azerbaycan), Jakarta (Endonezya), Montevideo (Uruguay)** örnek verilebilir.

Yerel Etkiye Sahip Şehirler: Nüfus miktarının az olduğu ve geniş alanları etkileyebilecek işlevsel özelliklerin bulunmadığı şehirlerdir. **Bayburt**, örnek verilebilir.

Sakin Şehir

Küreselleşen hızlı şehir hayatına karşı 1999 yılında kurulan Cittaslow, nüfusu 50.000'in altındaki şehirlerin üye olabildiği uluslararası belediyeler birliğidir. İtalyanca "citta" (şehir) ve İngilizce "slow" (yavaş, sakin) kelimelerinden oluşan Cittaslow, Sakin Şehir anlamında kullanılmaktadır. Bir şehrin Sakin Şehir olması; o şehrin dokusunun, renginin, müziğinin ve hikâyesinin uyum içinde olmasının yanı sıra; şehrin sakinleri ile şehri ziyaret edenlerin buradaki yaşamdan zevk alabilecek bir hâle gelmesi demektir. Ahlat (Bitlis), Akyaka (Muğla), Gerze (Sinop), Kemaliye (Erzincan), Perşembe (Ordu), Şavşat (Artvin), İznik (Bursa) Türkiye'deki 26 sakin şehirden bazılarıdır.

sakin şehir

DİKKAT

Seferihisar, 2009 yılında Türkiye'nin Cittaslow ünvanını alan ilk şehridir. Ayrıca 2011 yılında Cittaslow ünvanını alan ve Türkiye'nin en büyük adası olan Gökçeada, bu özelliği ile dünyanın ilk ve tek sakin adası olmuştur.

TÜRKİYE'DE KIRSAL YERLEŞMELER

Kırsal yerleşme; insanların geçimlerini genellikle tarım, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık gibi ekonomik faaliyetlerden sağladığı ve nüfus miktarı az olan yerleşme çeşididir. Türkiye'de kırsal yerleşmeler; kasaba, köy ve köyden küçük yerleşmeler olarak üçe ayrılır.

Kasaba: Köy ile şehir arasında geçiş özelliği gösteren yerleşmedir. Genellikle nüfusu 2.000 ile 10.000 arasında değişmektedir.

Köy: Köy Kanunu'na göre nüfusu 2.000'den az olan; otlak, yaylak, baltalık, cami ve okul gibi ortak kullanım alanı bulunan en küçük idari birime köy denir. Ekonomisi genellikle tarım ve hayvancılığa dayanır.

Köyden küçük kırsal yerleşmeler: Köyün idari sınırları içerisinde yer alan ve köye bağlı bulunan kırsal yerleşmelerdir. Bu yerleşmeler konaklama süresine göre sürekli ve geçici olarak ikiye ayrılır.

Köyden küçük sürekli yerleşmeler; toprağı işlemeye dayalı tarım faaliyetlerinin ağırlıklı olduğu yerleşmelerdir. Mezra, mahalle, çiftlik ve divan bu yerleşmelerindendir.

Köyden küçük geçici yerleşmeler; genellikle ilkbahar ve yaz aylarında hayvancılık ve tarım faaliyetleri için kullanılan yerleşmelerdir. Yayla, ağıl, kom, dam, oba, dalyan ve bağ evi bu yerleşmelerindendir.

DOKUSUNA GÖRE KIR YERLEŞMELERİ

Türkiye'de kır yerleşmeleri toplu ve dağınık yerleşme dokusuna sahiptir. Kırsal yerleşme biriminin toplu ve dağınık dokulu olmasında daha çok iklim, yeryüzü şekilleri, su kaynakları, ekonomik faaliyet tipi ve güvenlik gibi faktörler etkili olmuştur.

Dağınık Yerleşme

Dağınık Kır Yerleşmeleri: Arazinin engebeli, tarım alanlarının küçük ve parçalı, su kaynaklarının fazla olduğu yerlerde meskenlerin arasındaki uzaklığın fazla olduğu yerleşmelerdir. Kuzey Anadolu Dağları'nın kuzey yamaçlarında yaygın olarak görülmektedir.

Toplu Kır Yerleşmeleri: Su kaynaklarının yetersiz ve engebenin az olduğu yerlerde evlerin birbirine yakın olduğu toplu dokulu yerleşmelerdir. Türkiye'de denizden uzak iç kesimlerde daha yaygındır

Toplu Yerleşme

ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

İnsanların yaşamlarının devamını sağlayabilmesi, temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi veya daha iyi yaşam şartlarına sahip olabilmeleri amacıyla yapılan etkinliklerin geneline **ekonomik faaliyet** denir.

Üretim

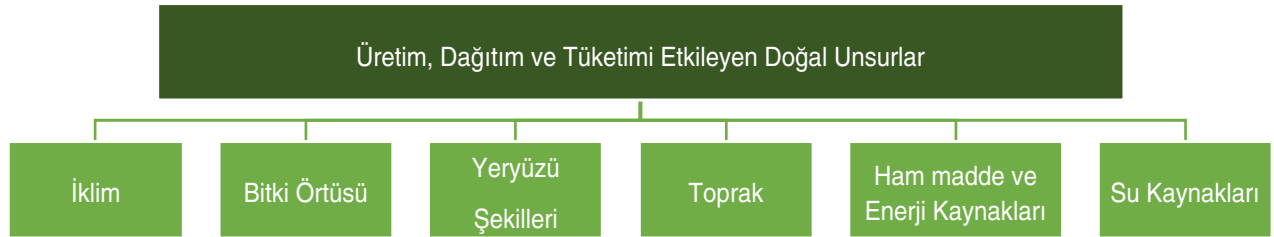
Mal ve hizmetlerin bir dizi işlemde geçirilerek kullanılabilir hâle getirilmesine üretim adı verilir. Üretim, yetiştirme (birincil üretim faaliyeti) ve imalat (ikincil üretim faaliyeti) şeklinde ikiye ayrılır.

Dağıtım

Mal ve hizmetlerin üretim alanlarından tüketim merkezlerine veya tüketiciye ulaştırılmasına dağıtım adı verilir. Ulaşımdaki gelişmeler sayesinde hız kazanan dağıtım faaliyetleri, hem üretim hem de tüketimde büyük artışa neden olmuştur.

Tüketim

Mal ve hizmetlerin tüketilmesi, kullanılması faaliyetine tüketim adı verilir. Tüketim, ihtiyaçların çeşitlenmesi, üretimdeki artış ve dağıtımın kolay olması sonucu büyük bir artış göstermiştir.

İklim: Tarımsal faaliyetler, iklim özellikleriyle sıkı ilişki içerisinde. Tarım ve hayvancılıktan elde edilen ürünler, sanayide ham madde olarak da kullanıldığından bazı sanayi tesislerindeki üretim de iklime bağlı olarak değişmektedir. İklim şartları; su, güneş ve rüzgâr ile çalışan enerji santrallerinin üretimini de etkilemektedir. Olumsuz hava şartları, üretimi etkilediği gibi ürünlerin tüketim merkezlerine ulaştırılmasını zorlaştırarak dağıtım ve tüketim üzerinde de olumsuz etkiye neden olur.

Bitki Örtüsü: Farklı iklim tiplerine bağlı olarak farklı bitki toplulukları görülür. Bitki örtüsünü etkileyen iklim, orman ürünleri üretimini, hayvancılık ve arıcılık faaliyetlerini de etkilemektedir.

Yeryüzü Şekilleri: Yeryüzü şekillerinin engebeli olduğu yerlerde tarım alanları sınırlı olmakta, sanayi tesislerinin kurulması güç olmakta, ulaşım olumsuz etkilenmekte ve bu durumda ham maddenin ve üretilen ürünlerin taşınmasını zorlaştırmaktadır. Genel olarak düz araziler, engebeli arazilere göre üretimin fazla, dağıtımın kolay, tüketimin de arttığı alanlar olarak dikkat çekmektedir.

Toprak: Toprak, bitki örtüsünün varlığı, hayvancılık ve ormancılık faaliyetlerine yönelik üretim ile bazı sanayi kollarına ait ham madde ihtiyacının karşılanmasında önemlidir.

Ham Madde ve Enerji Kaynakları: Ham maddenin kullanılabilir hâle gelebilmesi için sanayi tesislerine, bu tesislerde üretimin gerçekleşebilmesi için de enerji kaynaklarına ihtiyaç vardır. Ham madde ve enerji kaynaklarının fazla olduğu alanlar, aynı zamanda önemli üretim sahalarıdır.

Su Kaynakları: Tarımda, balıkçılıkta, hidroelektrik enerji üretiminde, demir-çelik fabrikaları gibi sanayi tesislerinde su kaynaklarından yararlanılmaktadır. Ayrıca su kaynakları üzerinde gerçekleştirilen ulaşım faaliyetleriyle üretilen ürünlerin dağıtımını da sağlanmaktadır.

Tarımsal Faaliyetler: Üretimi etkileyen beşerî unsurların başında gelmektedir. Tarım, hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık insanların temel ihtiyaçlarını karşılama noktasında doğadaki unsurlardan etkilenmektedir. Tarımsal üretimde yaşanan dalgalanmalar tarıma dayalı sanayi kollarını da etkilemektedir.

Sermaye: Üretimde ham madde ve enerji ihtiyacını karşılayan enerji kaynaklarının çıkarılmasında, üretim için gerekli olan tesislerin yapılması ve araç ve gereçlerin alınmasında önemlidir. Mevcut kaynaklar bakımından zengin olan birçok ülkenin yeterli üretimi yapamamasında sermaye azlığı önemli rol oynamaktadır.

İş Gücü ve Eğitimi: Bir ülkede ekonomik etkinliklere katılabilen aktif nüfusun yeterli ve nitelikli olması üretimin sağlıklı yürümesi açısından önemlidir. Teknolojik gelişmelerle üretim faaliyetlerinde yeni makinelerin kullanımı, nitelikli ve eğitilmiş iş gücünün önemini artırırken üretimde insan gücüne duyulan ihtiyacı ise azaltmaktadır.

Teknolojik Gelişmeler: Sanayi Devrimi öncesinde üretim insan ve hayvan gücüyle yapıldığı için sınırlıydı. Günümüzde ise teknolojik gelişmeler ve sanayi üretimin hızlı ve kolay olmasını sağlamaktadır.

Ulaşım: Ürünlerin tüketiciye bozulmadan ve en kısa sürede ulaştırılması, üretimin devamlılığı açısından oldukça önemlidir. Dağıtımın sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için çeşitli ve gelişmiş bir ulaşım ağına ihtiyaç vardır.

İnsan Kaynakları: Dağıtım ve pazarlama faaliyetlerinin güvenli ve hızlı bir şekilde yapılabilmesinde insan kaynaklarının önemi fazladır.

Modern Pazarlama Teknikleri: Bir ürünün ve bir hizmetin satışını kolaylaştırarak dağıtım ve tüketimin artmasında etkilidir. Ulaşım sistemlerindeki gelişmeler ile ürünlerin özel olarak yapılmış araçlarla tüketiciye ulaştırılması da pazarlama süreçlerini kolaylaştırmıştır.

Yerleşim Özellikleri: Ulaşım olanaklarının geliştiği yerlerde dağıtım kolay ve ucuz, ulaşım hatlarından uzak dağınık kırsal yerlerde ise zor ve pahalıdır.

İhtiyaçlar: İnsanların temel ihtiyaçları tüketilen ürünlerin türünü belirler.

Gelir Düzeyi: Gelir düzeyinin yükselmesi ile günümüz dünyasında insanların ihtiyaçları da çeşitlenmiştir.

Reklam: Kitle iletişim araçlarıyla ürünlerin reklamının yapılması tüketimi artırmıştır.

Moda: Bazı ürünlerin toplumun geneli tarafından beğenildiği için moda hâline gelmesi tüketimin artmasına neden olmaktadır.

ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM SEKTÖRLERİNİN EKONOMİYE ETKİLERİ

Sanayi Devrimi'yle birlikte buharla çalışan makinelerin icat edilmesi ve ulaşımın gelişmesi üretimde büyük bir artış sağlamış, ham maddelerin sanayi merkezlerine; üretilen ürünlerin de tüketim merkezlerine taşınması kolaylaştırmıştır.

Tarım, hayvancılık, ormancılık ve balıkçılık gibi faaliyetler, başlıca ekonomik etkinlikler arasında yer alan en yaygın üretim şeklidir. Düzenli ulaşım ve pazarlama sistemleri sayesinde modern tarım gelişmektedir. Tarım ve hayvancılıkta bozulabilir ürünler bulunduğu için ürünlerin uzak üretim alanlarından pazarlara ulaştırılabilmesi için özel taşıma ve paketleme sistemlerine ihtiyaç vardır.

DOĞAL KAYNAKLAR VE EKONOMİ

Oluşumunda teknolojinin ve insan aklının rolü olmayan, mal ve hizmetlerin üretimi için gerekli olan kaynaklara **doğal kaynak** denir.

Taşlar

Paleolitik Çağ'da avcılık ve toplayıcılık yaparak yaşayan insanlar, avlanmak ve hayvanlardan korunmak amacıyla taştan kesici ve delici aletler yapmışlardır. Günümüzde ise taşlardan süs eşyası yapımı ve inşaat sektörü gibi alanlarda yararlanılmaktadır.

Hayvanlar

Paleolitik Çağ'da avcılıkla yaşamını devam ettiren insanlar için hayvanlar önemli bir besin kaynağı iken Neolitik Çağ'dan itibaren gücünden ve çeşitli ürünlerinden de yararlanan bir kaynak olmuştur.

Topraklar

Neolitik Çağ'da başlayan tarımsal faaliyetler ile birlikte topraklar ekonomik yönden değerli hâle gelmiştir. Toprak, eskiden olduğu gibi günümüzde de çanak çömlek yapımından ev yapımına kadar birçok alanda kullanılan oldukça önemli bir kaynaktır.

Ormanlar

Paleolitik Dönem'de toplayıcılık yapan insanlar için ormanlar ağaçların meyve-lerinden faydalanma ve ağaç kovuklarını sığınak olarak kullanmak için önemli bir kaynak durumundaydı. Ormanlar günümüzde ısınma, enerji üretimi, mobilya, ilaç, kozmetik ve kâğıt üretimi gibi geniş bir kullanım alanına sahiptir.

Rüzgâr

Rüzgârlar ilk çağlarda yel değirmenlerinin, Sanayi Devrimi'ne kadar da yelkenli gemilerin hareket ettirilmesinde yaygın olarak kullanılmıştır. Yenilenebilir enerji kaynağı olan rüzgâr son yıllarda oldukça önem kazanan bir kaynak hâline gelmiştir.

Su

Geçmişte genellikle tarım, içme suyu gibi alanlarda kullanılan su kaynakları günümüzde enerji üretiminde oldukça önemli bir yere sahiptir. Ayrıca turizm, balıkçılık, ulaşım ve sanayi gibi alanlarda da kullanılır.

Güneş

Günümüzde konut, iş yeri ve seraların ısıtılması, sıcak su temini, tarım ürünlerinin kurutulması gibi birçok alanda kullanılan bu enerji kaynağı elektrik enerjisine çevrilebilmektedir.

Madenler

Paleolitik Çağ'da taşlardan yapılan kesici ve delici aletler, zamanla yerini metalik madenlerden yapılanlara bırakmıştır. Madenler, o dönemde çok daha basit bir teknikle işlenmekte iken günümüzde çok farklı yöntem ve teknikler uygulanarak işlenmektedir.

Çömlek yapımı

Rüzgâr türbinleri

Petrol

XIX. yüzyılın en önemli enerji kaynağı olan kömür, XX. yüzyılda yerini petrole bırakmıştır. Günümüzde petrol; motorlu araçlarda, termik santrallerde elektrik üretiminde, kara yolu yapımında, petrokimya sanayisinde ham madde ve enerji kaynağı olarak kullanılmaktadır.

Kömür

Sanayi Devrimi'ni başlatan bu maden, Sanayi Devrimi'yle birlikte demir-çelik üretiminde yaygın olarak kullanılmıştır. Kömür; günümüzde konutların ısıtılması, demir-çelik sanayisi, termik santrallerde elektrik üretimi gibi birçok alanda kullanılmaktadır.

Doğal Gaz

Diğer fosil yakıtlara göre daha temiz bir enerji kaynağıdır. Günümüzde bu kaynak konutların ısıtılması, endüstriyel üretim, elektrik üretimi, ulaşım ve mutfak gibi alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır.

Jeotermal Kaynaklar

Sağlık turizmine yönelik kaplıca ve ılıca gibi tesislerde kullanımının yanı sıra sera ve konutların ısıtılması, elektrik üretimi gibi oldukça geniş bir kullanım alanına sahiptir.

DÜNYADA DOĞAL KAYNAK-EKONOMİ İLİŞKİSİ

Günümüzde ülkelerin kalkınmasında sahip oldukları zengin kaynaklar, teknoloji, iş gücü ve sermaye birikiminin önemi fazladır. ABD, Kanada, Rusya ve Güney Afrika gibi gelişmiş ülkelerin mevcut kaynaklarını bilinçli bir şekilde kullandığı görülebilir.

Mevcut kaynaklar bakımından zengin olan ancak sermaye ve teknolojinin yetersizliği nedeniyle sahip oldukları kaynakları işlemekten veya yarı işlenmiş şekilde ihraç etmekte olan Nijerya, Türkmenistan, Venezuela, Irak, İran ve Cezayir gibi çok sayıda ülke ekonomik yönden yeterince gelişmemiştir.

Sahip oldukları sınırlı kaynakların yanı sıra bilim ve teknolojideki yetersizlik, ham maddenin dışarıdan temini, iş gücü ve sermayenin azlığı gibi nedenlerle Afrika Kıtası'ndaki bazı ülkelerle Moğolistan'ın örnek verilebileceği toplumlarda refah seviyesi düşük, üretim de sınırlıdır.

Sahip olduğu kaynaklar açısından fakir ülkeler, bazen zengin kaynaklara sahip ülkelere göre ekonomik yönden daha iyi bir seviyede olmaktadır. İsviçre, Japonya, Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur gibi ülkeler; petrol, doğal gaz ve madenler bakımından zengin çok sayıda ülkeyi ekonomik gelişmişlik yönünden geride bırakmıştır.

TÜRKİYE'DE DOĞAL KAYNAK-EKONOMİ İLİŞKİSİ

Türkiye bor, mermer ve krom gibi madenler bakımından oldukça zengindir. Ancak petrol, doğal gaz ve taş kömürü bakımından aynı zenginliğe sahip değildir. Enerji kaynaklarına olan talebin bir kısmı ithalat yoluyla karşılanırken bir kısmı da su, rüzgâr ve güneş gibi alternatif kaynakların değerlendirilmesiyle karşılanmaktadır.

Türkiye'de topraklardan elde edilen bazı ürünler ekonomide çok önemli bir yere sahiptir. Bunların yanı sıra topraklar, sanayide ham madde olarak pek çok alanda kullanılmaktadır. Türkiye'de orman ve otlakların varlığı da ekonomiye önemli katkılar sunmaktadır.

Türkiye'nin engebeli yeryüzü şekilleri ile çok sayıda akarsuya sahip olması, hidroelektrik üretim potansiyelini artırmıştır.

Türkiye'nin aynı zamanda genç bir araziye sahip olması jeotermal enerji kaynaklarını artırmıştır.

Türkiye'nin coğrafi konumu, rüzgâr ve güneş enerjisi potansiyelini yükseltmiştir.

Petrol çıkarılması

ABD

Hidroelektrik santrali

TÜRKİYE'NİN EKONOMİ POLİTİKALARI VE TARIMI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Türkiye'nin Ekonomi Politikaları

Ekonomi politikası, devletlerin belli ekonomik hedeflere ulaşabilmek için kararlar alması ve bu doğrultuda uygulamalar yapmasıdır. Ülkeler; uyguladıkları ekonomi politikaları sayesinde istihdamı ve üretimi artırma, fiyat istikrarı sağlama, ödeme dengesini iyileştirme ve dengeli bir gelir dağılımı sağlamayı hedeflemektedir.

Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne toplumsal, siyasi ve iktisadi değişimlere bağlı olarak farklı ekonomik politikalar uygulanmıştır.

TÜRKİYE'NİN EKONOMİ POLİTİKALARI

1923-1929 Dönemi

1930-1950 Dönemi

1950-1960 Dönemi

1960-1980 Dönemi

1980'den Sonraki
Dönem

1923-1929 Dönemi	1950-1960 Dönemi
17 Şubat 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde yeni kurulacak devletin ekonomik yapısının milliyetçi ve liberal özellikte olması fikri benimsenmiştir. - Devlet desteği ile özel sektöre geçiş hedeflenmiştir. - Aşar vergisi kaldırılmıştır (1925). - Tarımda makineleşme teşvik edilmiştir (1926). - Teşviki Sanayi Kanunu çıkarılmıştır (1927).	1950'li yıllar, ikinci liberal dönemi olmuştur. - Özel sektörün ticaret ve sanayi sektörlerine yönelik girişimlerinin yanı sıra büyük sermayeli yatırımların devlet tarafından yapılması planlanmıştır. 1950-1960 Dönemi'nde ekonomi istikrarlı bir büyüme hızı yakalamıştır. 1950-1955 arasında dış ticaret sürekli açık vermiş ve dış ödeme güçlükleri ile karşılaşmıştır.
1930-1950 Dönemi	1960-1980 Dönemi
1929 yılında dünyada yaşanan ekonomik bunalıma kadar sürdürülen liberal dönem ekonomi politikaları, bu tarihten sonra yerini devletçi ekonomi politikalarına bırakmıştır. 1931'de Merkez Bankası kurulmuştur. 1932'de Sanayi Kredi Bankası kurulmuştur. 1933'te Sümerbank kurulmuştur. 1933-1937 arası Birinci Sanayi Planı uygulanmıştır. - İkinci Sanayi Planı hazırlanmış ancak İkinci Dünya Savaşı nedeniyle uygulanamamıştır.	1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurularak 1963 yılından itibaren 5 yıllık kalkınma planları uygulamaya başlamıştır. Kalkınma planlarıyla toplum refahının artırılması, sosyal adaletin sağlanması ve ekonominin karma sistem içinde yürütülmesi hedeflenmiştir.
1980'den Sonraki Dönem	
Türkiye, daha fazla dışa açılma ve küresel ekonomiyle bütünleşebilme gibi amaçlarla çeşitli düzenlemelere gitmiştir. Bu amaçla "İhracata Dayalı Sanayi Stratejisi Düzenlemeleri" uygulamaya konulmuştur. - Serbest ekonomi modeline geçilmiştir. - İthalata dayalı büyüme yerine ihracata dayalı ekonomik büyüme planlanmıştır. - Kamu kesiminin ekonomideki payı küçültülerek özel kesimin ekonomiye daha fazla dâhil olması düşünülmüştür. - Sanayi ve ticaretin geliştiği bu dönemde bütçe açığı giderek artmıştır. - Bölgesel gelişmişlik farklılıklarının azaltılması için 2012 yılında çıkarılan teşvik paketiyle; Türkiye'nin ekonomik yönden az gelişmiş bölgelerinde özel sektörün daha fazla yatırım yapması amacıyla gümrük vergisi muafiyeti, vergi indirimi, yatırım yeri tahsis ve KDV istisnası gibi özendirici uygulamalar yapılmaktadır. - Mekânsal gelişim farklılıklarını azaltmak amacıyla bölgesel kalkınma projeleri uygulanmaya başlanmıştır.	

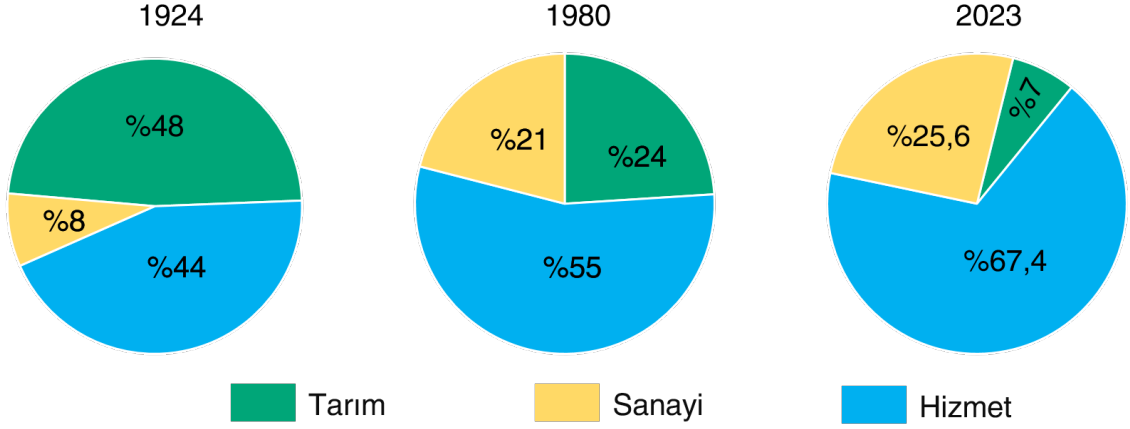

DİKKAT

2024-2028 yılları arasında uygulanacak olan 12. Kalkınma Planı'nın amacı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme hedefinin gerçekleştirilmesini sağlayan bütüncül bir yol haritası hazırlamak ve Türkiye'nin potansiyelini harekete geçirmektir.

Türkiye Ekonomisinin Sektörel Dağılımı

Ülke ekonomileri tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinden oluşmaktadır. Bu sektörlerin birinde meydana gelen değişim diğerlerini de etkilemektedir. Sektörlerin ülke ekonomilerindeki payı, ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında önemli fikirler vermektedir. Az gelişmiş ülkelerde tarımın ekonomideki payı daha fazlayken gelişmiş ülkelerde ise sanayi ve hizmetler sektörüne ait oran daha fazladır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye ekonomisindeki sektörlerin gayrisafi millî hasıla (GSMH) içindeki payları incelendiğinde en yüksek oranın tarıma ait olduğu görülmektedir. Günümüzde bu dağılımdaki en yüksek pay hizmetler sektörüne aittir. Sanayinin gayrisafi millî hasıla içindeki payı sürekli artarken tarım sektörünün payı ise sürekli azalmaktadır.

Tarımı Etkileyen Faktörler

En eski ekonomik faaliyetlerden biri olan **tarım**, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun toplum hayatında önemli bir yere sahiptir. Tarımsal faaliyetler; topraktan elde edilen tarım ürünlerinin yanı sıra **hayvancılık**, **ormancılık** ve **balıkçılık** faaliyetlerini de kapsamaktadır.

Doğal Faktörler:

- Tarımsal üretim sıcaklık ve yağış koşullarından etkilenir. Türkiye’de genellikle yarı kurak iklim koşullarının görülmesi tarımsal üretimde sulamaya duyulan ihtiyacı artırmıştır. Ülkemizde görülen iklim çeşitliliği, tarımsal üretimin de çeşitlenmesini sağlamıştır.
- Türkiye arazisinin dağlık ve eğimli olması, tarımı genellikle olumsuz etkilemektedir. Arazinin engebeli olması nedeniyle tarım alanları küçük ve parçalıdır. Ayrıca çoğu bölgede yükselti arttıkça tarımın yerini hayvancılık almaktadır. Türkiye’de alüvyal toprakların bulunduğu ovalar tarım için en elverişli alanlardır.

Beşerî Faktörler:

- Tarım arazilerinde bir önceki yıla ait bitki atıklarının temizlenmesi, toprağın sürülerek havalandırılması, üretime zarar verecek taş parçacıklarının temizlenmesi gibi faaliyetler sonucu toprağın ekim ya da dikime hazır hâle getirilmesine **toprak bakımı** denir. Toprak bakımının yapılması verimin artmasında önemli bir etkidir.
- Yaz mevsiminin kurak, yağışların da genelde düzensiz olması tarımda **sulamanın** önemini artırmıştır. Türkiye’de ekilen tarım arazilerinin her yıl yaklaşık %25’i sulama ve gübre yetersizliğinden dolayı nadasa bırakılmaktadır.
- **Gübreleme** yöntemiyle toprakta azalan besin maddeleri tekrar toprağa kazandırılarak verim artışı sağlanabilmektedir.
- Verimi artırmaya yönelik yapılan diğer bir çalışma da **zirai ilaçlamadır**. Aşırı olmamak kaydıyla bu sayede tarım alanlarındaki zararlı otların gelişmesi ve haşerelerin çoğalması önlenmektedir.
- Tarım **makinelerinin kullanımı**, toprakların zamanında işlenerek verimin artırılması bakımından önemlidir. Tarımda makineleşmenin sağladığı bir başka kolaylık da insan ve hayvan gücüne duyulan ihtiyacın azalmasıdır. Ancak Doğu Karadeniz kıyı şeridi gibi engebeli alanlarda makine kullanımı yaygın değildir.
- Bitki türleri ile hayvan ırklarından daha yüksek verim elde etmek için yapılan iyileştirme çalışmalarına tarımda ıslah denir.
- Ticari tarımda üretimin devam edebilmesi için, ürünlerin iç ve dış piyasaya sürülerek **pazarlanması** gerekir. Bu amaçla çeşitli kooperatifler kurulmuş ve devlet; konuyla alakalı zaman zaman kolaylaştırıcı, koruyucu ve teşvik edici önlemler almıştır.

DİKKAT

Türkiye’de tarımsal faaliyetlerin planlanması, desteklenmesi ve geliştirilmesine yönelik politikalar Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Ayrıca çiftçileri kredi, sulama, tarım makineleri, fiyatlandırma gibi konularda destekleyen Ziraat Bankası, Tarım Kredi ve Tarım Satış kooperatifleri ile Antbirlik, Çaykur, Çukobirlik, Fiskobirlik, Toprak Mahsulleri Ofisi, Tarış, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü ve Devlet Su İşleri gibi kuruluşlar vardır.

TARIM YÖNTEMLERİ

Ekstansif Tarım: Geleneksel yöntemlerle yapılan tarım metodudur. Sulama, gübreleme, ilaçlama ve kaliteli tohum kullanımı gibi uygulamalar yetersiz olduğundan verim düşüktür. Tarım ürünlerinin üretim miktarlarında doğal koşullara bağlılıktan dolayı yıldan yıla dalgalanmalar yaşanmaktadır.

İntansif Tarım: Sulama, gübreleme, ilaçlama ve kaliteli tohum gibi uygulamalardan bilimsel yöntemlerle yararlanılan tarım metodudur. Verim yüksek, doğal koşullara bağlılık azdır.

Nadas: Tarım alanlarının sürülerek bir veya iki yıl dinlenmesi için boş bırakılmasına denir. Nadas uygulaması üretimde dalgalanma, erozyon, çiftçi gelirinin azalması gibi olumsuzluklara neden olur.

Seracılık (Örtülü Tarım): Tarım ürünlerinin cam, plastik veya fiberglastan yapılmış, zemini üretime elverişli hâle getirilmiş özel mekânlarda yetiştirilmesidir. Seracılık Antalya, Mersin ve Adana gibi illerin kıyı kesimlerinde gelişmiştir.

Plantasyon Tarımı: Tropikal ve subtropikal bölgelerin bazı alanlarında ticari amaçla bir veya birkaç çeşit ürün yetiştirilmesidir. Kahve, kauçuk, kakao, palmiye gibi ürünlerin büyük bölümü plantasyon tarımı ile yetiştirilmektedir.

Organik Tarım: İnsan sağlığına ve çevreye zarar vermeyen, üretimde kimyasal girdi kullanılmayan, üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı olan tarımsal üretim biçimidir.

Nöbetleşe Ekim: Aynı tarla üzerinde farklı kültür bitkilerinin belirli bir sırayla yetiştirilmesidir. Toprağın mineral dengesinin sağlanmasını ve birim alandan elde edilen verimin artırılmasını sağlar.

Ekstansif tarım

İntansif tarım

TÜRKİYE'DE TARIM ÜRÜNLERİ

TÜRKİYE'DE YETİŞTİRİLEN BAŞLICA TARIM ÜRÜNLERİ

Toprak örtüsü; tarımsal faaliyetlerin yapıldığı en önemli kaynaktır. Toprağın değişik sosyoekonomik faaliyetler için değerlendirilmesine **toprakten yararlanma** denir. Bu değerlendirme şekillerine göre toprak; tarla arazileri, bağ bahçe arazileri, çayır ve mera arazileri, orman arazileri ve ürün getirmeyen araziler olmak üzere beş gruba ayrılabilir.

ARAZİ KULLANIMI	1950	2023
Tarla arazisi	18,5	25,0
Bağ-bahçe arazisi	1,8	4,0
Çayır ve mera arazisi	48,1	18,2
Orman arazisi	13,2	29,8
Diğer	18,4	23,0

Türkiye'de Araziden Yararlanma Şekilleri ve Oranları
(%, TÜİK)

Baklagiller

Baklagiller grubunda yer alan nohut (Kırşehir ve Ankara), fasulye (Konya ve Niğde) ve mercimek (Diyarbakır, Yozgat) Türkiye'de yaygın olarak yetiştirilen tarım ürünleridir. Fasulye, yükseltisi 1200 metreyi aşmayan ve yazın sulanabilen ovalarda yetişebilen; nohut ve mercimek ise kuraklığa dayanıklı ve bakımı daha kolay olan tarım ürünleridir.

Buğday

İlkbahar ve sonbahar mevsimlerinin yağışlı, yaz mevsiminin ise kurak geçtiği bölgelerde yetişir. Yaz mevsiminde yağış alan Doğu Karadeniz kıyıları hariç ülkenin her yerinde buğday üretilmektedir. Buğday üretimi özellikle iklim koşullarına bağlı olarak yıllara göre farklılık gösterir. Ekmek, bulgur, makarna, bisküvi, hayvan yemi gibi ürünler buğdaydan elde edilmektedir. En çok yetiştirildiği yerler: Konya, Ankara, Diyarbakır

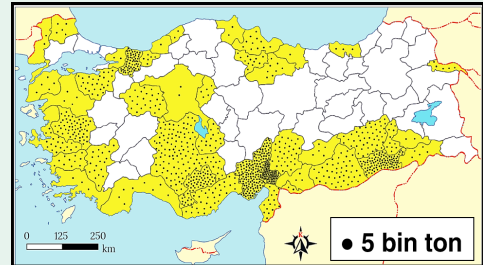

Arpa

Buğdaydan sonra en çok yetiştirilen tahıl ürünüdür. Yetiştirme şartları buğdaya benzemekle birlikte buğdaydan daha erken olgunlaşan arpa soğuk ve sıcaklığa karşı daha dayanıklıdır. En fazla yem ve bira sanayisinde kullanılmaktadır. En çok yetiştirildiği yerler: Konya, Ankara, Şanlıurfa

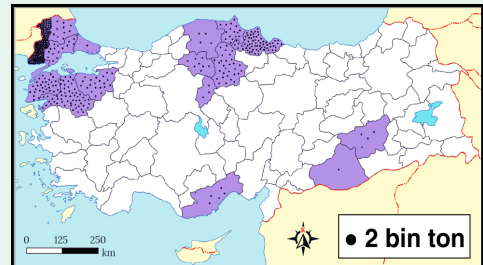
Mısır

Yazı yağışlı, nemli ve ılıman iklim bölgelerinin bitkisi olan mısırın sulı tarım yöntemiyle de yetiştirilebilmesinden dolayı ülkemizde ekim alanı genişlemiştir. Beslenmenin yanı sıra hayvan yemi ve endüstride ham madde olarak kullanılmaktadır. Türkiye'de önceleri Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz kıyılarında önemli ölçüde birinci ürün olarak ekimi yapılan mısır; son yıllarda özellikle Çukurova, Amik Ovası, Güneydoğu ve Kıyı Ege'de ikinci ürün olarak yetiştirilmektedir.

Çeltik (Pirinç)

Yüksek sıcaklık ve bol su isteği olan bir bitkidir. Su içinde çimlenir ve ekiminden hasat dönemine kadar su içinde yetişir. Bu nedenle Türkiye'de çeltik tarımı, akarsu boyları ile vadi tabanlarında yoğunlaşmıştır. Üretim yapılan alanlarda ortaya çıkan sivrisinekler, sıtma hastalığına yol açabildiğinden genellikle yerleşmelerden uzak yerlerde tarımı yapılmaktadır. En çok yetiştirildiği yerler: Edirne, Samsun, Balıkesir

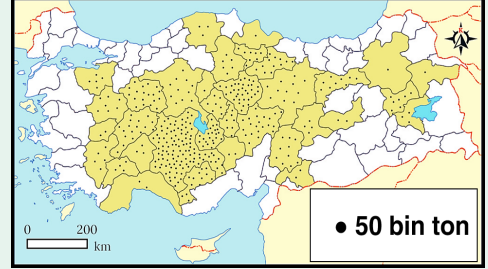

Tütün

Türkiye'de uzun yıllar boyunca geniş bir alanda tarımı yapılmaktayken, kalitesiz tütün üretimini engellemek amacıyla ekim alanları devlet tarafından sınırlandırılmıştır. En çok yetiştirildiği yerler: Denizli, Manisa, Adıyaman, Samsun

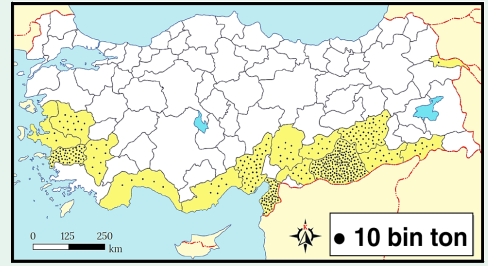
Şeker Pancarı

Sulama imkânına bağlı olarak Türkiye'nin her yerinde yetiştirilebilmektedir. Söküm işleminin ardından hemen işlenmesi gereken şeker pancarı, şeker fabrikalarının tarım alanlarına yakın yerlerde kurulmasını zorunlu kılmaktadır. Şeker elde edilen bu ürünün küspesi hayvancılık için oldukça önemlidir. Kıyı bölgelerde ekonomik getirisi daha yüksek olan ürünler tercih edildiği için şeker pancarı tarımı daha çok iç kesimlerde yapılmaktadır. En çok yetiştirildiği yerler: Konya, Yozgat, Aksaray, Eskişehir

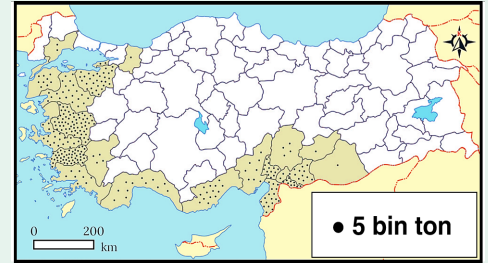
Pamuk

Büyüme döneminde suya, olgunlaşma döneminde kuraklığa ve yüksek sıcaklığa ihtiyaç duyar. İşlenmesi yönüyle çırçır sanayisinin, lifi ile tekstil sanayisinin, çekirdeği ile yağ ve yem sanayisinin, linteri ile de kağıt sanayisinin ham maddesi olması açısından önemli bir üründür. Güneydoğu Anadolu Projesi sayesinde Şanlıurfa, üretiminin en fazla yapıldığı yerlerdendir.

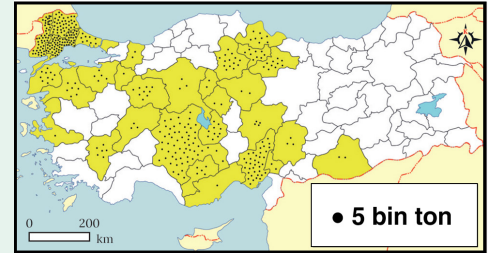
Zeytin

Zeytin, Akdeniz ikliminde yetişebilen en önemli tarım ürünlerinden biridir. Ana yurdu Doğu Akdeniz kıyıları olan bu ürün hem sofralık hem de yağlık olarak üretilmektedir. En çok yetiştirildiği yerler: Manisa, Aydın, Bursa, Balıkesir

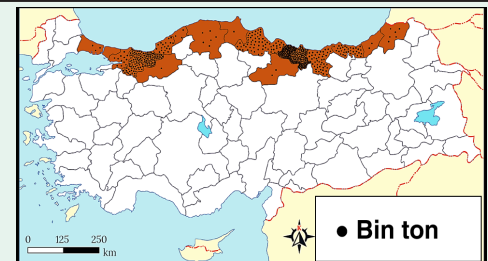
Ayçiçeği

Yetiştirme döneminde su, hasat döneminde ise kuraklık isteyen bir bitkidir. Ayçiçeği taneleri yüksek oranda yağ içerir. Türkiye'de yağlı tohumlu bitkiler içerisinde ekim alanı ve üretimi bakımından birinci sırayı almakta ve bitkisel yağ tüketiminin yaklaşık %50' sini karşılamaktadır. En çok yetiştirildiği yerler: Tekirdağ, Konya, Edirne, Kırklareli

Fındık

Türkiye'nin dünyada söz sahibi olduğu ürünlerin başında gelmektedir. Yetiştirme şartları, Karadeniz ikliminin özelliklerine uyum sağlamıştır. Bu ürün; yemiş olarak tüketilmesinin yanında pastacılık, helvacılık, tatlıcılık özellikle de çikolata endüstrisinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Karadeniz'e kıyısı olan birçok ilde yetiştirilmektedir. En çok yetiştirildiği yerler: Ordu, Giresun, Sakarya

Çay
Bol yağış, kalın ve kireçsiz toprak, sert rüzgârlardan korunan yerler, yarı gölgeli, yarı ışıklı ortam gibi özel koşullar gerektiren çay; ülkemizde sadece Doğu Karadeniz'de yetişmektedir. En çok yetiştirildiği yerler: Rize, Artvin, Trabzon
Yer Fıstığı
Sıcak iklim bitkisi olan yer fıstığının su ihtiyacı fazla olduğundan sulamayla yetiştirilir. Çerezlik tüketimin yanında yağlı çeşitli ürünlerde kullanılır. En çok yetiştirildiği yerler: Adana, Osmaniye,
Üzüm
Çeşitli kullanım alanlarının olması, iklim ve toprak özellikleri yönünden çok seçici olmayışı, çoğalma yöntemlerinin kolay olması gibi nedenlerle Türkiye'de en yaygın yetiştirilen ürünlerden biridir. Kuru yemiş ve sofralık olarak tüketilen üzüm; sirke, pekmez, içki yapımında da kullanılmaktadır. En çok yetiştirilen yerler: Manisa, Denizli, Mersin
Soya Fasulyesi
Bol suya ihtiyaç duyan soya fasulyesi, Karadeniz kıyıları dışındaki yerlerde sulamayla üretilmektedir. Yağ, hayvan yemi ve biyodizel yakıt üretimi başlıca kullanım alanlarıdır. En çok yetiştirilen yerler: Adana, Mersin, Samsun
Antep Fıstığı
Yüksek besin değerlerine sahip olan Antep fıstığı yazların sıcak ve kurak, kışların ise çok soğuk olmadığı yerlerde yetişmektedir. Kuru yemiş olarak tüketiminin yanında tatlıcılıkta kullanımı yaygındır. En çok yetiştirilen yerler: Gaziantep, Şanlıurfa
Turunçgiller
Ana vatanı Güneydoğu Asya olan turunçgiller, don olaylarından olumsuz etkilenir. Türkiye'deki başlıca yetiştirilme alanları Akdeniz ve Ege kıyılarıdır. En çok yetiştirilen yerler: Adana, Hatay, Mersin, Antalya

! DİKKAT

Karadeniz kıyılarının mikroklima özelliği görülen alanlarında da turunçgiller yetiştirebilmektedir.

Tarım ürünü	Yeterlilik Oranı %	Tarım ürünü	Yeterlilik Oranı %
Buğday	95,9	Çay	97,9
Mısır	85,8	Üzüm	146,3
Pirinç	74,3	Elma	143,6
Arpa	90,0	Patates	103,6
Ayçiçeği	51,3	Şeker pancarı	100,0
Soya	5,2	Not: Sebzelerin birçoğunda yeterlilik oranı ihtiyaçtan biraz fazladır. Fındık, incir, kayısı, turunçgiller ülkemizin önemli ihraç ürünlerindendir.	
Fındık	683,5		
İncir	501,0		
Kayısı	390,6		
Turunçgiller	192,3 (ort.)		
Muz	95,2		

Bazı tarım ürünlerinin yeterlilik oranları (TÜİK, 2023)

! DİKKAT

- İğdir'da pamuk, Doğu Karadeniz'de turunçgil, Akdeniz kıyılarında muz tarımının yapılması bu alanların mikroklima özelliklerinden kaynaklanır.
- Farklı bölgelerde yetişen bir tarım ürünü sıcaklığın fazla olduğu yerde daha erken olgunlaşır.
- Yaz kuraklığı isteyen bitkiler Doğu Karadeniz kıyılarında yetişmez.
- Türkiye'de kenevir, haşhaş, pirinç, tütün gibi tarım ürünleri Tarım ve Orman Bakanlığının verdiği özel izin ile sadece belirli yerlerde yetiştirilmektedir.
- Sanayide ham madde olarak kullanılan bitkilere endüstri bitkisi denir. Ovalarda ekonomik getirisi fazla olan bu ürünler daha çok tercih edilir.

TÜRKİYE'DE ORMANCILIK VE HAYVANCILIK

TÜRKİYE'DE ORMANCILIK

- Türkiye'nin sahip olduğu yaklaşık 23,4 milyon hektar orman alanı, ülke yüz ölçümünün yaklaşık %29,8'ini kaplamaktadır.
- Orman varlığının kıyılarda yoğunlaşması nem ve yağışın fazla olması ile ilgilidir. Bu durum ormancılık faaliyetlerinin kıyılarda gelişmesinde etkili olmuştur.
- Ormanlar, Türkiye ekonomisine; tomruk, maden direği, telefon direği, sanayi, kâğıt, lif yonga odunu üretimiyle katkı sağlamaktadır. Bunların dışında geçmişe göre azalmakla birlikte yakacak ihtiyacının karşılanmasında da ormanlardan yararlanılmaktadır.

Yıl	Orman alanı (hektar)
1973	20.199.296
1999	20.763.248
2004	21.188.747
2018	22.343.000
2020	22.933.000
2023	23.363.000

Yıllara göre Türkiye'deki orman alanları

TÜRKİYE'DE HAYVANCILIK

- Türkiye'de hayvancılık, tarım sektörü içinde önemli bir yere sahiptir.
- Türkiye, tür ve ırklarına göre hayvan sayısı bakımından zengin bir ülkedir.
- Meralarda otlatılan hayvanların ahır veya ağıllarda kaba yemle beslenmesine **mera (otlak) hayvancılığı** denir.
- Ahırlarda genellikle yapay yemlerin kullanılmasıyla yürütülen hayvancılık faaliyetine **besi hayvancılığı** denir.
- Hayvansal üretim; beslenmenin yanı sıra bazı bitkisel ve yan ürünlerin değerlendirilmesi, sanayiye ham madde sağlanması açısından da önemlidir.
- Türkiye'de hayvansal üretimde görülen düşük verimin nedeni, yerli hayvan ırklarında et ve süt veriminin düşük olmasıdır.
- Türkiye'de özellikle büyük şehirlerin çevresinde hayvan yetiştirme çiftlikleri, tavuk çiftlikleri ve kültür balıkçılığı çiftliklerinin çoğaldığı görülür.

DİKKAT

Hayvansal üretimin daha verimli hâle gelebilmesi için mera hayvancılığından ahır hayvancılığına geçilmelidir.

HAYVANCILIK FAALİYETLERİ

Küçükbaş Hayvancılık

- Koyun
- Kıl Keçisi
- Tiftik Keçisi

Büyükbaş Hayvancılık

- Sığır
- Manda
- At

Kümes Hayvancılığı

- Tavuk
- Hindi
- Kaz

Diğer Hayvancılık
Faaliyetleri

- İpek böcekçiliği
- Arıcılık
- Su ürünleri

Küçükbaş Hayvancılık

Türkiye'de doğal ortam koşulları ve sosyoekonomik nedenlere bağlı olarak küçükbaş hayvan sayısı çoktur.

Özellikle iç kesimlerde etkili olan yarı kurak iklim koşulları ile bozkır bitki örtüsünün varlığı, **koyun** yetiştiriciliğinin yaygın olarak yapılmasına imkân sağlamaktadır

Kıl keçisi, Türkiye'de koyundan sonra en çok yetiştirilen küçükbaş hayvan türü olup özellikle Toroslar gibi dağlık ve engebeli alanlarda yaygın olarak görülmektedir. Kıl keçisinin ormanlarda otlatılması ağaçların gelişimine zarar vermektedir.

Tiftik Keçisi, ekonomik değeri yüksek olan tiftik (Ankara) keçisi başta Ankara olmak üzere İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da yetiştirilmektedir.

Büyükbaş Hayvancılık

Türkiye'de et ve süt üretiminin büyük bölümü büyükbaş hayvancılıktan sağlanmaktadır. Türkiye'de büyükbaş hayvanlar arasında en fazla sığır yetiştiriciliği yapılır. Nüfusun yoğun olduğu Marmara, Ege, Akdeniz ve İç Anadolu'da sığır yetiştiriciliği ahır hayvancılığı şeklinde yapılmaktadır. Yazların serin ve yağışlı geçtiği, çayır bitki örtüsünün yaygın olduğu Küneydoğu Anadolu önemli sığır yetiştirme alanıdır.

Kümes Hayvancılığı

- Eti ve yumurtası için beslenen tavuk, hindi, kaz, ördek gibi kanatlı hayvanlar kümes hayvanları olarak adlandırılır.
- Türkiye'de üretimi ve tüketimi en fazla olan kanatlı hayvan tavuktur. 1970'li yıllarda aile işletmeciliği şeklinde yapılan kümes hayvancılığı, bugün modern çiftliklerde ticari amaçla yapılmaktadır.
- Özellikle büyük şehirlerin etrafında, tüketici nüfusun fazla olması nedeniyle modern kümes hayvancılığı tesisleri yaygınlaşmıştır. Bolu, Sakarya, Balıkesir ve Manisa tavuk yetiştiriciliğinin en fazla olduğu yerlerdir.

İpek Böcekçiliği

- Genellikle yardımcı bir tarım kolu olan ipek böcekçiliği, dut ağacının bulunduğu her yerde yapılabilir.
- Diyarbakır, Şanlıurfa, Antalya ve Bursa ipek böcekçiliğinin en fazla yapıldığı yerlerdir.
- Son yıllarda yapay ipek üretiminin artmasına bağlı olarak Türkiye'de ipek böceği yetiştiriciliği azalmıştır.

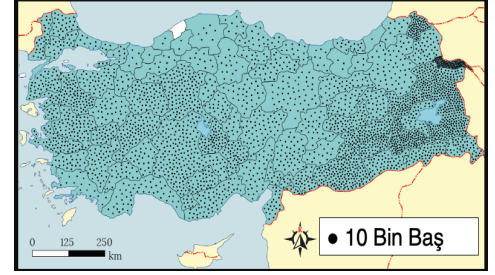
Arıcılık

Arıcılık, bal ve bal mumu üretmek amacıyla Türkiye'nin çoğu yerinde yapılmaktadır. Farklı iklim tiplerinin görüldüğü Türkiye, zengin ve çeşitlilik gösteren bitki örtüsüne sahiptir. Kars, Bitlis, Hakkâri, Rize, Ordu, Ankara, Muğla, Erzurum ve Konya arıcılık faaliyetlerinin ön plana çıktığı illerdir.

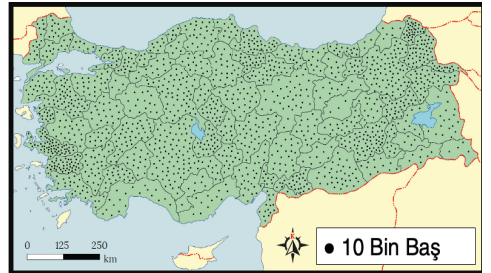
Su Ürünleri

Sulardan temin edilen her türlü ekonomik kaynağa su ürünleri denir. Başlıca su ürünleri; balık, midye, istakoz ve süngerdir. Türkiye'de balıkçılık daha çok **kıyı balıkçılığı** şeklinde yapılmaktadır.

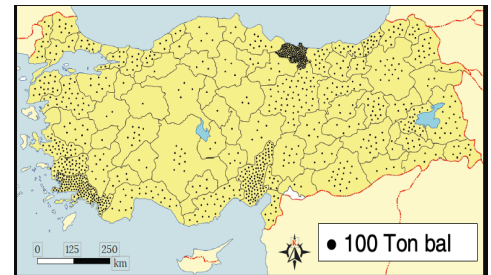
Türkiye'de en fazla Karadeniz, boğazlar ve Marmara Denizi'nden balık avlanmaktadır.

Türkiye'de koyun varlığı

Türkiye'de siğır varlığı

Türkiye'de bal üretimi

! DİKKAT

Türkiye'de açık deniz balıkçılığının yapılmaması ve beslenmede tüketilen su ürünleri oranının düşük olması nedeniyle balıkçılık yeterince gelişmemiştir.

Akarsu, tatlı su gölleri ve baraj göllerinde yapılan balıkçılık faaliyetlerine **tatlı su balıkçılığı** denir. Türkiye'de Eğirdir, Beyşehir, Çıldır, İznik ve Uluabat göllerinin sularının tatlı olmasından dolayı kerevit, inci kefalı, sazan gibi balıklar avlanabilmektedir. Özel olarak düzenlenmiş havuzlarda bilimsel yöntemlerle ve ticari amaçla balık üretme işlemine de **kültür balıkçılığı** denir. Ülkemizde kültür balıkçılığı ile daha çok alabalık, sazan, çipura ve levrek üretimi yapılmaktadır.

TARIMIN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ

Tarımsal üretim; gıda gereksinimini karşılaması, istihdam sağlaması, sanayi sektörüne ham madde temini ve ihracata katkı sunması yönünden Türkiye ekonomisinde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Kırsal Nüfusun Türkiye Nüfusu İçerisindeki Payı

Yıl	Toplam Nüfus	Köy Nüfusu	Köy Nüfus Oranı
1927	13.648.270	10.342.391	75,8
1950	20.947.188	15.705.851	74,9
1980	44.736.957	25.091.950	56,0
2000	67.803.927	23.797.653	35,0
2019	83.154.997	5.987.159	7,2
2023	85.372.377	5.973.085	7,0

Cumhuriyet'in ilk yıllarından bugüne kadar kırsal nüfus oranı sürekli azalmıştır. 1927 yılında ülke nüfusunun yaklaşık %75,8'ini oluşturan kırsal nüfus, 2023 yılında ise toplam nüfus içinde yaklaşık %7'lik bir orana sahip olmuştur.

Tarımsal İş Gücünün Ekonomik Etkinlik Alanlarındaki Yeri

Yıl	Toplam İş Gücü	Tarımsal İş Gücü	Oran (%)
1955	12.205.000	9.440.000	77,3
1980	18.522.000	11.104.000	59,9
2000	20.941.000	7.371.000	35,2
2019	28.080.000	5.097.000	18,2
2023	34.896.000	4.695.000	13,4

Türkiye'de tarımsal iş gücünde sanayileşmiş ülkelere göre yüksek bir oran görülmekteyken geçmişle kıyaslandığında ülke içinde ciddi bir gerileme söz konusudur.

Tarımın Ülke Gayrisafi Millî Hasılasındaki Yeri

Yıl	GSMH (Milyar Dolar)	Tarım (Milyar Dolar)	Oran (%)
1927	0,82	0,45	54,8
1950	3,08	1,45	47,1
1980	68,79	17,64	25,6
2000	273	27	9,8
2019	789,4	50,5	6,4
2023	1.118,5	69,4	6,2

Bir ülkede bir yıl boyunca ulusal kaynaklardan elde edilen mal ve hizmetlerin piyasa fiyatlarına göre hesaplanan toplam değerine gayrisafi millî hasıla (GSMH) denir. Cumhuriyet'in kurulmasından günümüze kadar olan sürede tarım sektörünün GSMH içindeki oranı büyük oranda azalmıştır.

Dış Ticaret Gelirlerinde Tarımın Yeri

Yıl	Dış Satım Geliri (Milyar Dolar)	Tarım (Milyar Dolar)	Oran (%)
1975	1,40	0,79	56,6
1985	7,96	1,72	21,6
1995	21,64	3,31	10,7
2000	27,78	3,86	7,2
2019	180,83	5,60	3,1
2022	225,21	7,73	3,1

Dış ticarete özellikle 1980 sonrasında önemli değişimlerin yaşandığı Türkiye'de uzun yıllar tarımsal ürünler ihraç edilirken, sanayi malları ithal edilmiştir.

! DİKKAT

Tarım ve hayvancılığın Türkiye ekonomisindeki payı, Cumhuriyet'in ilk yıllarında oldukça fazlaydı. İzlenen tarım politikaları ve yaşanan gelişmelere bağlı olarak tarımsal üretim miktarı sürekli artarken tarımın ülke ekonomisindeki payı giderek azalmıştır. Bunun başlıca nedeni, sanayi ve hizmetler sektöründe yaşanan ekonomik gelişmelerdir.

TÜRKİYE'DE MADENCİLİK VE ENERJİ KAYNAKLARI

TÜRKİYE'DE MADENLER

- Yer kabuğunun derinliklerinde bulunan ve ekonomik değer taşıyan minerallere **maden** denir.
- Maden yatağında bulunan ve henüz işlenmemiş toplam maden miktarına **rezerv** denir.
- Maden yatağından çıkarılan taş ve toprakla karışık maden miktarına **tuvenan** denir.
- Maden yatağından çıkarılan mineral maddenin taş ve topraktan ayrıldıktan sonra elde edilen net maden miktarına **tenör** denir.

Türkiye, yer altı kaynaklarının çeşitliliği bakımından zengin bir ülkedir. Bunun başlıca nedeni, ülke arazisinin oluşumu ve şekillenmesinde volkanizma ve dağ oluşumu hareketlerinin etkili olmasıdır.

MADEN	KULLANIM ALANI	ÇIKARILDIĞI YERLER
Demir	Gemi yapımı, otomotiv ve inşaat	Divriği (Sivas), Hasancelebi (Malatya), Avnik (Bingöl), Feke-Mansurlu (Adana) ve Kesikköprü (Kırıkkale)
Krom	Paslanmaz çelik yapımında, metal ve silah endüstrisi, kimya endüstrisi, metal kaplama ve boya maddeleri (pigment)	Guleman Bölgesi, Sivas-Erzincan-Kop Dağ Bölgesi, Fethiye-Köyceğiz-Denizli Bölgesi, Mersin-Adana-Kayseri Bölgesi, Bursa-Kütahya-Eskişehir Bölgesi, İskenderun-Gaziantep Bölgesi
Bakır	Elektrik santrallerinde ve kablo yapımında, elektrik-elektronik sanayisi, kimya sanayisi, kuyumculuk, boya sanayisi ve turistik eşya yapımı	Murgul (Artvin), Çayeli (Rize), Küre (Kastamonu), Maden (Elâzığ)
Boksit	Uçak sanayisinde, otomobil, ev eşyaları ve elektrik malzemelerinin yapımında, konserve ve ambalaj sanayisinde, inşaat sektöründe	Seydişehir (Konya), Kokaksu (Zonguldak) ve Payas (Hatay)
Manganez	Sert ve dayanıklı sanayi çeliği üretimi, kimya sanayisi	Tavas (Denizli)
Kurşun ve çinko	Akü imalatı, galvanizleme	Balya (Balıkesir), Yenice (Çanakkale), Keban (Elazığ), Bolkar Dağları, Zamantı (Kayseri), Akdağmadeni (Yozgat), Doğu Karadeniz
Bor mineralleri	Roket ve jet yakıtları ile enerji üretimi, cam, cam yünü, porselen, hijyen ve temizlik ürünleri, çimento, ilaç ve boya sanayii	Kırka (Eskişehir), Bigadiç (Balıkesir), Kestelek (Bursa) ve Emet (Kütahya)
Fosfat	Gübre, yem, gıda, deterjan, alaşım metalürjisi, kâğıt, kibrit, harp ve kimya sanayileri	Mazıdağı (Mardin), Adıyaman, Bingöl, Şanlıurfa ve Bitlis
Tuz	İnsan gıdası, hayvan beslenmesi, dericilik, konservecilik, kimya sanayisi, buzlanmaya karşı kara yollarının tuzlanması	Çankırı, Gülşehir (Nevşehir), Yerköy (Yozgat) ve Tuzluca (İğdır)
Mermer	İnşaat sektörü, dekorasyon, heykelticilik, süs eşyası	Marmara Adası (Balıkesir), Balıkesir, Bursa, Bilecik, Muğla, Afyon, Burdur ve Denizli
Oltu taşı	Süs eşyası, tespih yapımı	Oltu (Erzurum)
Lüle taşı	Süs eşyası, takı ve pipo yapımı	Eskişehir

TÜRKİYE'DE ENERJİ KAYNAKLARI

ENERJİ KAYNAKLARI

Yenilenemeyen Enerji Kaynakları

- Taş kömürü
- Linyit
- Petrol
- Doğal gaz
- Nükleer enerji

Yenilenebilir Enerji Kaynakları

- Hidroelektrik
- Güneş enerjisi
- Rüzgâr enerjisi
- Jeotermal enerji
- Biyokütle enerjisi

Taş kömürü

Türkiye'de taş kömürü yatakları, Ereğli-Zonguldak-Amasra Havzası'nda yer alır. Taş kömürü, yüksek kalorili olduğundan çoğunlukla demir-çelik sanayisinde yakıt olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bu madenden Çatalağzı Termik Santrali'nde elektrik üretmek amacıyla da yararlanılmaktadır.

Linyit

Türkiye'de linyit çıkarılan önemli yerler; Elbistan (Kahramanmaraş), Soma (Manisa), Tunçbilek, Seyitömer ve Tavşanlı (Kütahya), Çan (Çanakkale), Yatağan (Muğla), Çeltekin (Amasya), Nallıhan, Çayırhan (Ankara), Dodurga (Çorum) ve Aşkale (Erzurum) şeklinde sıralanabilir. Türkiye'de üretilen linyitin yarısından fazlası termik santrallerde yakıt olarak, geriye kalan kısmı ise konutların ısıtılmasında ve sanayide kullanılmaktadır. Soma (Manisa), Seyitömer ve Tunçbilek (Kütahya), Yatağan (Muğla), Afşin-Elbistan (Kahramanmaraş) linyitle çalışan önemli termik santraller arasında yer almaktadır.

Petrol

Türkiye'de başlıca petrol çıkarılan alanlar; Batman, Adıyaman, Siirt ve Diyarbakır'da yer almaktadır. Çıkarılan petrol; Batman, Kırıkkale, İzmit ve İzmir'deki rafinerilerde işlenmektedir. Türkiye'de petrol tüketiminin bir kısmı yerli üretim olup büyük kısmı ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Türkiye'nin petrol ithalatı büyük oranda İran, Irak, Rusya, Suudi Arabistan, Kazakistan gibi ülkelerden yapılmaktadır.

Doğal gaz

Diğer fosil yakıtlara göre daha temiz bir enerji kaynağıdır. Hamitabat (Kırklareli) ve Çamurlu'da (Mardin) çıkarılır. Türkiye'deki doğal gaz ile elektrik elde edilen termik santraller; Hamitabat (Kırklareli), Ambarlı (İstanbul) ve Ovaakça'da (Bursa) bulunmaktadır. Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacının bir kısmı Rusya, İran, Azerbaycan, Cezayir ve Nijerya'dan temin edilmektedir.

Nükleer enerji

Nükleer enerji, nükleer santrallerde uranyum atom çekirdeklerinin parçalanması sonucu açığa çıkan enerjidir. Akkuyu'da (Mersin) nükleer santral inşası devam ederken, Sinop'ta nükleer santral kurmak için çalışmalara başlanmıştır.

Hidroelektrik enerjisi

Türkiye'nin yüksek ve engebeli olması, hidroelektrik potansiyelinin yüksek olmasını sağlamıştır. 2023 yılında elektrik üretiminin %19,6'sı hidroelektrik santrallerden elde edilmiştir.

Petrol kuyusu

DİKKAT

Ortalama yağış miktarının yıllara göre değişmesi, hidroelektrik enerji üretiminde dalgalanmalara neden olmaktadır.

Güneş enerjisi

Günümüzde konut, iş yeri ve seraların ısıtılması, sıcak su temini, tarım ürünlerinin kurutulması gibi birçok alanda kullanılan bu enerji kaynağı elektrik enerjisine çevrilebilmektedir. Ülkemizin iç ve güney kesimlerinde güneş santralleri yaygındır.

Rüzgâr enerjisi

Çevreyi kirlilemeyen temiz ve tükenmez bir enerji kaynağıdır. Rüzgâr enerjisinden özellikle Balıkesir, İzmir, Manisa, Hatay, Osmaniye, İstanbul ve Çanakkale'de elektrik üretme amaçlı yararlanılmaktadır.

Jeotermal enerji

Yer altı suyu sıcaklığına bağlı olarak elektrik üretiminin yanı sıra konut ve seraların ısıtılması, termal turizm ve endüstri gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Aktif bir tektonik kuşak üzerinde bulunan Türkiye, zengin jeotermal kaynaklara sahiptir. Bu enerjinin en önemli avantajları; yenilenebilir ve kesintisiz olması, düşük maliyetli olması, çevre kirliliğini minimum seviyede etkilemesi, aranması ve işletilmesinde ileri teknoloji gerektirmemesi ve yerli enerji kaynağı olması şeklinde sıralanabilir.

Biyokütle enerjisi

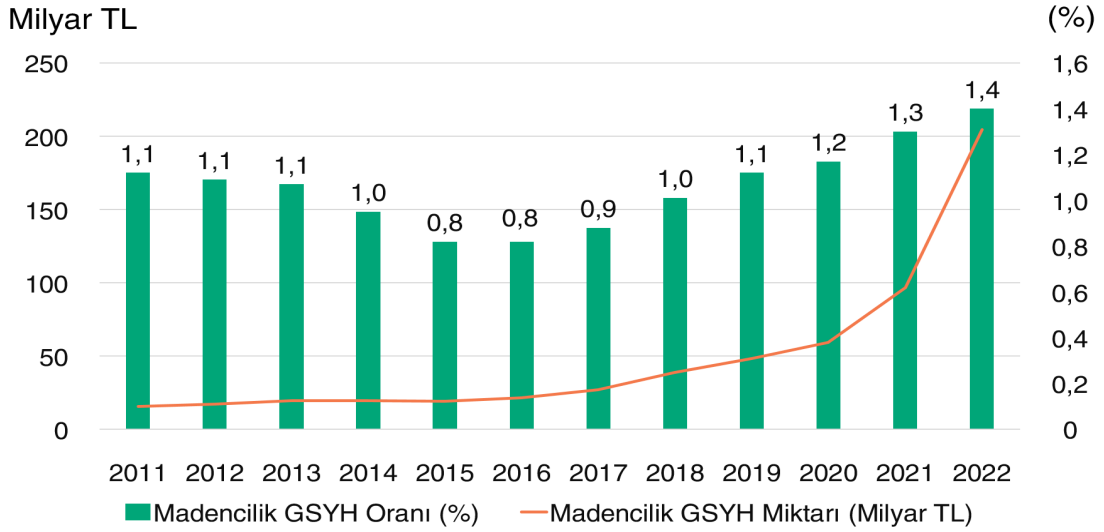
Odun, tarımsal atıklar, kanalizasyon atıkları, endüstriyel organik atıkların vb. uygun teknoloji ve yöntemler kullanılarak enerjiye dönüştürülmesi ile elde edilir. Sürdürülebilir, kolay bulunabilme, çevreye zarar vermeme gibi avantajlara sahiptir.

Güneş paneli

TÜRKİYE'DE MADENLER VE ENERJİ KAYNAKLARININ ETKİN KULLANIMI

Madencilik sektörü, sanayi ve enerji sektörünün çeşitli kollarına ham madde sağlamaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri madencilik sektörü üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) içinde madencilige düşen pay; gelişmiş ülkelerde %4, dünya genelinde %2, Türkiye'de ise %1,4 civarındadır.

Gayrisafi yurt içi hasıla içindeki madenciliğin yeri

2024 yılı Kasım ayı sonu itibarıyla ülkemiz kurulu gücü 115.144 MW'a ulaşmıştır. Bu kurulu gücümüzün kurulu gücümüzün kaynaklara göre dağılımı şu şekildedir:

- %28'i hidrolik enerji
- %21,4'ü doğal gaz
- %19'u kömür
- %10,9'u rüzgâr
- %16,8'i güneş
- %1,5'i jeotermal
- %2,3'ü diğer kaynaklar

TÜRKİYE'DE SANAYİNİN DAĞILIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Sanayi, farklı ham maddelerin ve yarı işlenmiş ürünlerin fabrikalarda çeşitli işlemlerden geçirilerek kullanılabilir hâle getirilmesidir. Türkiye'de sanayi faaliyetlerinin dağılışını etkileyen başlıca faktörler şunlardır :

Ham madde	Enerji kaynakları	Sermaye	İş gücü	Ulaşım	Pazar
-----------	-------------------	---------	---------	--------	-------

Ham madde

Sanayi için gerekli olan temel faktörlerden biridir. Tarım ürünleri, hayvansal ürünler, su ürünleri, ormanlar ve madenler başlıca ham madde kaynaklarıdır. Özellikle çabuk bozulabilen ürünlere dayalı sanayi tesislerinin ham maddeye yakın alanlara kurulduğu görülmektedir.

Enerji kaynakları

Modern sanayinin makinelere dayalı olması, sanayi tesislerinde enerji tüketimini artırmaktadır. Günümüzde elektrik enerjisinin çok uzaklara kadar iletebilmesi, sanayi tesislerinin dağılışında enerji faktörünün etkisini azaltmıştır. Demir-çeliğe dayalı sanayi tesislerinin taş kömürü havzasında kurulması enerji kaynağına yakınlıkla açıklanabilir.

Sermaye

Sanayileşmede temel koşullardan biridir. Sanayi tesislerinin kuruluşu, üretimde gerekli araç gereçlerin alımı, ham madde satın alınması ve çalışanlara ait ücretlerin ödenmesi için gerekli olan birikimdir.

İş gücü

Türkiye, vasıflı ve vasıfsız iş gücü açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Sanayideki otomasyon sistemlerinin gelişmesi nitelikli iş gücüne duyulan ihtiyacı artırmaktadır.

Ulaşım

Sanayi tesislerinin kuruluşu, ham maddenin sanayi tesisine getirilmesi ve mamul maddenin pazara ulaştırılabilmesi ulaşımın kolay, hızlı, güvenli ve düzenli olmasına bağlıdır.

Pazar

Sanayi tesislerinin kuruluş yeri seçiminde pazar önemli bir faktördür. Bazı sanayi kuruluşları tüketimin çok olduğu büyük şehirler çevresinde kurulmuştur.

Deniz yolu taşımacılığı

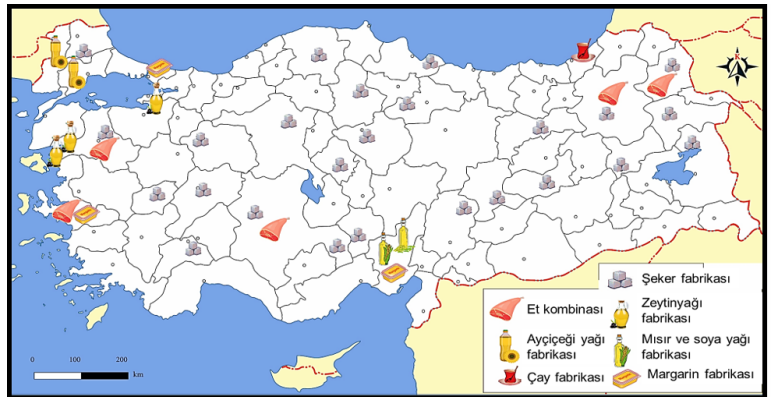
TÜRKİYE'DE SANAYİ KOLLARI

Gıda Sanayi

Unlu mamuller sanayisi: Ham madde olarak tahılları işlemektedir. Türkiye'de un ve unlu gıda sanayi tesisleri özellikle Orta Anadolu'da yoğunlaşmaktadır.

Şeker sanayi: Şeker pancarı tarımının yoğunlaştığı iç bölgelerde çok sayıda şeker fabrikası bulunmaktadır.

Et ve et ürünleri sanayisi: Konya, İzmir, Erzurum, Balıkesir ve Kars'ta gelişmiştir. Tavuk üretimi daha çok büyük şehirlerin çevresinde yapılmaktadır. Su ürünleri işleyen tesisler ise Çanakkale, Trabzon ve İzmir'de yaygındır.

Türkiye'de gıda sanayisinin dağılımı

Yağ sanayi: Ayçiçeği yağı fabrikaları Edirne ve Tekirdağ'da; zeytinyağı fabrikaları Edremit, Ayvalık ve Gemlik'te, mısır ve soya yağı fabrikaları Adana'da yaygındır. Margarin üreten tesisler ise Adana, İzmir ve İstanbul'da yaygındır.

Konserve ve meyve suyu sanayisi: Akdeniz ve Ege kıyıları ile büyük şehirlerin çevresinde yaygındır.

Çay sanayisi: Çay tarımının yapıldığı Doğu Karadeniz kıyı kuşağında özellikle Rize çevresinde gelişmiştir.

Dokuma, Giyim ve Deri Sanayi

Türkiye'de dokuma sanayisinin dağılımı

Pamuklu dokuma ve pamuk ipliği tesisleri: Adana, İzmir, Denizli, Aydın, Antalya, Manisa, Gaziantep, İstanbul, Bursa ve Kayseri gibi illerde yoğunlaşmıştır.

Yünlü dokuma sanayi: İstanbul, Kocaeli (Hereke), Bursa, İzmir, Manisa, Uşak, Isparta, Kayseri ve Gaziantep'te yaygındır.

Halı ve kilim dokuma: Isparta, Kayseri (Bünyan), Manisa (Demirci, Gördes, Kula), Kocaeli (Hereke), Uşak'ta yaygın olarak yapılmaktadır.

İpekli dokuma sanayisi: İstanbul, Bursa ve Gemlik'te gelişmiştir.

Hazır giyim ve örme sanayisi: İstanbul, İzmit, Bursa, İzmir, Ankara ve Adana gibi büyük şehirlerde gelişmiştir.

Deri sanayisi: İstanbul, İzmir, Bursa, Bolu, Uşak ve Tekirdağ'da gelişmiştir.

Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayisi

Kereste ve mobilya sanayi: Kastamonu, Tekirdağ, Bursa, İzmir, Ankara ve Düzce'de parke ve kereste; İstanbul, Ankara, Kayseri ve Bursa'da mobilya sanayisi gelişmiştir.

Kâğıt sanayi: İzmit, Çaycuma (Zonguldak), Dalaman (Muğla), Balıkesir ve Taşköprü'de (Kastamonu) gelişmiştir.

Türkiye'de orman ürünleri sanayisinin dağılımı

Kimya Sanayi

Petrol rafinerileri: İpraş (İzmit), Aliağa (İzmir), Orta Anadolu (Kırıkkale) ve Batman'da bulunmaktadır.

Batman Rafinerisi sadece Türkiye'de çıkarılan petrolü işlemektedir.

Gübre sanayi: Türkiye'de gübre üreten tesisler; Bandırma (Balıkesir), Aliağa (İzmir), Kocaeli, İskenderun, Ceyhan (Adana), Mersin, Kütahya, Gemlik (Bursa) ve Samsun'da bulunmaktadır.

İlaç sanayi: İstanbul, Kocaeli ve Tekirdağ'da ilaç üreten fabrikalar bulunmaktadır.

Deterjan ve sabun sanayi: İstanbul, İzmir, İzmit, Balıkesir ve Gaziantep'te gelişmiştir.

Lastik fabrikaları: Motorlu taşıtlara lastik üreten fabrikalar İzmit, Adapazarı ve Kırşehir'de bulunmaktadır.

Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi

Çimento sanayi: Türkiye'nin en gelişmiş üretim alanlarından biri olan çimento endüstrisi, ülke genelinde çimento fabrikalarının yayılmasını sağlamıştır.

Cam sanayi: Kırklareli, Tekirdağ, Mersin ve Eskişehir günümüzde cam fabrikalarının bulunduğu iller arasındadır.

Tuğla ve kiremit sanayi: Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar, Uşak, Tokat, Manisa ve İzmir bu fabrikaların yoğunlaştığı iller arasındadır.

Seramik ve porselen sanayi: Çan (Çanakkale), Bozüyük ve Söğüt (Bilecik), Kütahya, İstanbul, İzmir ve Eskişehir başlıca seramik ve porselen fabrikalarının olduğu yerlerdir.

Makine Sanayi

Otomotiv sanayi: Türkiye'de Bursa, İzmir, İstanbul, Kocaeli ve Sakarya'da otomobil ve yük taşıtları üreten fabrikalar bulunmaktadır. Otomotiv sektörü, Türkiye'nin ihracatında önemli bir paya sahiptir.

Traktör fabrikaları: Adapazarı, Ankara, İstanbul, Tekirdağ ve Konya'da bulunur.

Beyaz eşya sanayisi: İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Gaziantep ve Manisa'da gelişmiştir.

Lokomotif sanayi: Adapazarı, Eskişehir, Sivas ve Ankara'da gelişmiştir.

Gemi yapım sanayisi: Türkiye'de en önemli tersaneler, İstanbul ile İzmit arasında yer almaktadır. Gölcük, Tuzla, Pendik ve Haliç bu tersanelerden bazılarıdır. Deniz turizmine yönelik yat sanayisinin geliştiği yerlere bakıldığında İstanbul, Antalya ve Bodrum ön plana çıkmaktadır.

Tersaneler: İstanbul ile İzmit arasında; Gölcük, Tuzla, Pendik ve Haliç önemli tersanelerden bazılarıdır.

Maden İşleme Sanayi

Türkiye'de başlıca maden işleme tesisleri: Ergani Bakır İşletmeleri (Elâzığ), Kırka Bor İşletmesi (Eskişehir), Ereğli Demir Çelik Fabrikası (Zonguldak), Antalya Ferro-Krom Tesisleri (Antalya), Seydişehir Alüminyum Tesisleri (Konya)

Savunma Sanayi

Türkiye'de savunma sanayisi oldukça önemli bir yere sahiptir. Makine Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK), Askerî Elektronik Sanayi (ASELSAN), Askerî Pil Sanayi (ASPİLSAN), Hava Elektronik Sanayi (HAVELSAN) savunma sanayisinin başlıca kurumlarıdır. Kırıkkale, Çankırı, Ankara ve Eskişehir'de savunma sanayisine ait fabrikalar bulunmaktadır.

TÜRKİYE'DE SANAYİNİN EKONOMİYE ETKİSİ

- Tarım, madencilik, ulaşım ve enerji sektörünün gelişmesinde sanayileşme çabaları önemlidir.
- Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar sanayi sektörünün gayrisafi millî hasıladaki payı önemli oranda artmıştır.
- GSMH içinde sanayinin payı 1950'de %13 iken 2023'de bu oran %20,3 olmuştur.
- 1950 yılında toplam iş gücü içerisinde sanayinin oranı %5,9 iken 2023 yılında %20,8'e çıkmıştır.
- Türkiye'de 1965 yılında dış satım gelirleri içinde sanayi sektörünün payı %19,6 iken 2023 yılında bu pay %94,2'ye yükselmiştir.
- İhraç edilen sanayi ürünlerinin başında; otomotiv, hazır giyim, demir-çelik, kimyasal maddeler ve tarıma dayalı işlenmiş ürünler gelmektedir.

Yıl	Dış satım (Milyon dolar)	Sanayi (Milyon dolar)	(%)
1965	464	91	19,6
1980	2910	1047	35,9
2000	27.775	25.339	91,2
2023	255.627	240.912	94,2

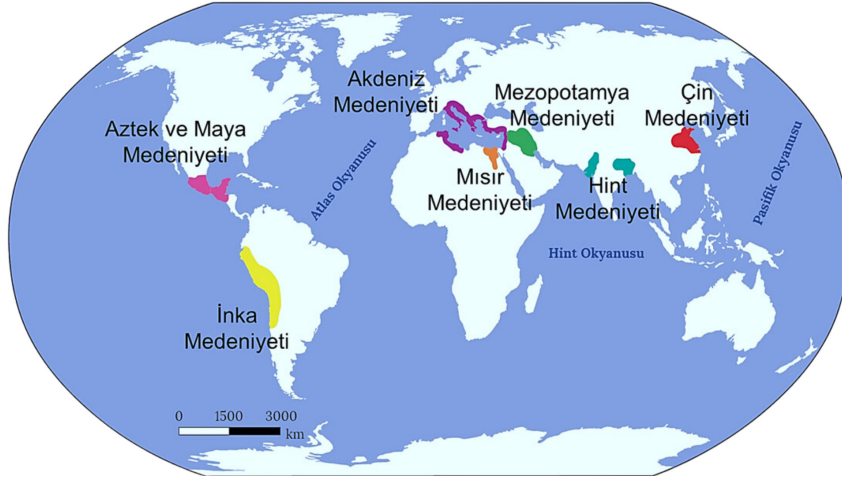
Dış Ticaret Gelirlerinde Sanayinin Payı (Milyon Dolar, TÜİK)

İLK KÜLTÜR MERKEZLERİ

Medeniyet kavramı; bir ülke veya topluma ait maddi ve manevi varlıkların yanı sıra fikir, sanat, bilim ve teknoloji çalışmalarıyla ilgili niteliklerin tümünü ifade etmektedir.

İlk medeniyetlerin kurulmasında etkili olan en önemli faktörler şunlardır:

- Elverişli iklim şartları
- Su kaynakları
- Verimli topraklar

İlk medeniyetler ve kurulduğu alanlar

Mezopotamya Medeniyeti

İki nehir arası anlamına gelen Mezopotamya, **Fırat** ve **Dicle** nehirleri arasındaki verimli topraklarda kurulmuştur.

- Fırat ve Dicle nehirleri, verimli tarım alanları ve elverişli iklim koşulları ile Mezopotamya uygarlıklarının gelişmesinde etkili olmuştur.
- Mezopotamya'da kurulan başlıca medeniyetler; Sümerler, Asurlular, Babilliler, Akadlar ve Elamlardır.
- Mezopotamya uygarlıklarının en önemli mirası yazıyı bulmalarıdır.

Mısır Medeniyeti

Afrika'nın kuzeydoğusunda **Nil Nehri** çevresinde kurulmuştur.

- Etrafının çöl ve denizlerle çevrili olması diğer medeniyetlerle etkileşimini azaltarak kendine özgü ve uzun ömürlü bir medeniyet olmasını sağlamıştır.
- En önemli geçim kaynağı tarımdır.
- Güneş takvimini geliştirmişlerdir.
- Kendilerine özgü hiyeroglif adı verilen yazıyı kullanmışlardır.
- Matematik, geometri, tıp ve eczacılıkta önemli çalışmalar yapmışlardır.

Akdeniz Medeniyeti

Akdeniz Havzası çevresinde kurulmuş olan **Fenike, İyonya, Lidya, Yunan** ve **Roma** gibi medeniyetlerden oluşmaktadır.

- Bu medeniyetlerin çoğu deniz ticaretinde gelişmiştir.
- Fenikelilerin şehirleşme faaliyetleri ve alfabesi Akdeniz medeniyetleri tarafından daha da geliştirilmiştir.

Aztek ve Maya Medeniyeti

Aztekler, Meksika'nın orta ve güney kesimlerinde medeniyet kurmuştur.

- Aztekler, sulama yöntemleriyle tarımda oldukça gelişmiştir.
- Kendine özgü alfabe, din ve takvime sahip olmuşlardır.

Mayalar, Orta Amerika'nın Yukatan Yarımadası'ndaki verimli topraklar ile su kaynakları çevresinde kurulmuştur.

- Mimari ve sanatta çok gelişmiş; tapınaklar, saraylar ve piramitler inşa etmişlerdir.

Çin Medeniyeti

Sarı Irmak ve **Gök Irmak** nehirleri arasındaki verimli topraklarda kurulmuştur.

- Temel geçim kaynağı tarımdır.
- İpek üretimi, İpek Yolu'nun ortaya çıkması ve ticaretin gelişmesine olanak sağlamıştır.
- Matbaa, barut, kâğıt, mürekkep, pusula gibi birçok buluşun ortaya çıkmasında etkili olmuşlardır.

İnka Medeniyeti

• Ekvator çevresinde kurulduğu için şehir ve kalelerini **And Dağları**'nın yüksek kesimlerine inşa etmiştir.

- Temel geçim kaynağı tarımdır.
- Güneş'in hareketlerini incelemeye uzmanlaşmış ve güneş saatini yapmışlardır.

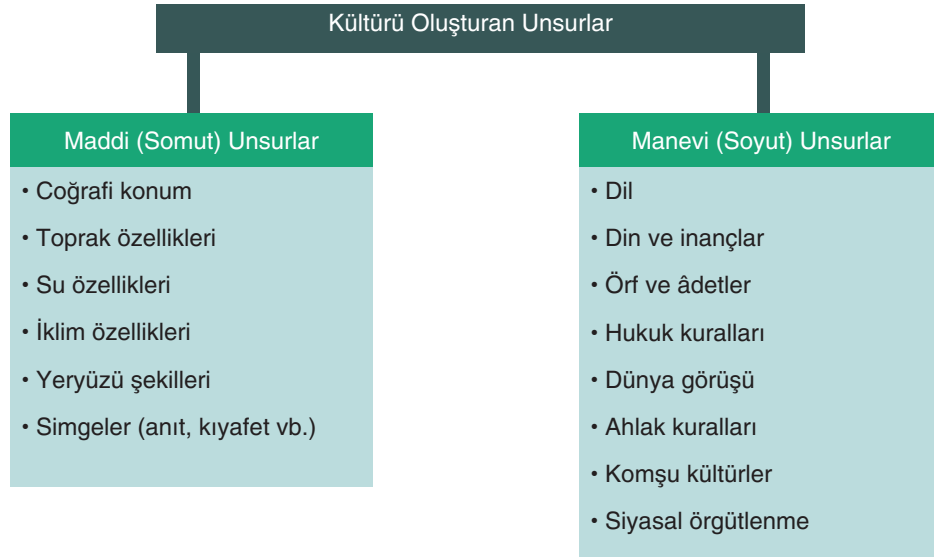
Hint Medeniyeti

İndus ve **Ganj** nehirleri çevresinde kurulmuştur.

- Tarım kültürü açısından ciddi bir potansiyele sahiptir.
- Baharat Yolu'nun başlangıç noktasında bulunmaktadır.
- Birçok inanç biçiminin olduğu ve halkın 'kast sistemi' adı verilen sınıflara ayrıldığı bir medeniyettir.

KÜLTÜRÜ OLUŞTURAN UNSURLAR

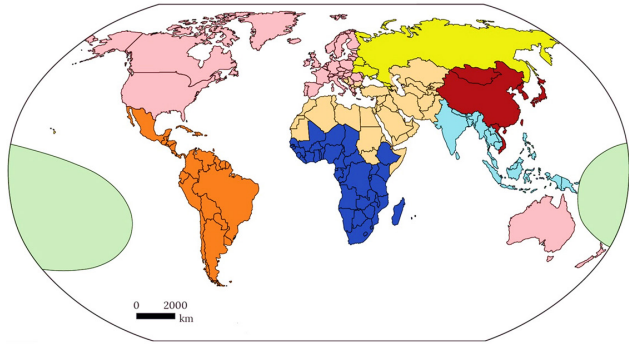
Toplumsal gelişme süreci içerisinde oluşan, bir topluma veya halk topluluğuna özgü sanat eserleri, inanç, dil, din, düşünce, tutum, davranış, örf, âdetler gibi maddi ve manevi değerlere **kültür** denir.

DİKKAT

Büyük kültür bölgelerinin oluşturulmasında dil ve din, ön plana çıkan iki önemli kültür ögesidir. Bu kültür bölgeleri alt kültür bölgelerine de ayrılabilir.

- Batı (Avrupa) Kültür Bölgesi
- Slav-Rus Kültür Bölgesi
- İslam Kültür Bölgesi
- Afrika Kültür Bölgesi
- Pasifik Kültür Bölgesi
- Hint Kültür Bölgesi
- Doğu (Çin) Kültür Bölgesi
- Latin Amerika Kültür Bölgesi

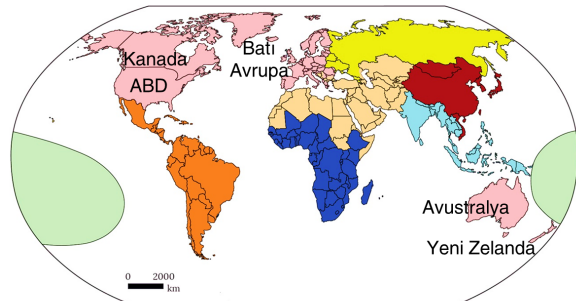

Kültür bölgeleri

Kültür Bölgeleri	Kültür Bölgelerinin Özellikleri
İslam Kültürü Bölgesi	Orta Doğu 'da şekillenerek batıda Kuzey Afrika 'ya, kuzeydoğuda ise Orta Asya 'ya kadar geniş bir alana yayılmıştır. İslam kültürünün bu şekilde yayılmasında insanın bütün ihtiyaçlarına cevap verebilmesi; bilim, adalet, yardımlaşma vb. özellikleri ön planda tutması etkili olmuştur.
Batı Avrupa Kültür Bölgesi	Kapladığı alan bakımından dünyanın en büyük kültür bölgesidir. Çok sayıda dilin konuşulduğu bu kültür bölgesinde en yaygın din ise Hristiyanlıktır .
Latin Amerika Kültür Bölgesi	Orta ve Güney Amerika ile Karayip Adaları 'nın tamamını içine almaktadır. Bu kültür bölgesinin oluşmasında İspanya ve Portekiz 'in büyük etkisi vardır.
Slav-Rus Kültür Bölgesi	Doğu Avrupa'dan Kuzey Asya'ya kadar çok geniş bir alanı içine almaktadır. Bu kültür, İskandinav ve Bizans kültürlerinden etkilenmiştir.
Afrika Kültür Bölgesi	Etnik, dil ve din özellikleri bakımından çok çeşitli toplumların bulunduğu bir kültür bölgesidir. Bu kültür bölgesindeki alt kültürlerden bazıları; çöller, yağmur ormanları vb. koşullar nedeniyle uzun süre izole olmuşsa da sonradan diğer kültürlerden büyük oranda etkilenmiştir.
Doğu Kültür Bölgesi	Dünya nüfusunun yaklaşık yarısının yaşadığı Güney, Doğu ve Güneydoğu Asya 'da yayılış göstermektedir. Bu kültür bölgesinde Çin, Hint, Pasifik Kültür Bölgesi gibi alt kültürler bulunmaktadır.
Çin Kültürü Bölgesi	Eski medeniyetleri barındırması nedeniyle zengin bir kültürel birikime sahiptir. Etnik bakımdan çok farklı toplumları içinde barındıran bu kültür bölgesinde en yaygın inanış biçimleri Konfüçyanizm ve Budizm'dir.
Hint Kültürü Bölgesi	Hint kültür bölgesi nüfus miktarı bakımından dünyanın en kalabalık kültür bölgelerinden biridir. Hint kültürü Hinduizm etrafında şekillenmiştir.

Afrika kültürüne sahip yerliler

Batı Avrupa Kültür Bölgesi

TÜRK KÜLTÜRÜ

• Tarihi çok eskilere dayanan ve dünyanın en eski kültürlerinden olan Türk kültürü, ilk olarak Orta Asya'da şekillenmiştir. Bu nedenle Türk kültürünün **kültür ocağı Orta Asya'dır**.

• Orta Asya Türk kültüründe **konargöçer** yaşam tarzı ile **hayvancılık** faaliyetleri, bölgedeki iklim ve bitki örtüsünün bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. “**Bozkır kültürü**” olarak da adlandırılan Türk kültüründe **çadır**, **at** ve **demirin** önemi büyüktür.

• Orta Asya'daki **iklim koşulları**; Türklerin düşünce tarzı, inanç, örf ve geleneklerini etkilemiştir. Hürriyet duygularının daima canlı tutulduğu Türk kültüründe kadın ve erkek eşittir.

• Türklerde, sözlü hukuk kuralları törelerdir. Kölelik ve bazı zümrelere ayrıcalık tanınması gibi durumlar söz konusu olmamıştır. Askerlik ayrı bir meslek değildir.

• Konargöçer yaşama uygun, küçük ve kolay taşınabilir eşyalar yapılarak kültüre ait özellikler bu eşyalara yansıtılmıştır.

• Türkler, hayvancılığın yanı sıra **halı ve kilim dokumada** ilerlemiş ve bu sanatın günümüze kadar ulaşmasını sağlamışlardır.

• Göktürk alfabesiyle yazılan **Orhun Kitabeleri**, Türkçenin ilk yazılı örnekleri olması açısından ayrı bir öneme sahiptir. Kitabelerde **Türk kültürü ve devlet yönetimi** ile ilgili önemli bilgiler yer almaktadır.

• Türk kültüründe bahar mevsiminin başlamasıyla kutlanan **Nevruz Bayramı** ve ata sporu olan **güreşin** önemli bir yeri vardır.

• Türk kültürü **Çin, Moğol, Hint, Pers, Yunan, İslam** kültürleriyle etkileşim içerisine girmiştir. Diğer kültürleri askerlik alanı başta olmak üzere etkileyen Türk kültürü, en çok **İslam kültüründen** etkilenmiştir.

• Türk kültürü, **Uygurlar Dönemi'nde** yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte nicelik ve nitelik yönünden daha kayda değer mimari eserlere sahip olmuştur.

• Türk kültürünün Anadolu'ya yayılmasında **Yunus Emre, Mevlâna, Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran**'ın çok önemli katkıları olmuştur.

• Orta Asya'daki konargöçer yaşam tarzını Anadolu'da da bir müddet devam ettiren Türkler, zamanla yerleşik hayata geçerek tarım, hayvancılık ve ticaretle uğraşmıştır.

• Ticaretin gelişmesiyle Anadolu'da çok sayıda kervansaray inşa edilmiştir.

• Türkler gittiği her coğrafyaya kültürünü götürmüş, farklı kültürlerle de barış içinde yaşamasını bilmiştir.

• Türk kültürüne ait eserlere **Çin'den başlayıp Fas'a, Avrupa'da ise Balkanlar'dan Macaristan'a** kadar geniş bir coğrafyada rastlamak mümkündür.

Türk kültürünün kültür ocağı ve dünyaya dağılışı

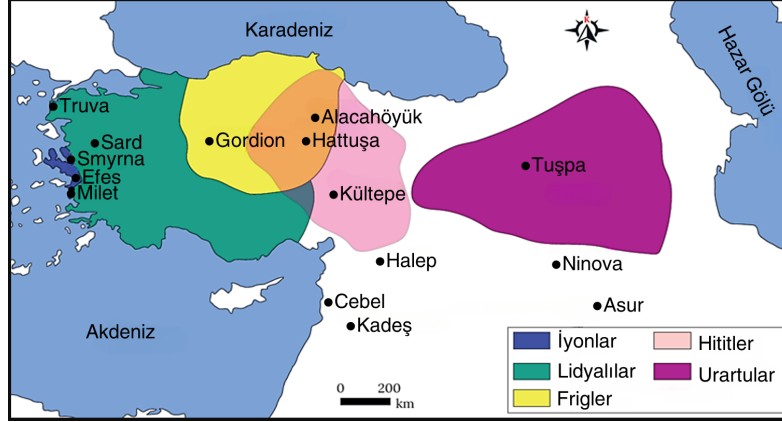
Mostar Köprüsü (Bosna Hersek)

Şirdar Medresesi (Özbekistan)

ANADOLU'DA KURULAN MEDENİYETLER VE ANADOLU'NUN KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

- Paleolitik Çağ'da yaşayan insanlara ait yerleşmelere; Yarımburgaz (İstanbul), Tekkeköy (Samsun), Karain, Beldibi ve Belbaşı (Antalya) mağaraları örnek verilebilir.
- Neolitik Çağ'daki yerleşmelere ise Çatalhöyük (Konya), Hacılar (Burdur), Çayönü (Diyarbakır) ve Göbeklitepe (Şanlıurfa) örnek verilebilir.
- Uygun iklim koşulları, verimli topraklar ve su kaynakları farklı medeniyetlerin Anadolu'yu tercih etmesinde önemli rol oynamıştır.

İlk Çağ'da Anadolu'da kurulan medeniyetler

Anadolu'da Kurulan İlk Medeniyetler	Başlıca Özellikleri
Urartular	Doğu Anadolu'da kurulmuştur. Bölgenin coğrafi şartlarına bağlı olarak hayvancılık ve madencilik ile yaşamlarını devam ettirmiştir.
Hititler	Kızılırmak Nehri çevresinde yaşamış; bölgenin coğrafi şartlarına bağlı olarak tarım, hayvancılık ve ticaretle uğraşmıştır.
Frigler	Ankara yakınlarındaki Gordion'u başkent yaparak tarih sahnesine çıkmış, tarım ve hayvancılıkta ciddi gelişmeler kaydetmiştir.
İyonlar	Büyük Menderes Nehri çevresinde kurulmuştur. Verimli topraklar ve elverişli iklim şartları sayesinde döneminin en önemli uygarlığı hâline gelmiştir. Ayrıca ticaretle uğraşmışlardır.
Lidyahılar	Gediz ve Küçük Menderes nehirleri çevresinde kurulmuştur. Parayı bularak ticarete takas yöntemini kaldırmıştır.

- Anadolu, Romalılardan sonra Bizans İmparatorluğu'nun uzun süreli hâkimiyetine girmiştir. İstanbul, dönemin en önemli kültür ve sanat merkezi hâline gelmiştir.
- Selçuklu Devleti ve Beylikler Dönemi'nde Anadolu medeniyeti şekillenmeye devam etmiştir. Zengin kaynaklara sahip olan Anadolu, Türklerin yaşadığı en önemli coğrafya hâline gelmiştir.
- Anadolu'nun coğrafi konumu ile sahip olduğu maddi ve manevi zenginlikleri çok iyi kullanan Osmanlı Devleti, bu topraklarda büyük bir medeniyet kurmuştur.
- Bursa, Edirne, İstanbul gibi şehirler Osmanlı'ya başkentlik yapmıştır.
- Anadolu kültürünün oluşmasında, başta Osmanlı Devleti olmak üzere diğer medeniyetlerin de katkısı olmuştur.
- Anadolu'nun ilk çağlardan itibaren birçok uygarlığa ev sahipliği yapması ve her kurulan devletin Anadolu'da bıraktığı kültürel miras, Anadolu'nun medeniyetlerin beşiği olmasında etkili olmuştur.

Bir mal veya hizmetin kâr elde etmek amacıyla alım satımına yönelik yapılan etkinliklerin tümüne **ticaret** denir. Ticaretin ortaya çıkışı, Neolitik Çağ'da yapılan tarımsal faaliyetler ile Kalkolitik Çağ'da madenlerin işlenmesi sürecine dayanır.

İç ticaret: Ülke içerisinde yapılan ticarettir.

Dış ticaret: Ülkeler arasında yapılan ticarettir.

İhracat (Dış satım): Bir ülke içerisinde üretilen her türlü mal ve hizmetin başka ülkelere satılmasına denir.

İthalat (Dış alım): Yabancı ülkelere satın alınan her türlü mal ve hizmetlerdir.

Dış ticaret hacmi: Toplam dış satım ve dış alım değeridir.

Dış ticaret açığı: Dış alım giderlerinin dış satım gelirlerinden fazla olmasıdır.

Dış ticaret dengesi: Bir ülkenin dış satımdaki gelirleriyle dış alımdaki giderleri arasındaki dengedir.

Küresel Ticaretin Unsurları

Ülkeler ve bölgeler arasında ticaretin yapılabilmesi için ham madde, üretim ve pazar olmak üzere üç unsura ihtiyaç vardır. Bu üç unsur birbiriyle sürekli etkileşim hâlinindedir.

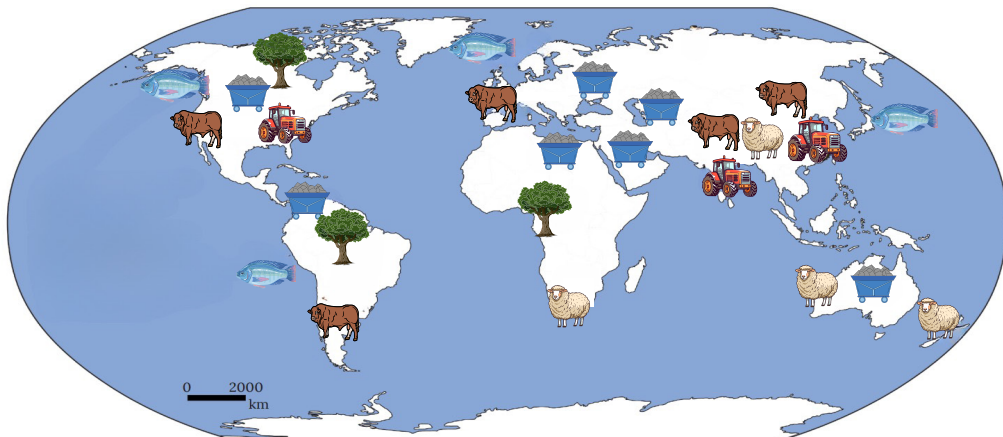
Ham madde

İklim şartlarının uygun, su kaynaklarının bol, tarım arazilerinin verimli olduğu alanlar dünyada tarımsal üretimin yoğun olduğu yerlerdir. ABD, Çin, Rusya ve Hindistan önemli tarımsal üretim alanlarındandır.

Verimli mera ve çayır alanlarının olduğu yerler hayvansal ham madde üretiminin yoğun olduğu yerlerdir. Büyükbaş hayvancılığın yaygın olduğu yerlere ABD, Hindistan, Çin; küçükbaş hayvancılığın yaygın olduğu yerlere ise Çin, Avustralya, Yeni Zelanda örnek verilebilir. ABD, Japonya, Norveç, Peru gibi ülkeler de açık deniz balıkçılığında gelişmişlerdir.

Orman ürünlerine dayalı ham madde üretimi; Kanada, Rusya ve İskandinav ülkeleri ile Kongo ve Amazon Havzası'nda fazladır.

Yer altı kaynaklarına dayalı ham madde üretimi; Orta Doğu, Venezuela, Orta Asya, ABD, Kuzey Afrika, Rusya, Avustralya'da fazladır.

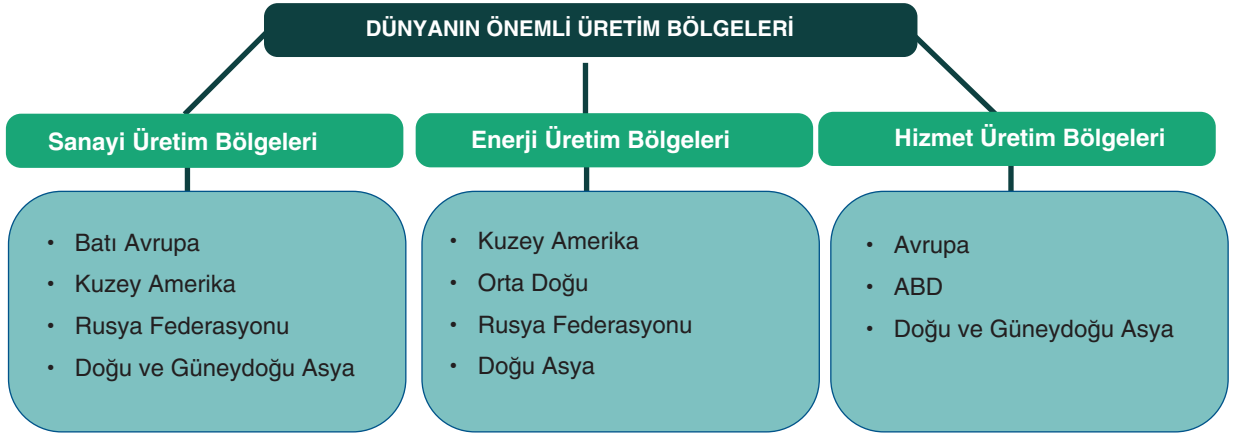

Yer altı kaynakları	Ormancılık	Bitkisel üretim
Büyükbaş hayvancılık	Küçükbaş hayvancılık	Balıkçılık

Dünyanın önemli ham madde bölgeleri

Üretim

Üretim; ham maddelerin veya kaynakların işlenerek başka bir ürüne dönüştürülmesi sürecidir. Gelişmiş ülkeler, elde ettiği ham maddeleri işleyerek pazar alanlarına ulaştırır. Bu ülkeler, ham maddeleri kendi ülkelerinden elde edebileceği gibi başka ülkelerden de elde edebilir.

Pazar

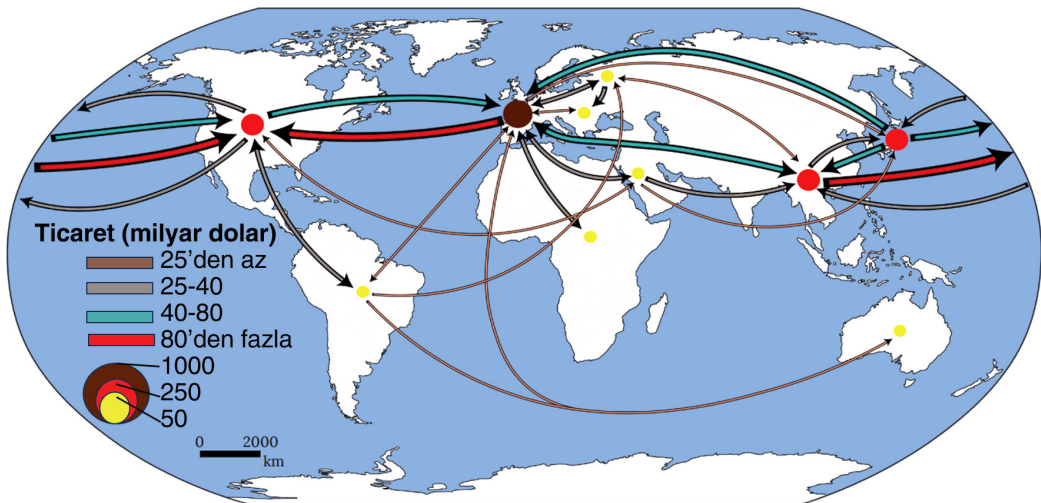
Günümüzde en geniş pazar alanları; nüfusun yoğun, gelişmişlik seviyesi daha yüksek olan Avrupa, ABD, Doğu ve Güneydoğu Asya'da bulunmaktadır.

Sanayi Devrimi'yle birlikte seri üretime geçilmesi ve pazar arayışı, ticarete farklı bir boyut kazandırmıştır. Yapılan ticari faaliyetler, ülkeler ve bölgeler arasında serbest pazar ortamı oluşmasını ve serbest ticaret bölgelerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Teknoloji, ulaşım ve iletişim sistemlerinin gelişip yaygınlaşması, ticaretin hızlı bir şekilde ve daha uzak yerlere yapılmasını sağlamıştır.

Tokyo (Japonya)

Ülkelerin ticaret hacimleri (2023)

İnsanların dinlenme, eğlenme, görme, tanıma vb. amaçlarla sürekli ikamet ettiği yerden başka bir yere geçici bir süreliğine yaptığı gezilere **turizm**; bu faaliyetlere katılan kişilere de **turist** denir.

Turizm, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu durum üzerinde gelişmiş ülkelerdeki insanların gelir düzeyinin yükselmesi etkili olmuştur.

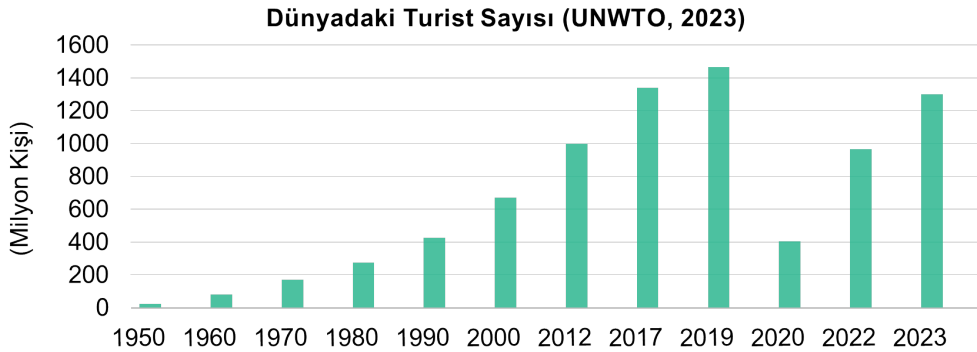
TURİZMİN ETKİLERİ

Turizm faaliyetine katılan insanlar; gittikleri yerlere ekonomi, fikir ve yenilik bakımından katkı sunar. Turizm; ülkeler arasında ekonomik, politik, ekolojik, sosyal ve kültürel etkilere sahiptir.

Turizmin Ekonomik Etkileri

Ülkelerin sahip olduğu turizm potansiyeli, ekonomilerine ciddi anlamda katkı sağladığından turizm, dünyanın en büyük ekonomik faaliyetlerinden biridir. Gelişmekte olan birçok ülkenin ilerleme ve kalkınmasında turizm oldukça önemli bir yere sahiptir. Turizmin bu tür ülkelerde istihdamın oluşması, dış borç ödemelerine katkı sağlanması, alt ve üstyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi gibi ciddi getirileri vardır. Dünyada çalışan nüfusun yaklaşık %10'u turizme bağlı sektörlerde faaliyet göstermektedir.

•Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) verilerine göre dünyadaki millî gelirin %7'sini turizm sektörü oluşturmaktadır.

Bazı Ülkelerin Aldığı Turist Sayısı (UNWTO, 2023)

Sıra	Ülke	Turist Sayısı (Milyon kişi)
1	Fransa	100
2	İspanya	85
3	ABD	66
4	İtalya	57
5	Türkiye	55

- 2023 yılında turizm faaliyetlerine katılan 1,3 milyar turist toplam 1,7 trilyon dolar civarında harcama yapmıştır.

Bazı Ülkelerin Turizm Geliri (UNWTO, 2022)

Sıra	Ülke	Toplam Gelir (Milyar USD)	Turist Başına Gelir (Milyar USD)
1	ABD	176	2645
2	İspanya	92	1080
3	B. Krallık	73	2215
4	Fransa	66	770
5	BAE	54	2189

Turizmin Politik Etkileri

Ülkeler arasındaki ilişkilerin gelişmesinde turizmin etkisi büyüktür. İnsanlar, yurt dışına yapacağı turistik gezilerde öncelikle sosyal ve politik ilişkilerin iyi olduğu ülkeleri tercih eder. Ülkeler arasındaki politik ilişkilerin gelişmesiyle bazı ülkelerin daha fazla turist çekmek amacıyla karşılıklı olarak vize uygulamasını kaldırdığı görülmektedir.

Turizmin Ekolojik Etkileri

Turizm faaliyetlerinin gelişebilmesi ve sürdürülebilir olması, doğal ve kültürel çevrenin korunmasına bağlıdır. Bir yerin kapasitesinin çok üzerinde gerçekleşen turizm faaliyetleri doğada ve kültürel çevrede birtakım bozulmalara neden olmaktadır. Ülkeler, son yıllarda turizmde görülen olumsuzlukları azaltmak ve turizm varlıklarını korumak için bazı önlemler almaktadır. Ulusal ve uluslararası alanda oluşturulan doğa koruma alanları ile millî parklar sayesinde turizm değeri olan alanlar koruma altına alınmaktadır.

Turizmin Sosyal ve Kültürel Etkileri

Turistler gittikleri bölgenin yeme içme, giyim, yaşam şekli gibi sosyal hayata dair unsurlarından etkilendiği gibi bu bölgelere kendi kültüründen de izler bırakır. Ayrıca turizm faaliyetleri, gerçekleştiği bölgede insanların dil öğrenme isteğini artırarak eğitim ve kültür seviyesinin yükselmesine yardımcı olur.

ALMANYA FEDERAL CUMHURİYETİ

Almanya'nın Coğrafi Özellikleri

- Kuzey Almanya, yükseltisi 50 metreyi aşmayan ovalardan oluşur. Orta Almanya, genelde yükseltinin 1.000 metreyi geçmediği plato ve tepelerden oluşan bir bölgedir. Güney Almanya ise ülkenin en yüksek bölgesini oluşturur. Başlıca akarsuları; Ren, Elbe ve Tuna şeklinde sıralanabilir.
- Ülkenin kuzey ve kuzeybatısında okyanusal iklim, orta ve güney kesimlerinde karasal iklim koşulları egemendir. Ülke topraklarının yaklaşık üçte birini oluşturan ormanlar, güneydeki dağlık alanlarda geniş yer kaplar.
- Doğal kaynaklar bakımından çok zengin değildir. Sanayi faaliyetleri açısından gerekli ham maddenin çoğunu dışarıdan almaktadır. Ancak sahip olduğu kömür yatakları sanayileşmesinde etkili olmuştur.
- XIX. yüzyılın başlarında hâlâ bir tarım ülkesi iken nüfusun büyük çoğunluğu tarım sektöründe, geriye kalan kesim ise ticaretle uğraşmakta ve ev tipi üretim yapan işlerde çalışmaktaydı.

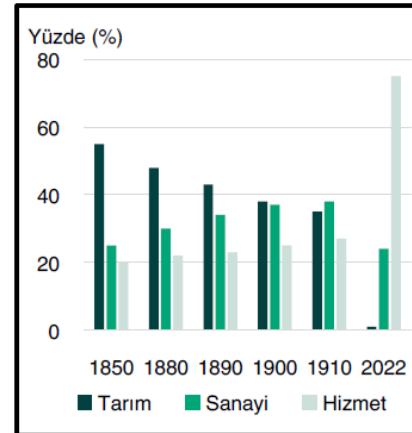

Almanya'da sanayileşmenin önünü açan faaliyetler şunlardır:

- ♦ Gümrük Birliği'nin kurulması
- ♦ Sanayi teşvikleri
- ♦ Berlin Sanayi Enstitüsü'nün kurulması
- ♦ Endüstriyel Teknoloji Okulunun kurulması
- Bu gelişmelerle birlikte geleneksel ev tipi üretimin yerini fabrikalar almaya başlamıştır.
- XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Ruhr Bölgesi'nde kok kömürlerinin kullanıldığı fabrikalar kuruldu.
- Bölgede bulunan demir madenlerinin işlenmesiyle demir-çelik üretiminde artış sağlandı.
- Buharlı makinelerin kullanılması, tekstil sektöründe büyük kolaylıklar sağlamıştır. Bu sayede fabrika sayısı ve fabrikalarda çalışan nüfusta önemli artış olmuştur.
- 1835 yılında Almanya'da ilk demir yolu hattı açıldı. Önceleri ithal edilen lokomotifleri kullanan Almanya, daha sonra kendi lokomotiflerini üretmeye başladı. Berlin ve Münih lokomotif üretim merkezi hâline geldi. Sanayileşmiş bölgeler demir yolu ağlarıyla birbirine bağlandı.
- 1871'de Alman İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra ağır sanayinin gelişmesiyle çelik üretimi arttı. Buna bağlı olarak otomotiv, gemi ve silah üretiminde artış sağlandı. 1912 yılında Almanya'da 16.000 otomobil üretilmiştir.
- İkinci Sanayi Devrimi adı verilen bu dönemde çelik üretiminin yanı sıra kimya ve elektrik sanayisi de gelişmeye başladı.
- I. ve II. Dünya savaşları Avrupa ve Almanya'daki sanayi faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir.
- Savaştan sonra hükûmetin uyguladığı ekonomik ve politik hamleler sayesinde Almanya ekonomisi eski gücüne kavuşmaya başladı. 3 Ekim 1990 tarihinde Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesiyle Almanya, Avrupa'nın üretim, ulaşım ve iletişim merkezi hâline geldi.
- Almanya'nın önemli sanayi şehirleri; Münih, Wolfsburg, Ingolstadt, Stuttgart, Berlin, Frankfurt, Düsseldorf, Leipzig, Essen'dir. Ülkede otomotiv, savunma, demir-çelik, kimya, elektrik, beyaz eşya ve imalat makineleri sanayisi gelişmiştir.

Başkenti	Berlin
Yüz ölçümü	357.376 km ²
Nüfusu	84,43 milyon (2023)
Ort. yaşam süresi	82,1
Şehir nüfusu oranı	%77,4
Önemli şehirleri	Berlin, Münih, Hamburg

■ Almanya'da ekonomik sektörlerinbelirli yıllardaki dağılımı

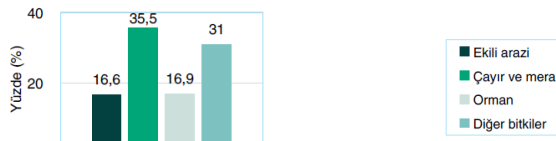

TARIM-EKONOMİ İLİŞKİSİ

İnsanların geçmişten bugüne üretime yönelik en önemli ekonomik faaliyeti tarım olmuştur. Tarımsal faaliyetlerin yapılaş şekli, ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermektedir.

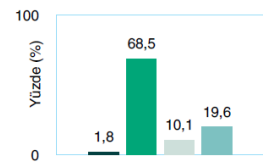
İntansif Tarım	Ekstansif Tarım
- Gelişmiş ülkelerde tarım, ülke ihtiyacını karşılamasının yanında sanayi ham maddesi elde etmek veya ihracat amacıyla yapılır. - Tarımda makine kullanımı fazla, tarımsal verim yüksektir. - Bu yöntemi uygulayan ülkelerde tarım sektöründe çalışan nüfus az olmasına rağmen tarımdan elde edilen gelir fazladır. - Doğa koşullarının etkisinin daha az olduğu bu yöntemde; tarımda kaliteli tohum, sulama, gübre ve ilaç kullanımları kontrollü ve planlı bir şekilde yapılır.	- Az gelişmiş ülkelerde tarım, daha çok temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik olarak yapılır. Bu yöntemde tarımda sulama, gübre ve ilaç kullanımları azdır. - Daha çok insan ve hayvan gücünün kullanıldığı bu yöntemde tarımsal verim düşüktür. - Bu yöntemi uygulayan ülkelerde tarım sektöründe çalışan nüfus fazla olmasına rağmen tarımdan elde edilen gelir azdır. - Genellikle doğa koşullarının etkili olduğu tarımsal üretimde yıldan yıla dalgalanmalar görülür.

Fransa'da Tarımsal Faaliyetler

Fransa'da arazi kullanımı

Somali'de Tarımsal Faaliyetler

Somali'de arazi kullanımı

- Ekonomisi büyük oranda hizmet ve sanayi sektörüne dayanır. Tarımda çalışan nüfus oranı diğer sektörlerle göre daha azdır.
- Topraklarının %52,46'sı, tarımsal faaliyetler için uygun arazilerden oluşur. Sahip olunan arazinin %47,6'sı tarım faaliyetlerinde kullanılmaktadır.
- Ekili alanlarda en fazla şeker pancarı, buğday, arpa, mısır, üzüm, elma ve patates yetiştirilir.

Fransa'da tarım intansif yöntemlerle yapıldığı için;

- birim alandan elde edilen verim yüksek,
- tarımsal üretimde doğa koşullarının etkisi az,
- üretimde dalgalanmalar azdır.

Fransa'da;

- Arazinin %35,5'i mera ve çayırlardan oluşur.
- Hayvancılık faaliyetleri, daha çok ahır hayvancılığı şeklinde yapılmaktadır.
- Hayvansal ürünlerden elde edilen verim yüksektir.
- Balıkçılık modern yöntemlerle yapılmaktadır.

- Ekonomisi büyük oranda tarım ve hayvancılığa dayanır. Tarımda çalışan nüfus oranı diğer sektörlerle göre daha fazladır.
- Topraklarının %70,3'ü tarım ve hayvancılık faaliyetleri için uygundur. Ekili alanların %1,8 oranında olduğu görülmektedir.
- Ekili alanlarda en fazla şeker kamışı, mısır, susam, domates, süpürge otu, sebze, meyve gibi tarım ürünleri yetiştirilmektedir.

Somali'de tarım ekstansif yöntemlerle yapıldığı için;

- birim alandan elde edilen verim düşük,
- tarımsal üretimde doğa koşullarının etkisi fazla,
- üretim miktarlarında yıldan yıla büyük dalgalanmalar görülebilir.

Somali'de;

- Arazinin %68,5'i mera ve çayırlardan oluşur.
- Hayvancılık faaliyetleri mera ve çayırlarda geleneksel yöntemlerle yapılmaktadır.
- Hayvansal ürünlerden elde edilen verim düşüktür.
- Uzun bir sahil şeridine sahip olmasına rağmen balıkçılık yeterince gelişmemiştir.

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

I. ve II. Dünya savaşlarından sonra ortaya çıkan siyasi, askerî ve ekonomik sorunların tekrar yaşanmaması için başta BM olmak üzere küresel ve bölgesel örgütler kurulmuştur.

KÜRESEL ÖRGÜTLER

Birleşmiş Milletler (BM)

- I. Dünya Savaşı'nı kazanan devletlerin oluşturduğu, 20. yüzyılın başlarında yaşanan savaşların ve barışa yönelik tehditlerin tekrarını önlemek, uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla kurulmuştur.
- Türkiye, 1945 yılında 51 ülkenin onayı ile kurulan BM'nin kurucu üyeleri arasında yer almaktadır.
- BM'nin üye sayısı, 2011 yılında Güney Sudan'ın katılımı ile 193'e çıkmıştır.

BM'nin kuruluş amaçları şunlardır:

- ♦ Barışı tehlikeye sokacak durumlara karşı önlem almak
- ♦ Ülkeler arasında dostane ilişkiler kurmak
- ♦ Uluslararası ekonomik ve sosyal iş birliğini sağlamak

BM'nin Ana Organları	
Genel Kurul	Yerel, bölgesel veya küresel sorunların görüşüldüğü örgütün ana istişare organıdır. Üye ülkelerin birer oy hakkı bulunmakla birlikte BM Genel Kurulu'nda alınan kararların devletler açısından bağlayıcılığı yoktur.
Güvenlik Konseyi	Beş daimî (ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin) ve 10 geçici üyeden oluşur. Konseyin aldığı kararları daimî üyelerin veto etme yetkisi vardır.
Ekonomik ve Sosyal Konsey	Görevleri; yaşam standartlarını yükseltmek, istihdamı artırmak, ekonomik ve sosyal ilerleme ile kalkınmayı sağlamaktır.
Uluslararası Adalet Divanı	Hollanda'nın Lahey kentinde bulunmaktadır. Mahkemenin görevi, BM tarafından tanınan ülkeler arasındaki uluslararası hukuka aykırı sorunları çözmek ve BM organlarıncı çözüme ulaştırılabilen uluslararası problemlere çözüm önerileri getirmektir.
BM Sekreterliği	Örgütün idari organıdır. Genel Kurul'a yıllık raporlar sunar. Uluslararası barış ve güvenliğin tehlikeye düşebileceğini düşündüğü konuları Güvenlik Konseyi'ne taşır.

Birleşmiş Milletler ile ilişkilendirilen uluslararası örgütler ve bunlara bağlı kuruluşlardan bazıları şunlardır:

Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)

- 25 Eylül 1969 tarihinde kurulan İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT) amacı, İslam dünyasının hak ve çıkarlarını korumak, üye devletler arasında iş birliği ve dayanışmayı güçlendirmektir.
- Merkezi Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde bulunmaktadır.
- İİT'nin 57 üye ülkesi bulunmaktadır.
- Türkiye, 2016-2019 yılları arasında bu teşkilatın dönem başkanlığını üstlenmiştir.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)

- 30 Eylül 1961 tarihinde kurulmuştur. Paris merkezli bir örgüt olan OECD'nin 38 üyesi bulunmaktadır.
- Türkiye, OECD'nin kurucu üyeleri arasında yer almaktadır.
- **OECD'nin başlıca amaçları şunlardır:**
 - ♦ Üye ülkelere kendi kendine yetecek ekonomik gelişme ve istihdamı sağlamak,
 - ♦ Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarına katkı sağlamak,
 - ♦ Uluslararası ticaretin yapılan taahhütlere bağlı kalınarak ve ayrımcılık uygulanmadan gelişmesini desteklemektir.

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)

- 10-14 Eylül 1960'da Bağdat Konferansı'nda İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezuela'nın imzaladığı anlaşmayla kurulan ekonomik bir örgüttür.
- Katar, Libya, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Nijerya, Ekvador ve Gabon'un katılımıyla dünya petrollerinin büyük bölümünü üreten bir konuma gelmiştir.
- OPEC ülkeleri, ham petrol rezervlerinin üçte ikisine, doğal gaz rezervlerinin ise üçte birine sahiptir.

Grup 20 (G-20)

- 1999 yılında ABD ve Kanada Maliye bakanlarının öncülüğünde Washington'da kurulmuştur.
- Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin oluşturduğu G-20, uluslararası ekonomik iş birliğini artırmayı hedeflemektedir.
- Dünya ekonomisinin yaklaşık %85'ini, ticaretinin %75'ini ve nüfusunun üçte ikisini temsil etmektedir.

Gelişen Sekiz Ülke (D-8)

- Türkiye'nin öncülüğünde, 1997 yılında İstanbul'da yapılan Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi ile kurulmuştur.
- Teşkilatın amacı; kalkınma yolundaki ülkelerin dünya ekonomisi içindeki konumlarını iyileştirmek, ticari ilişkilerini çeşitlendirmek ve ticaret alanında üye ülkelere yeni imkânlar yaratmaktır.
- Türkiye; üye ülkeler arasında sanayi, sağlık ve çevre alanındaki çalışmalarını koordine etmekle görevlidir.
- D-8 üyesi olan Türkiye, İran, Pakistan, Mısır, Malezya, Bangladeş, Endonezya ve Nijerya İslam İşbirliği Teşkilatı'na da üyedir.

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)

- Sovyetler Birliği'ne karşı Avrupa'nın güvenliğini sağlamak için 1949 yılında ABD öncülüğünde 12 devletin katılımıyla kurulan askerî bir örgüttür.
- Günümüzde NATO'ya üye olan 32 ülke bulunmaktadır. NATO'ya en son 2023'te Finlandiya, 2024'te İsveç üye olmuştur.
- NATO, üye ülkelere herhangi birine yapılan saldırıyı tüm üye ülkelere yapılmış olarak kabul etmektedir.

DİKKAT

Türkiye, Kore Savaşı'nda kazandığı başarılar sayesinde 1952 yılında NATO'ya üye olmuştur.

BÖLGESEL ÖRGÜTLER**Avrupa Birliği (AB)**

- Avrupa Birliği'nin temeli 1951 yılında Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg tarafından imzalanan Paris Anlaşması'na dayanmaktadır. Bu anlaşma kapsamında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurularak kömür ve çelik üretimi ile ticaretin geliştirilmesi hedeflenmiştir.
- Birleşik Krallık, Brüksel merkezli ekonomik ve siyasi bir örgüt olan AB'den 2016 yılında yapılan referandum sonuçlarına göre; 31 Ocak 2020'de resmî olarak ayrılmıştır. Günümüzde AB'nin 27 üye ülkesi bulunmaktadır.
- 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg'da yapılan Hükümetler Arası Konferans ile Türkiye resmen AB'ye katılım müzakerelerine başlamıştır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ)

- Türkiye'nin öncülüğünde 25 Haziran 1992 tarihinde düzenlenen İstanbul Zirvesi ile kurulmuştur.
- KEİ'nin amacı, üye ülkelerin mevcut potansiyellerinin yanı sıra coğrafi yakınlık ve ekonomik anlamda birbirlerini tanımlayan özelliklerinden yararlanmaktır.

Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)

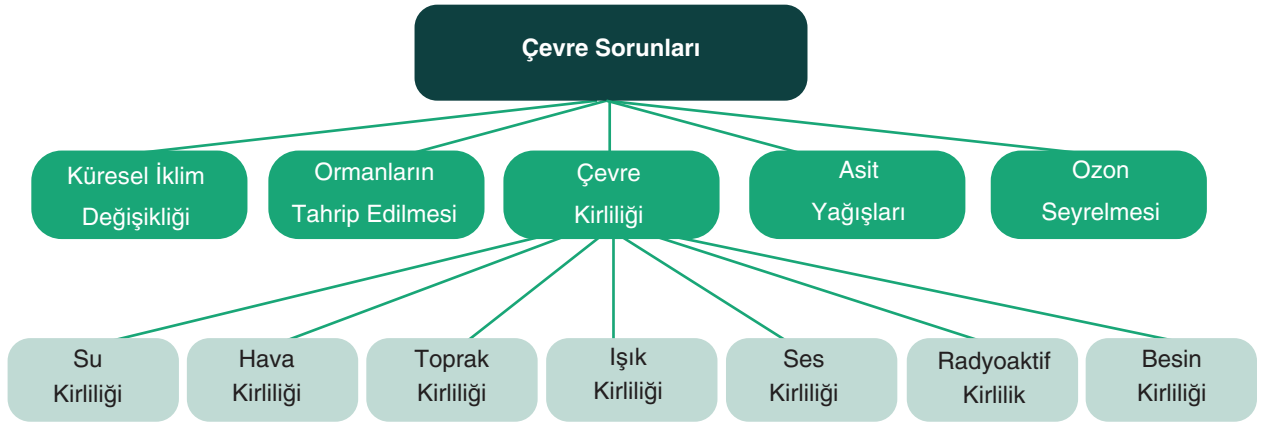
- 8 Aralık 1991 tarihinde Rusya Federasyonu, Belarus ve Ukrayna arasında yapılan anlaşma ile oluşturulmuş bölgesel bir örgüttür. Günümüzde üye sayısı 9'dur.
- Siyasi bir örgüt olarak kurulmasına rağmen zamanla ekonomik bir özellik de kazanmıştır.
- Türkiye; BDT'ye üye olmamasına rağmen gerek üye ülkeler arasında Türk Cumhuriyetleri'nin yer alması, gerekse Rusya ile olan stratejik ortaklıktan dolayı toplulukla olumlu ilişkiler geliştirmiştir.

ÇEVRE SORUNLARININ OLUŞUMU

Çevre Sorunu

- Doğal süreçler ile beşerî faaliyetler sonucu çevrenin zarar görmesi, kirlenmesi ve doğadaki dengenin bozulmasıdır.
- Çevre sorunları, insan kaynaklı olabileceği gibi bazı doğal olaylar sonucunda da meydana gelebilir.
- Sanayi Devrimi doğadaki kaynakların insanlar tarafından hızlı ve bilinçsiz bir şekilde tüketilmesini de beraberinde getirmiştir.
- Nüfusun hızla artması, kentleşme, sanayileşme, teknolojik gelişmeler, tarımsal faaliyetler, ulaşım, enerji üretimi, fosil yakıtların kullanımı gibi faaliyetler günümüzde beşerî kaynaklı çevre sorunlarının oluşum nedenleri arasında yer almaktadır.

ÇEVRE SORUNLARININ TÜRLERİ

Küresel İklim Değişikliği

Sera gazlarının neden olduğu bir çevre sorunudur. Sera etkisi yaratan gazlar sonucu Dünya'nın atmosferinde bir ısınma meydana gelmektedir.

İklim değişikliğinin sonucunda beklenen çevre sorunları:

- Buzulların erimesi
- Su kaynaklarının tükenmesi
- Deniz suyu seviyesinin yükselmesi
- Salgın hastalıkların ortaya çıkması
- Buharlaşmanın, kuraklığın ve yangınların artması
- Bitki ve hayvan türlerinin yok olması veya azalması

Orman Tahribatı

Büyük ölçüde insan tarafından gerçekleştirilmektedir. Çeşitli canlılara yaşam ortamı sağlayan ormanlar; erozyonu ve seli önleme, karbondioksit tüketip oksijen üretme işlevleriyle ekolojik süreçlerin işleyişine önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu ortamın tahrip edilmesiyle çevreye ciddi zararlar verilmektedir.

Ozon Seyrelmesi

Kloroflorokarbon gazlarının etkisiyle gerçekleşir. Beşerî faaliyetler sonucunda atmosfere yayılan bu gazlar, ozon tabakasının seyrelmesine neden olmaktadır. Güneş'ten gelen ultraviyole ışınlarını süzen bu katman incelince, yeryüzüne ulaşan zararlı ışınların miktarı artmaktadır.

Asit Yağışları

Özellikle fosil kaynakların kullanımı sonucunda atmosfere yayılan çeşitli gazların ürünüdür. Bu gazlar, su buharı ile birleşince aside dönüşmekte ve yağış olarak yeryüzüne düşmektedir. Bu çevre sorununun oluşmasında volkanik faaliyetler gibi bazı doğal süreçler de etkili olabilmektedir.

Asit yağışları sonucunda gerçekleşen bazı olaylar:

- Bitki örtüsünün zarar görmesi
- Suyun ve toprağın yapısının değişmesi
- İnsanlarda çeşitli hastalıkların ortaya çıkması
- Tarihî yapıların aşınarak özelliklerinin bozulması
- Hayvan türlerinin yaşam alanlarının zarar görmesi

Su Kirliliği

Su kaynaklarının kullanımı esnasında suyun kendini yenileyebilmesine imkân vermeyecek oranda yabancı maddelerin suya karışması ile oluşur. Su kirliliğinin başlıca nedenleri; hızlı nüfus artışı, artan sanayi atıkları ve bilinçsiz çevre kullanımıdır.

Hava Kirliliği

Havanın bileşimini değiştiren kirleticilerin insan sağlığına, canlı hayatına ve ekolojik dengeye zarar verecek miktarda atmosferde bulunmasıdır. Sanayi Devrimi sonrası özellikle sanayileşmiş bölgeler ile plansız kentleşmenin olduğu sahalarda ortaya çıkmıştır. Hava kirliliğinin, Londra tipi hava kirliliği ve Los Angeles tipi hava kirliliği şeklinde türleri vardır.

Hava kirliliğinin başlıca nedenleri:

- Fosil yakıt kullanımının artması
- Orman tahribatı
- Sanayi tesislerinin artması
- Konutların ısıtılması
- Motorlu taşıtlar
- Termik santraller

Toprak Kirliliği

Beşerî faaliyetler sonucu toprak ekosistemine ait fiziksel, kimyasal ve biyolojik dengenin bozulması sonucu oluşur.

Toprak kirliliğinin başlıca nedenleri:

- Erozyon
- Katı atıklar
- Tarım ilaçları
- Endüstriyel kirlenme
- Tarım alanlarının amaç dışı kullanımı
- Nükleer kazalar

Işık Kirliliği

Işığın yer, miktar, yön ve zamanlama olarak yanlış kullanımı sonucu ortaya çıkar. Yerleşmelerin gelişerek büyümesi, açık alanlar ile yolların ve sanayi kuruluşlarının aydınlatılması başlıca nedenleridir.

Ses Kirliliği

Ses kirliliğinin günümüzde önemli bir sorun hâline gelmesinde hızlı nüfus artışı, şehirleşme, teknolojinin gelişmesi, sanayileşme etkili olmuştur.

Radioaktif Kirlilik

Radioaktif maddelerin hava, su ve toprağa karışmasıyla gerçekleşir. Radioaktif kirliliğin en önemli nedeni, nükleer denemeler ile nükleer santral kazalarıdır.

Besin Kirliliği

Bitkisel ve hayvansal gıdaların fiziksel, kimyasal ve biyolojik kirlenmeye maruz kalarak besin değerini kaybetmesiyle oluşur.

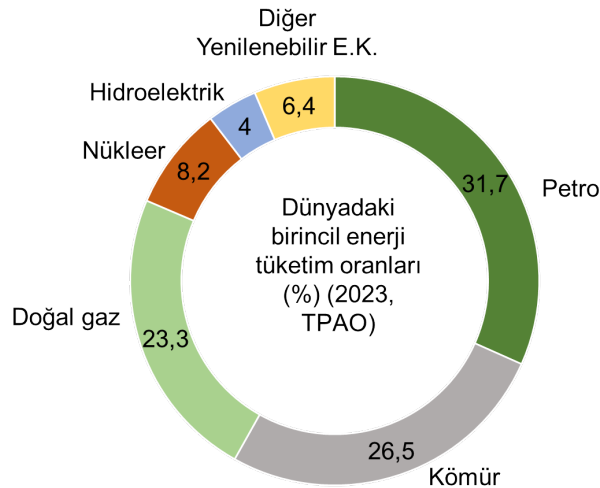
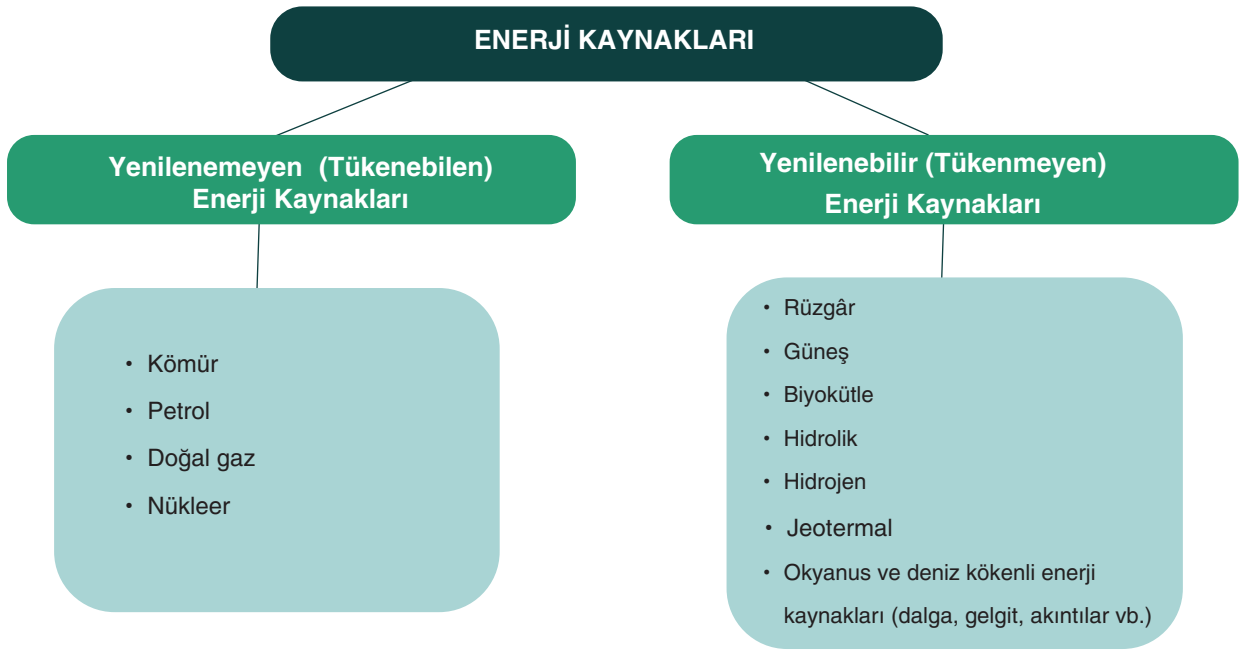
DOĞAL KAYNAKLAR, MADENLER VE ENERJİ KAYNAKLARI KULLANIMININ ÇEVRESEL ETKİLERİ

Dünyadaki enerji ihtiyacının büyük bölümü fosil yakıtlardan karşılanmaktadır. Bununla birlikte yenilenebilir kaynakların kullanımı ve önemi her geçen yıl artmaktadır.

Kömür, petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynakları ile madenlerin üretimi, dağıtımı ve tüketimi esnasında birçok çevre sorunu ortaya çıkar. Arazi yapısının bozulması ve su kaynaklarının zarar görmesi, ormanların, doğal yaşam alanlarının, tarım arazilerinin ve meraların tahrip edilmesi bu sorunlardan bazılarıdır.

DOĞAL KAYNAKLARIN SÜRDÜRÜLEBİLİR KULLANIMI

Enerji kaynakları, kullanımlarına göre yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji kaynakları olmak üzere ikiye ayrılır. Yenilenemeyen enerji kaynakları, kullanıldıkça biter ve normal şartlarda bunların yenilenmesi çok uzun zaman alır. Yenilenebilir enerji kaynakları ise kısa sürede kendini yenileyebilme özelliğine sahiptir.

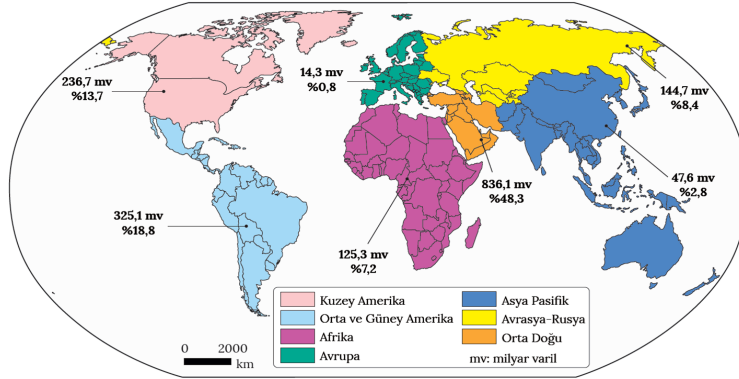

Kömür

Dünyadaki birincil enerji tüketiminde 23,3'lük oranla üçüncü sırada yer almaktadır. Kömür daha çok enerji üretiminde kullanılmaktadır. ABD, Rusya, Çin dünyadaki kömür rezervinin en fazla olduğu ülkelerdir. Termik santrallerde kömür kullanımı sonucu bacalardan çıkan gazlar, partikül maddeler ve tozlar ile toprak ve bitkilerin üzerinin kaplanması, hava kirliliği ve asit yağmurları gibi çevre problemlerine yol açmaktadır.

Petrol

Dünyadaki birincil enerji tüketiminde 31,7'lik oranla ilk sırada yer almaktadır. Ulaşım sektörü başta olmak üzere çok çeşitli kullanım alanına sahiptir. Petrol ürünlerinin kullanımı sonucu havada ciddi anlamda karbondioksit artışı gözlenir. Petrolün tankerlerle taşınması esnasında yaşanan kazalar nedeniyle binlerce ton petrol deniz ve okyanuslara karışmaktadır.

2023 Yılı Bölgelere Göre Dünya Petrol Rezervi (OPEC, 2024)

Doğal Gaz

Dünya birincil enerji tüketiminde 26,5'lik oranla ikinci sırada yer alır. Başta ısınma olmak üzere elektrik üretimi ve ulaşım alanında kullanılır. Dünya doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %42,7'si Orta Doğu'da yer almaktadır. Fosil kökenli yakıtlardan olan doğal gazın kömür ve petrole oranla çevre kirliliğine etkisi daha azdır.

Nükleer Enerji

Dünyadaki birincil enerji tüketiminde %8,2'lik bir paya sahiptir. En önemli kullanım alanı elektrik üretimi olmakla birlikte tıp ve sanayide de kullanılmaktadır. ABD, Fransa, Japonya, Almanya, Güney Kore dünyadaki toplam nükleer enerji üretiminin dörtte üçüne sahiptir. Bu enerji üretimindeki en önemli sorun ise yaşanabilecek kazalar ve radyoaktif atıkların yok edilmesiyle ilgili hususlardır.

Hidrolik Enerji

Hidrolik enerjinin dünya birincil enerji tüketim oranları içerisindeki payı %4'tür. Suyun akış ve düşüş hızına bağlı olarak açığa çıkan enerjinin elektrik enerjisine dönüştürülmesiyle elde edilir. Çin, Türkiye, Norveç gibi ülkelerin hidrolik enerji potansiyeli fazladır. Hidroelektrik santrallerin inşaatı esnasında oluşan toz, gürültü, trafik ve hafriyatın çevreye olumsuz etkileri söz konusudur.

Güneş Enerjisi

Yenilenebilir enerji kaynaklarından olan güneş enerjisi, temiz ve çevre dostu bir enerji kaynağıdır. Güneş ışınımının sabit olmaması, depolama gerektirmesi, bu enerji üretimine dönük geniş alanlara ihtiyaç duyulması ve güneş santrallerine ait masrafların fazla olması gibi olumsuz tarafları bulunmaktadır. Özellikle ABD, Almanya ve Japonya güneş enerjisine önemli yatırımlar yapmaktadır. Türkiye de güneş enerjisi bakımından zengin bir potansiyele sahiptir.

Okyanus ve Deniz Kökenli Enerji Kaynakları

Dalga, akıntı ve gelgitlerden oluşmaktadır. Su yüzeylerinde rüzgârın etkisiyle oluşan dalgalardan üretilen enerji, günümüzde çok fazla ekonomik değildir. Ay'ın Dünya'yı kütle çekim kuvveti ile çekmesi sonucu özellikle okyanuslarda gelgitler oluşur. Oluşan gelgitlerden elektrik enerjisi üretiminde yararlanılmaktadır.

Rüzgâr Enerjisi

Rüzgâr; temiz, çevre dostu ve sürdürülebilir bir enerji kaynağıdır. Rüzgârların esme yönünün düzenli olmaması, rüzgâr santralleri için geniş alanlara ihtiyaç duyulması, rüzgâr türbinlerinin gürültülü çalışması ve kuş ölümlerine neden olması bu enerji kaynağının neden olduğu olumsuzluklar arasında yer almaktadır. Dünyadaki kurulu rüzgâr santrallerinin büyük bölümü, Kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerinde yer almaktadır. Türkiye'nin rüzgâr enerjisi bakımından ciddi bir potansiyele sahip olduğu söylenebilir. Türkiye'nin enerji üretiminde rüzgâr santrallerinin payı %10,4'tür (2023).

Jeotermal Enerji

Jeotermal enerji, yer kabuğunun derinliklerinde magmanın etkisiyle ısınan suların yeryüzüne çıkmasıyla oluşur. Dünyada jeotermal enerji potansiyeli bakımından zengin olan ülkelerin başında ABD, Filipinler, Endonezya gelmektedir. Türkiye, sahip olduğu jeotermal enerji potansiyeli bakımından 8. sıradadır. Jeotermal santrallerden çevreye bırakılan zararlı gazlar ve çözünmüş mineraller içeren sıcak sular, canlı yaşamını olumsuz etkilemektedir.

Jeotermal enerji santrali

Biyokütle Enerjisi

Isınma ve ulaşım gibi birçok alanda faydalanılan yenilenebilir, güvenilir ve temiz bir enerji kaynağıdır. Biyokütle enerjisinin kaynağını mısır, buğday gibi özel olarak yetiştirilen bitkilerin yanı sıra otlar, yosunlar, denizdeki algler, hayvansal atıklar, sanayi atıkları ile evlerden atılan tüm organik çöpler (meyve ve sebze artıkları) oluşturmaktadır. Enerji veriminin düşük olması ve atıkların yakılması sırasında ortaya çıkan gazlar başlıca olumsuz taraflarıdır.

Hidrojen

Hidrojen; kömür, biyokütle, doğal gaz ve su gibi birçok maddeden elde edilebilen, doğadaki en basit ve en fazla bulunan elementtir. Hidrojen; ulaşım araçlarından ısınmaya, sanayiden mutfığa kadar her alanda yararlanılabilecek bir enerji kaynağıdır. Hidrojenin yakıt olarak kullanıldığı enerji sistemlerinde atmosfere bırakılan atık madde sadece su buharıdır. Bu nedenle çevre kirliliğini önlemek amacıyla hidrojen gazından enerji elde etme çalışmaları yapılmaktadır.

DOĞAL KAYNAK KULLANIMININ ÇEVRESEL ETKİLERİ

Ülkeler ekonomik faaliyetlerini sürdürürken doğal kaynak kullanımında faydalanılan teknoloji ve yöntem farklılıkları bulunmaktadır.

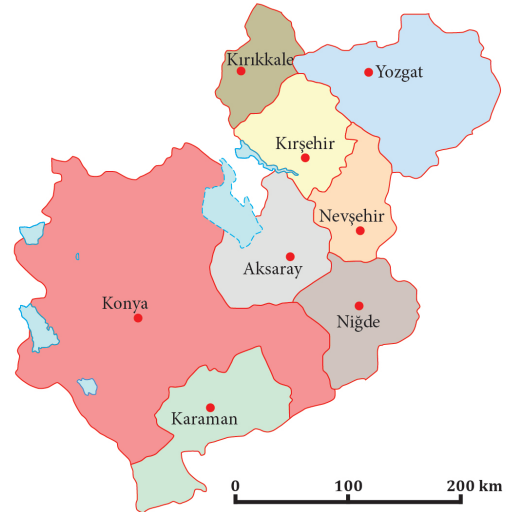
Toplam yüz ölçümünün %52'si ormanlarla kaplı olan İsveç, bu bakımdan Finlandiya'dan sonra Avrupa'da ikinci sırada yer almaktadır. İsveç'in toplam ihracatının %12'si ormancılık sektörüne aittir. İsveç'in sahip olduğu orman varlığını sürdürülebilir ve çevre duyarlılığı çerçevesinde işletmesi hem ülke ekonomisi hem de çevrenin korunması adına oldukça olumludur.

Endonezya, son yıllarda uyguladığı yanlış politikalar sonucu sahip olduğu orman varlığının büyük bölümünü kaybetmiştir. Ülkede sadece 2012'de 8400 km²lik ormanlık alan yok edilmiştir. Bu durum hem biyoçeşitlilik varlığı hem de hava kirliliği üzerinde ciddi olumsuz etkilere sebep olmuştur.

Dünyanın en büyük göllerinden biri olan Aral Gölü'nün küçülmesinde gölü besleyen Amu Derya (Ceyhun) ve Sır Derya (Seyhun) nehirlerine ait suların büyük oranda sulama amacıyla kullanılması etkili olmuştur. Seyhun ve Ceyhun nehirlerinin pamuk ve pirinç türü tarım ürünlerinin sulanmasında aşırı derecede kullanılmasıyla göl suları çekilmiş ve geride tuzlu kum birikintisi kalmıştır.

Türkiye'de mevcut kaynakların sürdürülebilir kullanımına bir örnek Konya Ovası Projesi'dir (KOP).

Konya Ovası, doğal faktörlerin yanı sıra arazinin yanlış kullanımına bağlı olarak çeşitli çevre sorunları ile karşı karşıyadır. Bölgedeki yer altı sularının aşırı kullanımı sonucu tarım alanları çoraklaşmakta ve yer altındaki boşlukların üstünde bulunan toprağın çökmesiyle obruklar oluşmaktadır. Bu çevre sorunlarının önlenmesi amacıyla hazırlanan proje kapsamında Göksu Nehri'nin sularının bir kısmı Konya Ovası'na aktarılmaktadır.

KOP kapsamındaki iller

ARAZİ KULLANIMININ ÇEVRESEL ETKİLERİ

Arazilerin jeolojik, jeomorfolojik, bitki örtüsü, su kaynakları, toprak vb. özelliklerinin dikkate alınarak kullanılmasına **arazi planlaması** denir.

Arazi Kullanımına Yönelik Planlamada
Dikkat Edilmesi Gerekenler

- İklim
- Jeolojik yapı
- Doğal kaynaklar
- Yeryüzü şekilleri
- Yer altı kaynakları
- Tarihî yapı
- Bitki örtüsü
- Su kaynakları
- Çevre sorunları
- Toprak özellikleri

Arazi potansiyeline uygun olmayan kullanım arazinin yanlış kullanımı olarak nitelendirilmektedir. Yanlış arazi kullanımıyla toprağın verimi düşmekte ve arazide birtakım bozulmalar meydana gelmektedir.

Yanlış Arazi Kullanımı Örnekleri

- Çayır ve meraların tarım alanı olarak kullanılması
- Tarım alanlarının yerleşme, ulaşım, sanayi vb. şekilde amaç dışı kullanımı
- Eğimli arazilerde yapılan tarımsal faaliyetler
- Orman alanlarının yerleşme, tarım, otlak ve mera alanı açmak için tahrip edilmesi
- Turizm potansiyeli yüksek olan kıyılarda görülen plansız yapılaşma
- Atıkların kontrolsüz şekilde tarım alanı, kıyılar, otlak ve orman alanlarına bırakılması

KÜRESEL ÇEVRE SORUNLARI

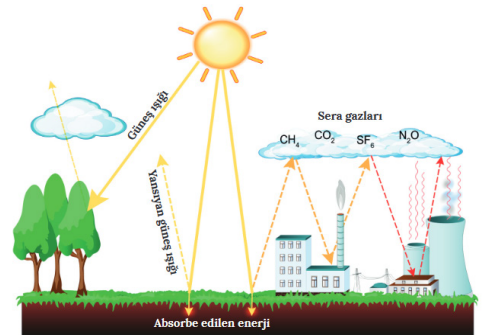
Küresel iklim değişikliği, ozon tabakasının seyrelmesi, asit yağışları, çölleşme, biyoçeşitliliğin azalması vb. olumsuzluklar küresel çevre sorunları olarak kabul edilmektedir.

Küresel İklim Değişikliği

Karbondioksit, metan, diazotoksit, kloroflorokarbon gibi gazlar yeryüzünden yansıyan ısının atmosfer dışına çıkmasını engelleyerek sera etkisinin artmasına ve dünyanın daha fazla ısınmasına neden olmaktadır. Sanayi Devrimi'nden sonra fosil yakıtların aşırı kullanımı, sanayileşme, hızlı nüfus artışı vb. nedenlerden dolayı sera etkisinde ciddi bir artış görülmektedir.

Küresel İklim Değişikliğinin Neden Olduğu Bazı Olaylar

- Kutup bölgeleri ile dağların yüksek kesimlerdeki buzulların erimesi hızlanmıştır.
- 70 yıl içerisinde deniz seviyesinin ortalama 48 cm yükselmesi beklenmektedir.
- Kutup bölgelerindeki donmuş topraklar, çözölmeye başlayarak bünyesinde bulunan metan gazını atmosfere bırakmaktadır.
- Artan sıcaklıklar ve yağış rejiminde oluşan düzensizlikler tarımsal üretimi olumsuz etkilemektedir.
- Akarsu, göl ve yer altı sularına ait rezervlerin azalmasına neden olmaktadır.
- Sıcaklık artışı, başta çocuk ve yaşlılar olmak üzere insan sağlığını tehdit etmektedir.
- Orman yangınları, sel, kasırga, fırtına gibi afetler daha sık yaşanmak

Sera etkisinin oluşumu

Ozon Tabakasının Seyrelmesi

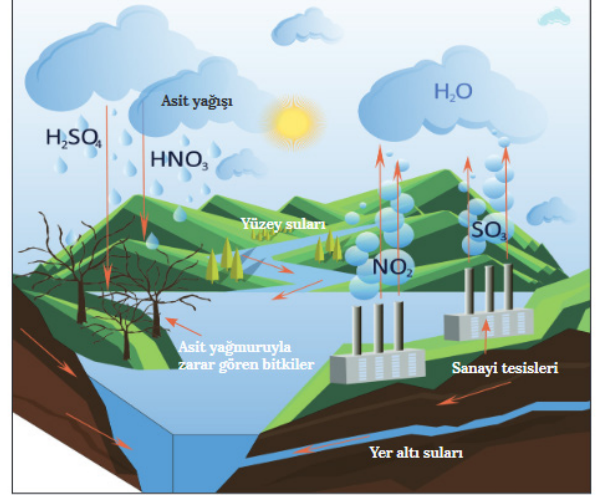
Stratosfer katmanı içerisinde yoğun olarak bulunan ozon gazının en önemli işlevi, Dünya'yı Güneş'ten gelen zararlı ultraviyole ışınlarla karşı korumaktır. Klima, buzdolabı, sprey ve yangın söndürücü kullanımı ile ortaya çıkan CFC (kloroflorokarbon) gazları ozon moleküllerini parçalar ve ozon tabakasının seyrelemesine neden olur. Ozon gazının seyrelemesi sonucu yeryüzüne ulaşan ultraviyole ışınlarında ciddi artışlar gözlenir. Bu durum sonucunda insanlarda deri ve göz hastalıklarının artması ile bağışıklık sisteminin zayıflamasına bağlı olarak çeşitli hastalıklar oluşabilmektedir.

Asit Yağışları

Asit yağışları, sülfür ve azot oksit gibi kimyasal maddelerin su buharı ile birleşerek aside dönüşmesi ve bu asidin yağmur veya kar olarak yeryüzüne düşmesi ile oluşur.

Asit Yağışlarının Neden Olduğu Başlıca Çevre Sorunları

- Toprağın asit oranını artırarak veriminin düşmesine yol açar.
- Suların kalitesini ve sularda yaşayan canlıları olumsuz etkiler.
- Yapraklarda neden olduğu yanma ve birikimler ile bitkileri olumsuz etkiler.
- İnsanlarda guatr, kronik bronşit, astım, amfizem gibi hastalıkların oluşmasına sebep olur.
- Tarihî eserler üzerinde tahribata neden olur.

Asit yağışlarının oluşumu

Kuraklık ve Çölleşme

Yağışın az, su kaynaklarının yetersiz, kurak mevsimlerin uzun, toprağın ince ve gevşek, bitki örtüsünün seyrek olduğu alanlarda çölleşmenin daha hızlı olduğu söylenebilir.

Kuraklık ve Çölleşmenin Etkili Olduğu Alanlarda Yaşanan Başlıca Olumsuzluklar

- Arazi ve ekosistemlerin biyolojik üretkenliği kaybolarak tarımsal üretim azalır.
- Biyoçeşitlilik azalır.
- Toprak erozyonu hızlanır.
- Yer altı su seviyesinin alçalmasına bağlı olarak su kıtlığı yaşanır.
- Göçlerde artış yaşanır.

Toprağın çoraklaşması

Biyoçeşitliliğin Azalması

Biyoçeşitliliğin hızla azalmasında etkili olan başlıca faktörler; madencilik faaliyetleri, tarımsal faaliyetler, şehirleşme ve artan enerji ihtiyacı şeklinde sıralanabilir.

Çeşitli ekosistemler içerisinde yer alan ve nesli tehlike altında olan birçok tür; yaşam alanlarının bozulması, aşırı avlanma, gereğinden fazla tüketim gibi nedenlerle ani bir şekilde yok olma noktasına gelmektedir.

Buzulların erimesi, deniz seviyesinin yükselmesi, bahar mevsimine ait özelliklerin erken görülmesi biyoçeşitliliğinin azalmasında iklim değişikliğinin olumsuz etkileri arasındadır.

ATIKLAR

Herhangi bir faaliyet sonucu çevreye atılan veya bırakılan zararlı maddelere atık denir. Atıklar genel olarak katı, sıvı ve gaz atıklar şeklinde sınıflandırılabilir.

Gaz Atıklar

Gaz atıklar; sanayi tesisleri, konutlar, taşıtlar, çöp depolama alanları, fosil yakıt kullanımı ile yangınlardan kaynaklanmaktadır. Hava, su ve toprak kirliliğini beraberinde getiren gaz atıklar, bazen sera etkisi ile küresel iklim değişikliğine neden olmaktadır. Sülfür gibi bazı gazlar da su buharı ile birleşerek asit yağışlarının oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir.

Katı Atıklar

Katı atıklar; evsel, endüstriyel, tehlikeli, özel, tıbbi ve tarımsal atıklar ile bahçe, inşaat ve moloz atıkları şeklinde alt sınıflara ayrılabilir. Katı atıkların imha edilebilmesi için; sızıntı suları ile depo gazının olumsuz etkilerinin kontrol altına alınabilmesi, çevre problemlerine karşı tedbir alınması ve depolamanın zemin üzerinde yapılması gerekmektedir.

Elektronik atıkların (e-atık) uygun olmayan yöntemlerle toplanması, depolanması ve bertaraf edilmesi nedeniyle açığa çıkan ağır metaller insan sağlığını ve çevreyi olumsuz etkilemektedir.

Deterjan kutusu, pil, motor yağı, akü vb. günlük hayatta kullanılan pek çok atık çevre ve insan sağlığı açısından ciddi riskler taşımaktadır. Tehlikeli atıkların özel yöntemlerle toplanması, taşınması, geri kazanılması veya imha edilmesi gerekmektedir.

Sıvı Atıklar

Sıvı atıkların büyük bölümünü oluşturan atık sular; evsel, endüstriyel, zirai vb. kullanımlar sonucu kirlenmektedir. Sıvı atıkların sularda oluşturduğu kirliliği fiziksel, kimyasal ve biyolojik kirlilik olmak üzere üç gruba ayırmak mümkündür. Fiziksel kirlilik, suyun sıcaklık, tat ve kokusuna ait özelliklerin değişmesidir.

Kimyasal kirlilik, çeşitli ağır metaller (kurşun, civa vb.) ile organik ve inorganik maddelerin suda birikmesi sonucu oluşur. Biyolojik kirlilik ise organik atıkların etkisiyle suda oksijeni tüketen algler, bakteriler ve küflerin oluşmasıdır.

Atık sular, çevreyi kirlilemeyecek şekilde arıtılmalıdır. Son yıllarda geliştirilen atık su arıtma yöntemleriyle arıtılan sular, çevrenin sulanmasında ve sanayide kullanılmaktadır.

GERİ DÖNÜŞÜM

Geri dönüşüm, atıkların birtakım işlemlerden geçirildikten sonra ikinci bir ham madde özelliği kazanmasını sağlamaktır. Geri dönüşüm sayesinde doğadaki kaynaklar korunmakta, enerji tasarrufu sağlanmakta, atık miktarı azalmakta, çöp alanlarının ömrü uzamakta ve ekonomiye katkı sağlanmaktadır.

Plastik Ambalajlar: Özellikle gıda, meşrubat, deterjan, kozmetik ürünler gibi evsel atıklar içerisinde yer alan ambalajlardır. Plastik ambalajlar eritilerek granül hâline dönüştürülür.

Metal Ambalajlar: Günlük hayatta en çok kullanılan yağ, peynir, salça, meşrubat vb. ürünlere ait kutulardır. Metal ambalajların eritilerek geri dönüştürülmesi, enerji ve ham madde tüketiminde tasarruf sağlar.

Cam Ambalajlar: En sağlıklı ve geri dönüşüm oranı en yüksek ambalaj çeşididir. Renklerine göre ayrılarak cam tozu hâline getirilir. Cam tozu; kum, kireç taşı ve soda külü ile karıştırıldıktan sonra yüksek sıcaklıkta şekillendirilerek yeni ürünlere dönüştürülür.

Kâğıt Atıklar: Kâğıt atıklar, evsel atıkların önemli bir bölümünü oluşturur. Kullanılmış kâğıtlar; masa, sandalye, dolap gibi mobilya üretiminin yanı sıra kâğıt ham maddesi olarak da kullanılabilir.

Atıkların kaynağında ayrı toplanması

EKSTREM DOĞA OLAYLARI

Doğanın mevcut akışı içinde gerçekleşen deprem, heyelan, taşkın, yüksek sıcaklık değişimleri gibi olaylar, jeolojik zamanlar boyunca kendi içinde sıra dışı değişimlere uğramıştır. Bu değişimler doğa olaylarının “ekstrem durumları” olarak adlandırılır.

DİKKAT

Ekstrem doğa olaylarının beşerî unsurlar üzerindeki etkileri, meydana geldiği bölge veya ülkenin gelişmişlik seviyesine ve nüfus yoğunluğuna göre farklılık gösterir.

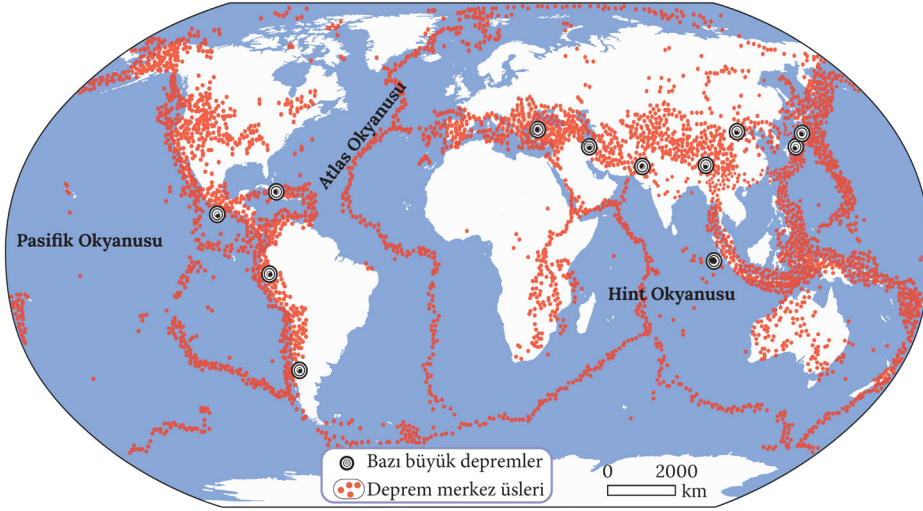
JEOLOJİ-JEOMORFOLOJİ KÖKENLİ EKSTREM DOĞA OLAYLARI

Depremler

Deprem, yer kabuğunu oluşturan levhalarda meydana gelen kırılmalar veya mevcut kırıkların hareketiyle aniden ortaya çıkan titreşimlerin dalgalar hâlinde yayılarak geçtikleri ortamları ve yer yüzeyini sarsması olayıdır.

TEHLİKELER	ETKİLER
Birincil Tehlike - Yer sarsıntısı	• Can ve mal kayıpları
İkincil Tehlike • Zeminin sıvılaşması • Çökme • Tsunami • Kütle hareketleri • Enkaz hâli ve çamur akıntısı	• Altyapı hizmetlerinin aksaması • Baraj çökmesi nedeniyle sel oluşması • Tehlikeli maddelerin doğaya karışması • Yangın • Salgın hastalık

Yeryüzünde depremlerin yoğun olarak görüldüğü alanlar üç ana kuşak oluşturur. Bunlar; Pasifik Deprem Kuşağı, Atlantik Deprem Kuşağı ve Akdeniz-Himalaya Deprem Kuşağı'dır.

Dünyada yaşanmış bazı depremler

Volkanik Faaliyetler

Magmanın yeryüzüne doğru yükselme sürecine genel olarak volkanizma adı verilir. Bu süreçte meydana gelen volkanik faaliyetler, doğrudan veya dolaylı olarak çevreyi ve insanı etkileyen doğa olaylarına dönüşür. Volkanik olaylar, dar bir alanı etkileyebileceği gibi dünyanın tamamını etkileyebilecek boyutta da olabilir. Büyük ölçekte sıcaklık değişimleri yaşanması, tarımsal üretim düşmesi, kıtlık yaşanması, sellerin meydana gelmesi ekstrem volkanik faaliyetlerin etkisine örnektir.

Tsunami

Depremler, volkanik faaliyetler, kütle hareketleri ya da meteor düşmesi gibi olayların okyanus sularında salınımlar meydana getirerek oluşturduğu dev dalgalara tsunami denir. Depremler sonucunda oluşan tsunamilerin görülme sıklığı daha fazladır. Tsunami dalgaları kıyıya yaklaştığında dalgaların yüksekliği artar. Yaklaşmakta olan bir tsunaminin ilk belirtisi suyun sahillere hızlı bir şekilde geri çekilmesidir.

Kütle Hareketleri

Yer kabuğunun bir parçasının yer çekiminin etkisiyle kütle hâlinde yamaçlardan aşağılara doğru hareket etmesi kütle hareketi (heyelan, kaya düşmesi ve toprak kayması) olarak adlandırılır. Kütle hareketlerinin oluşumunda; aşırı yağış, volkanik veya beşerî faaliyetler, deprem vb. faktörler etkili olmaktadır. Kütle hareketleri; can ve mal kaybının yanı sıra tsunami, set gölü oluşumu, akarsu yatağının değişmesi, toprak kaybı, bitki örtüsü tahribatı ve doğal hayatın ortadan kalkması gibi durumlara neden olabilir.

METEOROLOJİ-HİDROMETEOROLOJİ KÖKENLİ EKSTREM DOĞA OLAYLARI

Aşırı Yağışlar, Sel ve Taşkın

Sel ve taşkın, genel olarak ani ve şiddetli yağmurlar ile ani kar erimeleri sonucu gerçekleşir. Tropikal fırtınalar da özellikle okyanus kıyılarında kıyı sellerine neden olur. Selin oluşumu, büyüklüğü ve etkisi; insan faktörü, o yerin iklimi, yüzey şekilleri, toprak yapısı ve bitki örtüsü ile yakından ilişkilidir. Son yıllarda meydana gelen sel ve taşkınların artmasında küresel iklim değişikliği etkin rol oynamaktadır. Sel ve taşkınlar, can kaybına ve yaralanmalara; binaların, altyapının, tarım ürünlerinin zarar görmesine ve sel sularının içme suyuna karışmasıyla salgın hastalıklara yol açar.

Şiddetli Rüzgârlar

Basınç farklılığından kaynaklanan rüzgârların şiddetli olanlarına fırtına denir. Fırtınalar, bazen meteorolojik kökenli afetlere bazen de diğer afetlerin oluşumuna ve yayılmasına neden olabilir. Bu atmosfer olayı; şiddetli yağışlar sonucu deniz kabarması, sel ve taşkın, yıldırım düşmesi, orman yangınları, deniz kazaları gibi birçok olumsuz olayı da beraberinde getirir. Fırtınaların en hızlı gelişen ve en yıkıcı etkiye sahip olan türüne ise kasırga adı verilir. Çoğunlukla tropikal bölgelerde oluşan kasırgalar, coriolis kuvveti nedeniyle kendi etrafında hareket ederek ilerleyen siklonlardır.

Kuraklık

Dünyanın bazı bölgelerine düşen yağış miktarı yeterli düzeydedir. Bazı bölgelerde ise yağış azlığı görülebilir. Bu tür bölgelerde yüksek sıcaklıklarla beraber su açığı oluşur. Yaşanan duruma kuraklık denir. Kuraklık, kurak ve yarı kurak bölgelerin yanı sıra nemli-denizel iklim bölgelerinde de görülebilir. Kuraklık, uzun süre devam etmesi ve geniş bir alanı etkileyebilmesi bakımından diğer ekstrem doğa olaylarından ayrılır. Kuraklık; meteorolojik, tarımsal ve hidrolojik olarak üç şekilde gerçekleşir.

Kuraklığın insana ve çevreye yönelik etkileri:

- Su kaynakları azalır, tarımsal üretim düşer.
- Doğal bitki örtüsü ve hayvan varlığı azalır.
- Ekonomik ve sosyal denge bozulur.
- Kıtlik, yetersiz beslenme ve açlık sonucu hastalık ve ölümler yaşanır.
- Salgın hastalıklarda artış görülür.
- Orman yangınları meydana gelir.
- Devletlerarasında suyun paylaşımı ile ilgili önemli sorunlar yaşanır.
- Sanayi faaliyetlerinde gerileme olur.
- Enerji üretiminde azalma olur.

Sıcak ve Soğuk Hava Dalgaları

Sıcak hava dalgası: Dünya Meteoroloji Örgütüne göre sıcaklığın mevsim normallerindeki maksimum sıcaklıklardan 3-5 °C yüksek olması ve art arda 5 gün veya daha fazla süre ile devam etmesidir. 2019 yazında Avrupa genelinde yaşanan sıcak hava dalgası binlerce kişinin hayatını kaybetmesine, okulların tatil edilmesine ve orman yangınlarına neden olmuştur.

Soğuk hava dalgası: Sıcaklık değerlerinin mevsim normallerinin altına düşmesi ve düşük sıcaklıkların uzun bir süre devam etmesidir. 2012'de Orta ve Doğu Avrupa'da yaşanan aşırı soğuklar ile kar yağışının yaklaşık bir ay devam etmesi nehir ve göllerin donmasına, ulaşımın aksamasına, ekonomik faaliyetlerin sekteye uğramasına ve yaklaşık 6 bine yakın insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur.

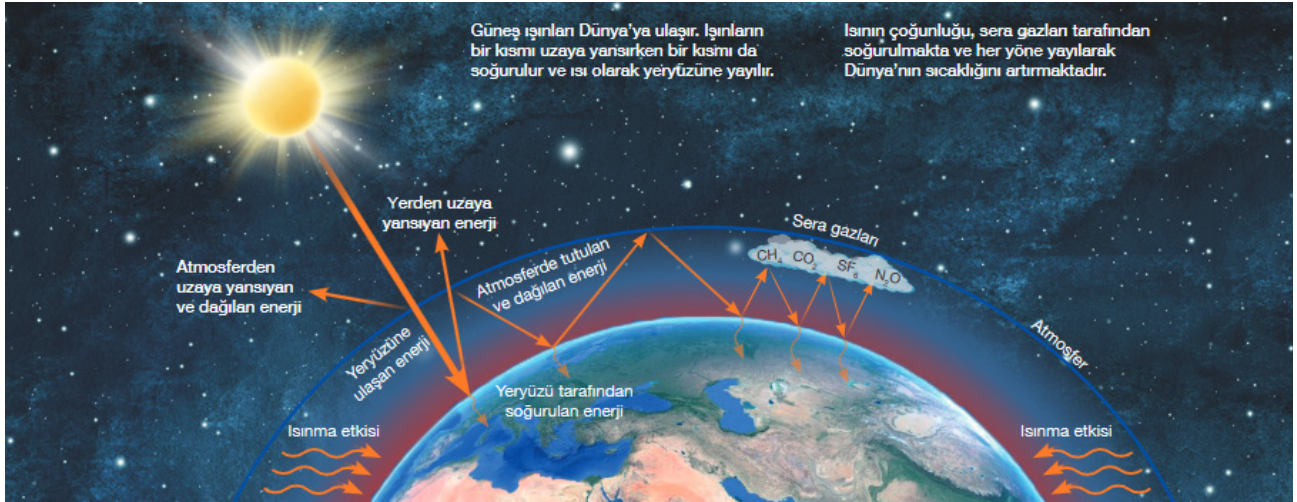
KÜRESEL ISINMA VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Doğal süreçlerde değişim ve süreklilik bulunmaktadır. Bu süreçlerde meydana gelen değişiklikler, aynı zamanda doğal yaşamı ve beşerî sistemleri de etkilemektedir. Doğal ve beşerî çevreyi etkileyen süreçlerden biri küresel ısınma ve iklim değişikliğidir. Süreç, insan kaynaklı nedenlerle hızlandığı için etkileri çok daha güçlü hissedilmekte; doğal ve beşerî çevrenin bu değişikliğe uyumu zorlaşmaktadır.

İklim değişikliği, iklimin ortalama durumunda veya değişkenliğinde uzun yıllar boyunca süren istatistiksel değişimler olarak tanımlanabilir. Bu değişiklikler, doğal süreçler (Güneş'ten gelen enerjinin değişmesi, volkanik faaliyetler vb.) veya beşerî faaliyetlere bağlı olarak gerçekleşir.

Beşerî kaynaklı iklim değişikliğinin temelinde 1800'lü yıllardan bu yana kullanımı sürekli artan fosil yakıtlar, aerosol emisyonlarının artması ve arazi kullanımındaki plansızlıklar vardır. Özellikle fosil kaynakların yoğun kullanımı, sera gazı emisyonlarında artışa neden olmaktadır. Güneş'ten gelen kısa dalga boylu ışınlar yeryüzü tarafından soğurulduktan sonra uzun dalga boylu ısı enerjisi olarak geri salınır. Uzun dalga boylu ısı enerjisinin atmosferdeki su buharı, karbondioksit, metan, azot oksit gibi sera gazları tarafından soğurularak atmosferi ısıtmasına atmosferin sera etkisi denir.

Son 150 yıldır enerji üretimi, ulaşım ve sanayileşme gibi insan etkinlikleri sonucu atmosferde artan sera gazları ve parçacıklar atmosferin sera işlevini artırarak küresel ısınma olarak adlandırılan sıcaklık artışına neden olmuştur.

Atmosferin sera etkisi

KÜRESEL ISINMA VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN ETKİLERİ

Atmosferdeki sera gazları ile aerosol emisyonlarının artması ve arazi kullanımındaki değişiklikler küresel ısınmaya, küresel ısınma da iklim sisteminde değişime neden olmaktadır. İklim sistemindeki değişiklikler ise doğal ve beşerî çevreyi olumsuz etkilemektedir.

Artan sıcaklıklar, su döngüsündeki bozulmalar, deniz seviyesinin yükselmesi, ekstrem doğa olaylarının artması, su rezervlerinin azalması ve biyoçeşitlilik kaybı çevre üzerindeki bu olumsuzluklara örnek verilebilir.

Buzullar, artan sıcaklıklar nedeniyle her geçen gün daha fazla erimektedir. Buzulların erimesinin; buzullardan yansıyan Güneş ışınlarının (albedo) azalması, kutuplardaki canlıların yaşam alanlarının daralması ve deniz seviyesinin yükselmesi gibi olumsuz sonuçları vardır.

Deniz seviyesi, 1900 yılından bu yana yaklaşık 20 cm yükselmiş ve yılda ortalama 0,37 cm yükselmeye devam etmektedir. Kıyı bölgelerinde nüfusun yer değiştirmesi, tarım arazilerindeki kayıplar, kıyılardaki iklimik-hidrolojik afet riskinin artması ve kıyı akiferlerinin bozulması deniz seviyelerindeki yükselmenin olumsuz etkilerinden bazılarıdır.

Aşırı yağışlar, son 110 yılda %8,5 oranında artmıştır. Yağış miktarında kaydedilen artışın tropikal siklonların etkisiyle gelecekte daha da fazlaşacağı öngörülmektedir. Yağışlardaki artışa rağmen kuraklığın etki alanının genişleyeceği düşünülmektedir. Birbirine zıt gibi görünen bu iki durumun nedeni küresel sıcaklık artışının buharlaşma ve terlemeyi artırmasıdır.

Sıcaklık artışına bağlı olarak bazı bitki ve hayvan türlerinde kutuplara doğru alansal değişiklik yaşanacaktır. Tundra biyomunun kutuplara doğru hareket etmesiyle bu biyomdaki biyoçeşitlilik değişecek, yılın belirli zamanlarında donan toprağın yıl boyunca çözünmüş hâlde bulunması sera gazı salınımını artıracaktır.

Küresel ısınmaya bağlı olarak süreç içinde; deniz seviyesinin yükselmesi, su sıcaklığının ve sulardaki tuz oranının değişmesi, okyanus sularının asitlenmesi, okyanus akıntılarının değişmesinin kıyılarda ve açık denizlerde görülen canlı çeşitliliğini daha fazla etkileyeceği düşünülmektedir.

Küresel ısınma ve iklim değişikliği **akarsu, göl ve yer altı sularına ait rezervlerin azalmasına** neden olur. İklim değişikliğine bağlı olarak birçok bölgede yağışların kar yerine yağmur şeklinde düşeceği öngörülmektedir. Yağmur sularının yer altına sızma oranı ise kar sularına göre daha düşük olması nedeniyle yer altında ve barajlardaki su seviyesinin azalacaktır. Ayrıca buzulların erimesi ve artan buharlaşma tatlı su rezervlerini de azaltmaktadır.

Yükselen deniz seviyeleri, aşırı yağışların neden olduğu sel, fırtına ve kasırgalardaki artış yerleşim alanlarını tehdit eden unsurlardan bazılarıdır. Kentsel alanlardaki **betonlaşma**, sel riskini artırarak ciddi can ve mal kayıplarına yol açabilmektedir. Ayrıca bu durum, **kentlerde yüksek sıcaklıklara** ve **kentsel ısı adalarının** görülmesine neden olur.

Kentlerdeki betonlaşma

İklim değişikliğinin **insan sağlığı** üzerinde; kalp, solunum ve karaciğere bağlı rahatsızlıklar, enfeksiyon hastalıkları gibi etkileri vardır. Bunların yanı sıra iklimsel değişimlerin gıda üretimine doğrudan, ekonomik büyüme ve gelir dağılımına ise dolaylı etkileri söz konusudur.

Son yıllarda **“sıfır karbon”** veya **“düşük karbon”** olarak nitelendirilen politikalara geçişin ülke ekonomilerine ciddi etkileri söz konusudur. Örneğin birçok ülkenin 2030'dan sonra benzinli ve dizel araçların trafiğe çıkmasına izin vermeyeceğini taahhüt etmesi, elektrikli otomobil teknolojilerine yatırım yapma zorunluluğunu doğurmuştur.

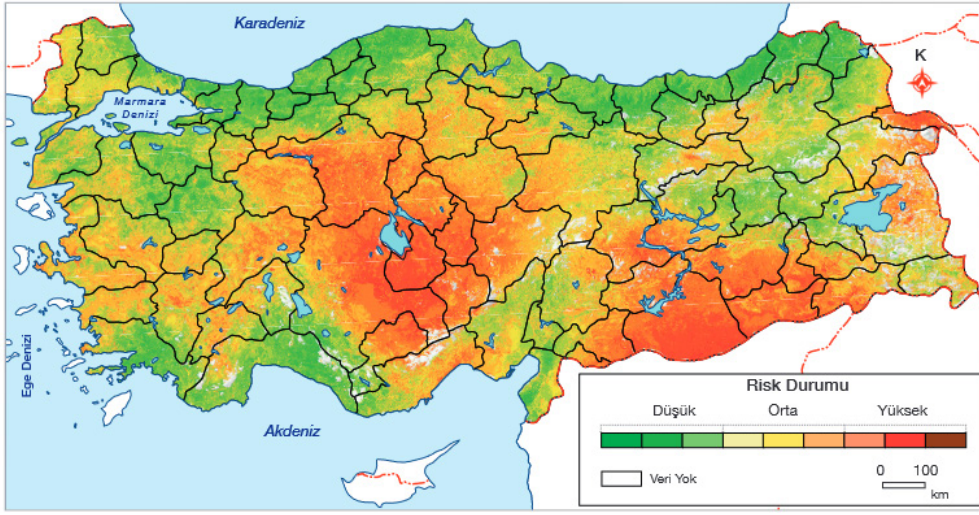
Kurak, yarı kurak ve yarı nemli iklim bölgelerinde iklim değişikliği, insan faaliyetleri vb. nedenlerle gerçekleşen arazi tahribatına **çölleşme** denir. Çölleşme; biyoçeşitlilik, yoksullukla mücadele, gıda temini, sosyoekonomik istikrar, sürdürülebilir kalkınma gibi konuları etkileyen küresel bir sorundur.

Afrika, Orta Doğu, Avustralya, Güneybatı Çin ve Güney Amerika'nın batısında çölleşmenin etki alanı genişlemektedir. Çölleşme tehdidi Türkiye'nin iç kesimlerinde de oldukça yüksek seviyededir.

DİKKAT

Karbon ayak izi; enerji tüketimi, ulaşım, ısınma veya satın alınan ürünlerin üretim ve dağıtım sırasında atmosfere salınan sera gazı miktarıdır. Karbon ayak izi kişisel davranışların küresel iklim değişimine etkisini anlamada kullanılır.

Türkiye'de çölleşme risk durumu

Dünya devletleri, küresel bir sorun hâline gelen çölleşmeye karşı BM öncülüğünde çeşitli çözüm arayışlarına girmiştir. Bu bağlamda 197 ülkenin taraf olduğu BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi (1994) imzalanmış ve mevcut sorunun çözümlüne yönelik eylem planları hazırlanmasına karar verilmiştir.

Çölleşmeyle mücadelede ön plana çıkan hususlar

- Küresel ısınmaya neden olan faktörlerin sınırlandırılmasına öncelik verilmesi
- Çok disiplinli ve çok sektörlü “ulusal eylem programları” yoluyla ulusal koşullara uygun stratejilerin geliştirilmesi
- Doğal çevrenin, arazi ve su kaynaklarının korunmasına yönelik ulusal politika, yasal düzenleme ve önlemlerin hayata geçirilmesi
- Halkın desteğini almayı amaçlayan eylem ve etkinliklerin yaygın biçimde gerçekleştirilmesi
- Toprak ve su koruma uygulamaları ile orman koruma ve ağaçlandırma faaliyetlerinin desteklenmesi
- Doğal ekosistemlerin korunması ile kuraklık ve su kaynakları yönetim planlarının oluşturulması
- Kuraklık ve çölleşme süreçlerinin izlenmesi, belirlenmesi ve nedenlerinin anlaşılması yoluyla kuraklığın etkilerinin azaltılmasının sağlanması

Küresel İklim Değişikliği ile Uluslararası Mücadele

Doğa ve medeniyet üzerindeki etkileri dikkate alındığında günümüzün öncelikli ve en fazla çözüme ihtiyacı olan sorunu küresel iklim değişimidir. Büyük ölçüde insan kaynaklı bu sorunun çözümüne yönelik uluslararası çözüm arayışları ortaya çıkmıştır.

- Viyana Sözleşmesi (1985)
- Montreal Protokolü (1987)
- Hükûmetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) (1988)
- BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (1992)
- Kyoto Protokolü (1997)
- Paris Anlaşması (2015)

DİKKAT

Türkiye, Paris Anlaşmasını 2016 yılında imzalamış ve 2021 yılında onaylamıştır. Ayrıca 2021 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığının ismi Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak değiştirilmiştir.

EKONOMİK FAALİYETLERİN SOSYAL VE KÜLTÜREL ETKİLERİ

Ekonomik faaliyet türlerini doğal ortam başta olmak üzere iklim şartları, ulaşım imkânları, yer altı ve yer üstü zenginlikleri ile zaman içinde değişen ihtiyaçlar ve teknolojik gelişmeler belirler. Dönemin şartları ve ülkelerin ihtiyaçlarına göre değişen ekonomik faaliyetler, sosyal ve kültürel yapının oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir.

Tarım ve hayvancılığın temel geçim kaynağı olduğu yerlerde insanların büyük bir kısmı kırsal kesimde yaşar. Kırsal kesimde yaşayan insanların en önemli etkinlikleri; toprağı sürme, tohum atma, fide dikme, hasat ve hayvanları otlatma şeklindedir.

Teknolojinin yeterince gelişmemiş olması, insan gücüne duyulan ihtiyacı artırarak geniş ailelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kırsal kesimde yaşayan insanların yürüttüğü yardımlaşma sistemine **imece** denir. İmece usulü sosyal hayatın önemli bir parçasıdır.

Sanayi Devrimi'yle ekonomik faaliyet alanları çeşitlenmiş, kırsal kesimden gelen göçlerle kalabalık şehirler ortaya çıkmıştır. Ortak bir kültürün olmadığı, yardımlaşma ve dayanışma duygularının zayıfladığı şehirlerde insanlar, kurdukları hemşehri dernekleriyle az da olsa ortak değerlerini devam ettirebilme imkânına kavuşmuştur.

Ulaşım, iletişim, ticaret, turizm, sağlık vb. faaliyetler **teknoloji** sayesinde önemli aşamalar kaydetmiştir.

Hizmet sektörünün öne çıktığı şehirlerde genel olarak insanların yaşam kalitesi, gelir ve eğitim durumları üst seviyededir. Sosyal ve kültürel imkânlar da gelişmiştir.

Şehirlerdeki yoğun ve yorucu çalışma hayatı, insanların izin günlerini farklı şekilde değerlendirmesine imkân sağlamıştır. Bu sayede sosyal ve kültürel özellikleriyle ön planda yer alan **turizm şehirleri** ortaya çıkmıştır.

Kapadokya

Karabük'ün Tarihsel Gelişimi

XX. yüzyılın başlarına kadar **tarımın** temel geçim kaynağı olduğu Karabük, Safranbolu'ya bağlı bir mahalle konumundaydı. 1937'de Karabük'te **demir çelik fabrikası** temelleri atılmış, bu sayede **nüfusu hızla artmış**, 6 Haziran 1995'te Türkiye'nin 78. ili olmuştur. Karabük küçük bir yerleşim yeri iken hızlı bir sanayileşme ve şehirleşme evresi geçirmiştir. Türkiye'nin farklı bölgelerinden gelerek demir çelik sektöründe istihdam edilen kişiler sosyal hayatın şekillenmesinde etkin rol oynamıştır.

Karabük'ten 1940'lı yıllara ait bir görüntü

Günümüzde Karabük şehriden bir görünüm

ŞEHİRLEŞME, SANAYİ VE GÖÇ İLİŞKİSİNİN TOPLUMSAL ETKİLERİ

İnsanların yaklaşık 10.000 yıl önce tarımla uğraşmaya başlaması, **yerleşik hayata** geçişin ilk adımı olmuştur. Yerleşik hayatın başlaması şehirlerin temelini oluşturan **köylerin** ortaya çıkmasını sağlamıştır.

İlk yerleşmelerin görüldüğü alanlar; Mezopotamya, Mısır, Hindistan, Çin ve Orta Amerika'dır. Şehirlerin bu alanlarda ortaya çıkması; ılıman iklim koşulları, verimli tarım alanları, su kaynaklarının bol olmasından kaynaklanmaktadır. Zaman içerisinde kalabalıklaşan şehirler, ticari faaliyetlerin de etkisiyle daha fazla büyümeye başlamıştır.

Şehirler; XVIII. yüzyılın ortalarına kadar yönetici, din adamı, tüccar, zanaatkâr, asker gibi belli sınıflar çoğunlukta iken Sanayi Devrimi ile birlikte hızlı bir değişim geçirmiştir. Sanayileşme faaliyetleri ve şehir hayatında yaşanan gelişmeler; ekonomik, siyasi ve kültürel değişimleri de içerisinde barındırmaktadır.

Sanayileşme ve teknolojinin etkisiyle entegre tesislerin kurulması, ortaya çıkan farklı iş kolları ve artan iş gücü ihtiyacı, kırsal kesimden şehirlere doğru hızlı bir göç hareketi başlatmıştır.

Sanayileşmiş bölgeler; eğitim, sağlık, ulaşım gibi imkânlar yönünden kırsal bölgelere oranla oldukça gelişmiş düzeydedir. Bu durum, şehirlere doğru gerçekleşen göçü artırmaktadır.

Göç alan şehirlerde ortaya çıkan bazı sorunlar;

- işsizlik,
- plansız yerleşme,
- altyapı hizmetlerinin aksaması,
- tarım ve orman arazilerinin yerleşime açılması,
- çevre kirliliği,
- kültürel çatışma,
- güvenlik sorunları

Cakarta (Endonezya)

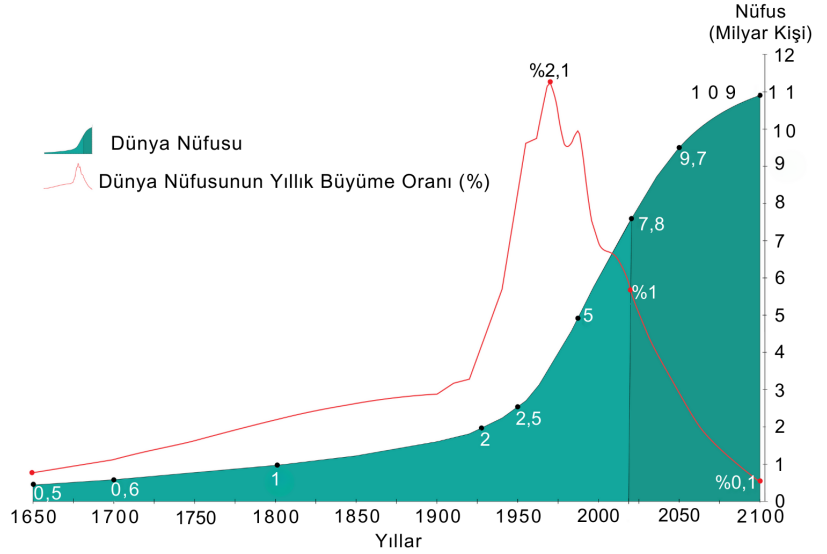
GELECEĞİN DÜNYASI

Geçmişten günümüze nüfus, yerleşme ve ekonomi alanlarında çok önemli değişimler meydana gelmiştir. Yaşanan bu değişimler; eğitim, sağlık, sosyal hayat vb. alanları da içine alacak şekilde doğal çevreyi etkileyen bir hâl almıştır.

GELECEKTE NÜFUS

Dünya nüfusunda ani artışların yaşanmasında insanların alet yapımını öğrenmesi, tarımsal üretimin başlaması ve Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan gelişmeler etkili olmuştur.

Dünya nüfusu, 10-12 bin yıl önce yaklaşık 80 milyon iken 1650'lerde 500 milyona; 2024 yılına gelindiğinde ise 8 milyarı aşmıştır. Dünya nüfusunun ortalama artış hızı, 1968'de %2,1 iken günümüzde bu oran %1'e gerilemiştir. Elde edilen veriler bağlamında dünyadaki nüfusun 2050 yılında 9,7 milyara, 2100 yılında da 10,9 milyara yükseleceği öngörülmektedir.

Nüfus miktarında yaşanan bu artışa bağlı

olarak; tarımda çalışan ve kırsal kesimde yaşayan nüfus miktarının azalması; gıda, tatlı su, enerji vb. kaynaklara daha fazla ihtiyaç duyulması gibi sorunlar ortaya çıkacaktır. Ayrıca dünya genelinde ortalama doğum oranlarının azalması ve sağlık alanında yaşanan gelişmeler yaşlı nüfusun artacağına, genç nüfusun ise azalacağına işaret etmektedir.

GELECEKTE YERLEŞME

Yaklaşık 10.000 yıl önce insanlar tarımla birlikte yerleşik hayata geçmiştir. Artan nüfusa bağlı olarak ilk yerleşmeler köylere dönüşmüş, köylerin de zaman içinde gelişmesiyle ilk şehirler ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi sonrası artan göçlerle birlikte şehirler hızlı bir gelişim göstermiştir.

Dünya genelinde yaşanan nüfus artışı ve göç hareketliliği incelendiğinde 1960 yılında %44 olan şehir nüfusu oranı 2020 yılında %66'ya yükselmiştir. Yapılan araştırmalara göre 2050 yılında dünya nüfusunun yaklaşık %70'inin şehirlerde yaşayacağı öngörülmektedir.

2020'de nüfusu 10 milyonu geçen 31 mega şehir varken bunların sayısının 2030'da 43'ü bulması beklenmektedir. Gelecekte teknolojik imkânlar ve yenilikçi çözümlerle şehirlerin daha verimli ve sürdürülebilir hâle getirilmesi hedeflenmektedir.

New York dikey yerleşmeye örnek bir şehirdir.

GELECEKTE EKONOMİ

Geçmiş dönemlerde yürütülen ekonomik faaliyetler, daha çok yerel pazarlarda sınırlı sayıda insana hitap etmekteydi. İletişim ve ulaşım sistemlerinin gelişmesi, reklam ve pazarlama imkânlarının artmasıyla üretilen ürünlerin daha uzak mesafelere taşınması kolaylaşmış ve ekonomi küresel bir boyut kazanmıştır. Yaşanan bu küreselleşme hareketleriyle ekonomik yapının gelecekte büyük oranda değişeceği, ticari örgütlenmenin artacağı ve dünyanın büyük bir pazar hâline geleceği öngörülmektedir. Yeni ekonomi modeli, bilginin ön planda olduğu bir özelliğe sahiptir. Bu modelde bilginin oluşturulması ve yeni fikirlerin üretilerek dijital ortama aktarılması; insanların ekonomik, sosyal ve kültürel hayatında birtakım değişikliklere yol açmaktadır.

Sanayi Toplumundan Bilgi Topluma Geçişte Ekonominin Yapısal Dönüşümü	
Sanayi Toplumu	Bilgi Toplumu
Maddi sermaye	İnsan ve bilgi sermayesi
Üretimde makineleşmenin etkisi	Üretimde bilgisayar teknolojisinin etkisi
Kas gücü	Beyin gücü
Sanayi, mal ve hizmet üretimi	Bilgi ve teknoloji üretimi

TEKNOLOJİK GELİŞMELER VE DOĞA İLİŞKİSİ

İnsan elinde bir güç hâline gelen teknoloji; makinelerin icadı, sanayi ve üretim üssüne yönelik şehirlerin kurulması, dijital teknolojilerin yaygınlaşması gibi çok hızlı bir gelişim süreci geçirmektedir. İnsan; yaşam standartlarının yükselmesiyle tarım, sağlık, eğitim, sanayi, enerji, ulaşım, güvenlik gibi birçok alanda teknolojinin imkânlarından yoğun şekilde faydalanır hâle gelmiştir.

Tarım sektöründe üretim yöntem ve tekniklerinin geliştirilmesinde teknolojik imkânlardan yararlanılmaktadır. Topraksız tarım, seracılık ve verimi artırmaya yönelik bilimsel çalışmalar bu kapsamda değerlendirilebilir.

Teknolojik imkânların **eğitim** ortamında kullanılması, öğrenmeyi kolaylaştırırken eğitimin kalitesini de artırmaktadır. Bilginin dijitalleştiği günümüzde okullar ve öğretim programlarının bu değişime uyum sağlaması kaçınılmaz hâle gelmiştir.

Topraksız tarım

Teknolojinin etkin şekilde kullanıldığı bir başka alan **sağlık** sektörüdür. Teknolojik imkânlar sayesinde hastalıklara doğru teşhis konulmakta, çok hassas ameliyatlar başarılı şekilde gerçekleştirilmekte, tedavi ve rehabilitasyon süreçlerinde önemli aşamalar kaydedilmektedir.

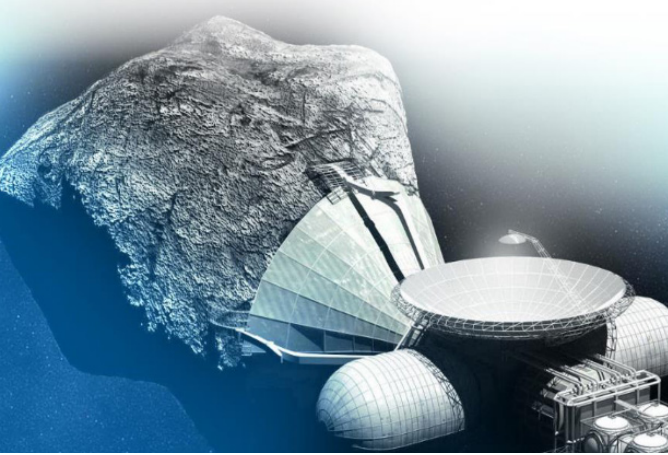
Teknolojideki ilerlemeler **uydu teknolojilerini** de etkilemiş, bu sayede haberleşme ve iletişim daha hızlı ve kolay bir şekilde gerçekleşir hâle gelmiştir.

Sanayi ve teknoloji bütünleşmesi olarak ifade edilen **Endüstri 4.0**; maliyeti, enerji sarfiyatı ve ısı üretimi düşük olan ancak yüksek güvenilirlikte çalışan donanımlardır.

Teknoloji destekli bu donanımlar sayesinde üretim kapasitesi ve hızında ciddi artışlar sağlanmış, yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji üretilmeye başlanmış ve yeni nesil ulaşım araçlarının üretiminde önemli aşamalar kaydedilmiştir.

Türkiye'nin yüksek çözünürlüklü ilk yer gözlem uydusu GÖKTÜRK-2

Uzay madenciliği

Dünyada teknolojik gelişmeler çok hızlı gerçekleşirken ekonomik açıdan önem arz eden madenler de (platinyum, bakır, nikel, kalay vb.) bu gelişmelere paralel olarak hızlı bir şekilde tükenmektedir. Bazı ülkelerin yakın gelecekte tükenmesi öngörülen bu madenlerin gök taşlarından elde edilmesiyle ilgili araştırmalar yapıldığı ancak bu durumun kısa vadede gerçekleşmesinin mümkün olmadığı ifade edilmektedir.

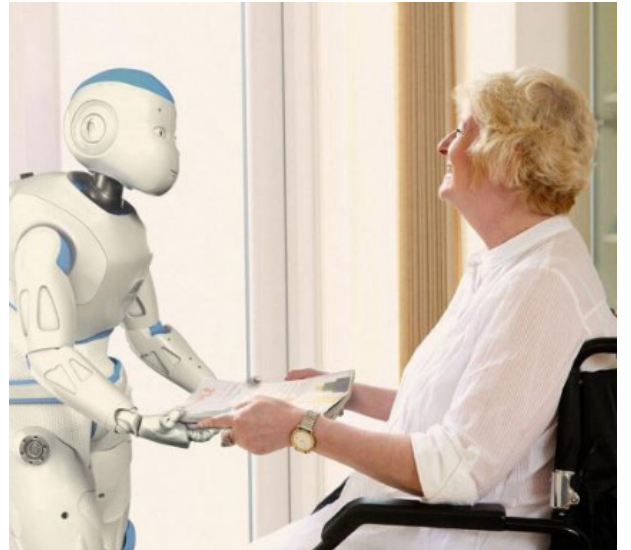
Yapılan araştırmalar, teknolojik araç gereçlerin sağladığı yararların yanı sıra birtakım zararlara da neden olduğunu ortaya koymuştur.

Sanayide otomasyonun artması ve robot kullanımının yaygınlaşmasıyla yaşanan işsizlik sorunu, enerji tüketiminin artmasına bağlı olarak fosil yakıt kullanımının hızlanması, nükleer kazaların neden olduğu radyoaktif kirlilik, teknolojik cihazların yaydığı radyasyon bu zararlardan bazılarıdır.

Hayatımızda pek çok değişim getireceği öngörülen teknolojik gelişmelerden birisi de yapay zekâdır.

Yapay zekâ, insan varlığında gözlemlendiğimiz ve "akıllı davranış" olarak adlandırdığımız davranışları gösterebilen bilgisayarlardır.

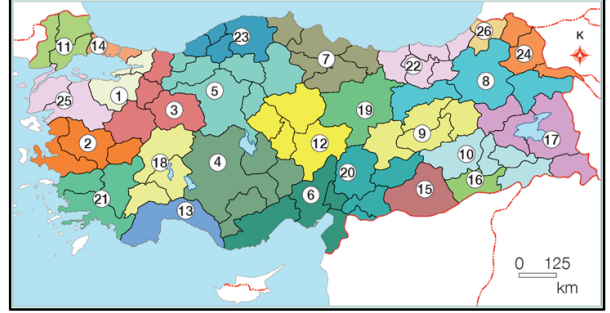
Sağlık alanı, yapay zekânın en yaygın kullanıldığı alanlardan biridir. Karmaşık tıbbi verilerin analiz edilmesinin yanında hastaların bakım ve tedavi süreçlerinde daha iyi hizmet verebilmek için sağlık alanında yapay zekâ teknolojileri geliştirilmektedir.

Sağlık sektöründe teknolojik gelişmeler

İŞLEVSEL BÖLGELER VE ÖZELLİKLERİ

- Coğrafya ve diğer planlama disiplinleri, çeşitli analizler yaparak mekânı ve mekânsal ilişkileri tanımaya çalışır.
- Bu nedenle bilim insanları, dünyayı daha iyi tanımak ve tanıtmak için yeryüzünün benzerlik gösteren alanlarını tespit ederek bölge kavramını oluşturmuştur.
- Oluşturulan bölgeler de şekilsel ve işlevsel (fonksiyonel) bölgeler şeklinde sınıflandırılmıştır.
- Şekilsel bölgeler mekândaki tek bir unsurun türdeşliğine göre oluşturulurken işlevsel bölgeler mekânsal yapıyı ve mekân üzerinde yürütülen ekonomik ve kültürel faaliyetleri daha iyi organize edebilmek amacıyla oluşturulur.
- İşlevsel bölgeleri diğerlerinden ayıran en önemli fark, sınırlarının amaca göre belirlenebilmesi ve bir yönetim merkezinin bulunmasıdır.
- Genellikle tek merkezi olan işlevsel bölgelerde yönetim, planlama, eğitim, sağlık, barınma, ulaşım, ticaret, istatistik vb. faaliyetler bu merkez etrafında organize edilir.
- Bölge merkezi, hizmet koluna bağlı yürütülen faaliyetlerin kontrol edildiği ve düzenlendiği bir odak konumundadır.
- İşlevsel bölgeler, ekonomik ve kültürel açıdan diğer bölgelerle etkileşim gösteren dinamik bir yapıya sahiptir.
- Bu bölgelerin belirlenmesinde asıl amaç daha iyi hizmet sunmaktır.
- Bu nedenle oluşturulan bölgelerde istatistiki veriler derlenip sunulur, projeler hazırlanır, belirli hizmetler ve yönetimler organize edilir.

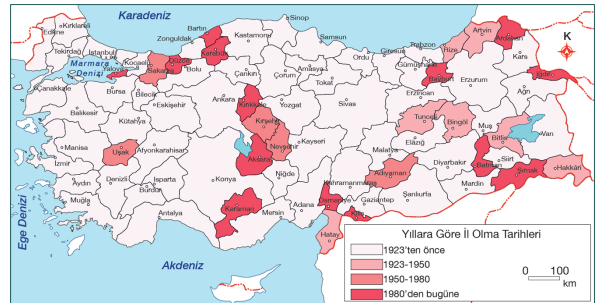
DSİ Genel Müdürlüğü Hizmet Bölgeleri Haritası

TÜRKİYE'NİN İŞLEVSEL BÖLGELERİ

Yönetisel Bölgeler

- Sınırları yasalarla veya belirli kurallarla oluşturulmuş alanlar, yönetsel bölge kapsamında değerlendirilebilir. Ülkemizde il, ilçe, köy ve belediyeler bu bölgelere örnek verilebilir.
- Türkiye'nin coğrafi özellikleri ve ekonomik şartları dikkate alındığında devletin kamu hizmetlerini her yere götürebilmesi için iller ilçelere, ilçeler ise mahalle ve köylere ayrılmıştır.
- Türkiye'de yönetim sistemi içerisinde en büyük idari birim olan il, merkezî yönetimin taşra teşkilatıdır. Sınırları ve sayıları değişmekle birlikte 1923 yılında 55, 1950'de 62, 1980'de 67 olan il sayısı şu an 81'dir.

Türkiye'de yer alan il yönetsel bölgeleri

Hizmet Bölgeleri

- Bazı kamu kurumları tarafından planlanan hizmetlerin ülke genelinde daha sağlıklı ve kontrollü biçimde yürütülmesini sağlamak amacıyla oluşturulan bölgelerdir.
- Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Orman Genel Müdürlüğü, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu gibi devlet kurumları ile ilgili bölgeler örnek olarak verilebilir.

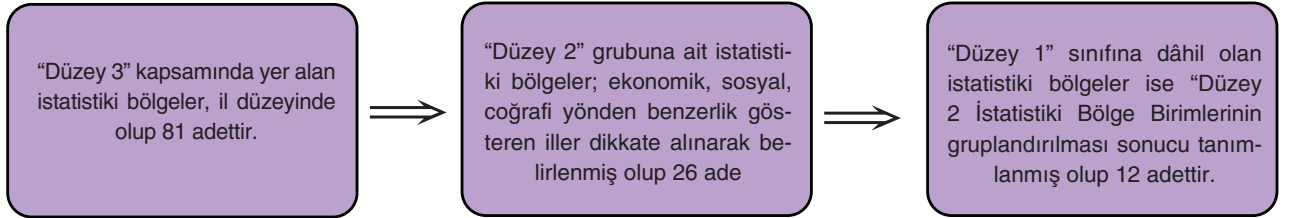
Karayolları Genel Müdürlüğü Hizmet Bölgeleri Haritası

İstatistiki Bölgeler

- Ülkeler, ekonomik ve sosyokültürel yönden kalkınmak için planlamalar yapar. Yapılan planlamaların başarıya ulaşabilmesi için bilimsel yöntem ve tekniklere uygun şekilde tutulan bilgilerle istatistiki bölgeler oluşturulur.
- Türkiye’de istatistiki verileri toplama görevi yasalarla Türkiye İstatistik Kurumuna (TÜİK) verilmiştir.
- TÜİK tarafından yapılan bölge sınıflandırması, Türkiye’nin tamamını kapsamakta ve üç aşamadan oluşmaktadır.

Türkiye’de yer alan istatistiki bölgeleri (TÜİK)

Planlama Bölgeleri

- Mekânsal gelişim farklılıklarının azaltılması için bölgesel kalkınma politikasının uygulandığı sahalara, planlama bölgesi olarak adlandırılır.
- GAP, DAP, DOKAP, KOP gibi entegre projelerin kapsadığı illere göre belirlenen bölgeler örnek verilebilir.
- Kalkınma ajansları, bu bölgelerde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının eş güdümünde çalışmalar yürüten kuruluşlardır.
- Bu kuruluşlar, bölgeler arası eşitsizliklerin azaltılması ve bölgesel kalkınmanın sağlanması için kurumlar arası iş birliğini destekleyerek yerel potansiyelin açığa çıkmasını sağlamaktadır.

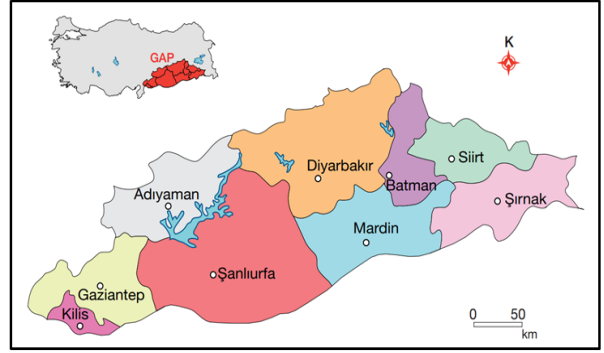
Türkiye’nin bölgesel kalkınma projeleri

TÜRKİYE’NİN BÖLGESEL KALKINMA PROJELERİ

- Türkiye’de bölgeler arası ekonomik ve sosyal farklılıkları gidermek için bölgesel kalkınma çalışmaları başlatılmıştır. Ekonomik ve sosyal kalkınma için gerekli her türlü kaynağın, nüfus ve ekonomik faaliyetlerin ülkenin her yerinde dengeli dağılması hedeflenmiştir.
- Türkiye’de bölgesel gelişim farklılıklarının azaltılmasıyla ilgili çalışmalar Planlı Bölgesel Politikalar Dönemi’nde (1960 sonrası) başlamıştır.
- Bu kapsamda uygulanan politikaların ilki, 1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı; sonuncusu 2024-2028 yıllarını kapsayan On İkinci Kalkınma Planı’dır.

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP)

- GAP; Türkiye’nin güneydoğusundaki su kaynakları ve tarım topraklarını geliştirmek, hidroelektrik enerji üretmek ve sulu tarım yapılan alanları genişletmek amacıyla 1977’de hayata geçirilmiştir.
- Sulama ve enerji yatırımlarına yönelik başlayan proje; günümüzde tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını da içine alan bölgesel bir kalkınma projesine dönüşmüştür.

GAP’ın kapsadığı iller

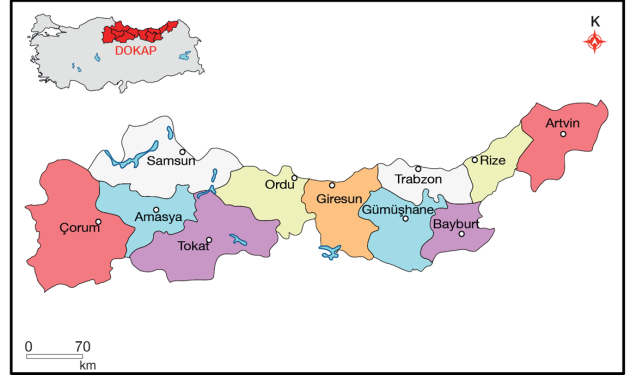
Güneydoğu Anadolu Projesi’nin (GAP) Temel Amaç ve Hedefleri (2021-2023)

AMAÇLAR	HEDEFLER
Tarımda rekabet gücünün artırılması ve sürdürülebilir çevre	- Tarımsal üretimde rekabet gücünün artırılması - Kırsal nüfusun gelir düzeyi ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi - İklim değişikliğiyle mücadelede enerji ve çevre politikası dönüşümlerinin uygulanması
Turizm ve sanayide ekonomik büyüme	- GAP turizminin rekabet gücünün artırılması - Kültürel mirasın korunması ve turizme kazandırılmasının desteklenmesi - Sanayi, girişimcilik ve AR-GE’nin desteklenmesi
Beşerî ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi	- Beşerî kapasiteyi artırmaya yönelik faaliyetler yürütülmesi - Sosyal ve kültürel hayatın desteklenmesi - Dezavantajlı grupların sosyal hayata katılımının artırılması

- GAP kapsamında 2020 yılı itibarıyla 14 hidroelektrik santrali tamamlanmış, böylece enerji üretimine yönelik yatırım oranı %91,2’ye ulaşmıştır.
- Proje kapsamındaki sulamaların devreye girmesiyle yaş sebze, meyve ve endüstri bitkilerinin üretiminde ve ürün çeşitliliğinde büyük artış sağlanmıştır.
- Bölgedeki ulaşım ağının geliştirilmesine yönelik olarak Gaziantep-Şanlıurfa Otoyolu başta olmak üzere çeşitli kara yolu güzergâhlarının çok şeritli hâle getirilmesi planlanmıştır.
- Göbeklitepe, Nemrut Dağı Millî Parkı, Halfeti, Harran, Zeugma ve Haleplibahçe bölgedeki önemli kültürel varlıklardır. Bölgenin sahip olduğu kültürel zenginlik, turizm sektörünü de harekete geçirmiştir.
- GAP Bölgesi, uygulanan kalkınma hamleleri sayesinde ihracat düzeyinde önemli artışlar kaydetmiştir. Bölge ihracatı, 2000 yılında 503 milyon dolar iken 2023 yılında 14 milyar doları geçmiştir.

DOĞU KARADENİZ PROJESİ (DOKAP)

- DOKAP Türkiye’nin kuzeydoğusundaki doğal kaynakları değerlendirerek yöre insanının yaşam kalitesini yükseltmeyi, bölge içi ve bölgeler arası gelişim farklılıklarını gidermeyi amaçlayan bölgesel bir kalkınma projesidir.

DOKAP’ın kapsadığı iller

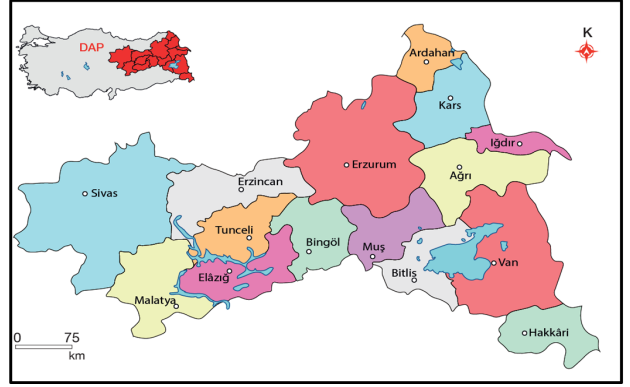
Doğu Karadeniz Kalkınma Projesi’nin (DOKAP) Temel Amaç ve Hedefleri (2021-2023)

AMAÇLAR	HEDEFLER
Tarımsal üretimde büyüme, katma değer artışı ve kırsal kalkınma	- Bitkisel üretimde katma değer artışının desteklenmesi - Et-balık ve arı ürünlerinde katma değer artırılması - Kırsal nüfusun gelir düzeyi ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi
Turizm ve sanayide ekonomik büyüme	- Turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi - Sanayi, girişimcilik ve AR-GE’nin desteklenmesi
Beşerî ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi	- Beşerî kapasiteyi artırmaya yönelik faaliyetler yürütülmesi - Dezavantajlı grupların sosyal hayata katılımının artırılması - Sosyal ve kültürel hayatın desteklenmesi

- DOKAP Bölgesi, ana geçim kaynakları açısından tarımsal faaliyetlerle ön plana çıkmakta; özellikle çay ve fındık üretiminde ülkede ilk sırada yer almaktadır.
- DOKAP Bölgesi, su ürünleri avcılığı ve yetiştiriciliğinde önemli bir potansiyele sahiptir. Bölgede açık deniz avcılığında hamsi, levrek ve çipura; kültür balıkçılığında ise alabalık ön plana çıkmaktadır.
- Bölgede özellikle Samsun, Trabzon ve Ordu illeri gıda, ağaç ve mantar ürünleri ile mobilya sanayisinde faaliyet gösteren çok sayıda işletmeye ev sahipliği yapmaktadır.
- DOKAP Bölgesi, doğal kaynakları ve yenilenebilir enerji potansiyeli bakımından önemli bir konumdadır. Bölge, Türkiye genelinde üretilen yenilenebilir enerjinin %16,6’sını karşılamaktadır.
- Türkiye Turizm Stratejisi 2023 Belgesi’nde DOKAP Bölgesi’nin geliştirilmesine yönelik "Yeşil Yol Projesi" ile Samsun’dan Hopa’ya kadar uzanan, yayla ve doğa turizmini geliştirmeyi amaçlayan bir yayla koridoru açılması önerilmektedir.

DOĞU ANADOLU PROJESİ (DAP)

- DAP Türkiye’nin doğusunda tarım ve hayvancılık başta olmak üzere tüm ekonomik ve sosyal sektörleri içine alan, özel sektörün bölgedeki gelişimini destekleyen bir kalkınma projesidir.

DAP’ın kapsadığı iller

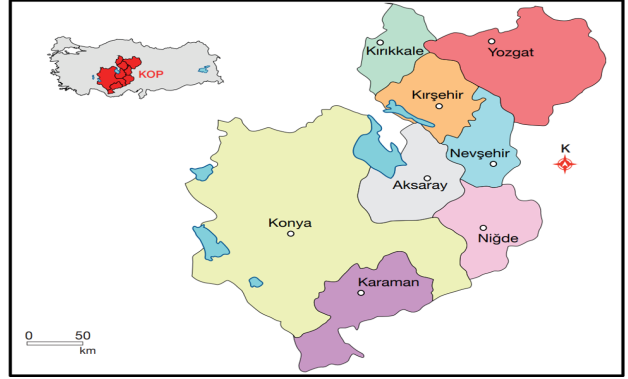
Doğu Anadolu Projesi’nin (DAP) Temel Amaç ve Hedefleri (2021-2023)

AMAÇLAR	HEDEFLER
Tarımsal üretimde katma değer artırılması ve kırsal kalkınma	- Bitkisel üretimin artırılması - Hayvansal üretimde katma değer artırılması - Kırsal nüfusun gelir düzeyi ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi
Sanayi ekosisteminin geliştirilmesi	Sanayi, girişimcilik ve AR-GE’nin desteklenmesi
Beşerî ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi	- Beşerî kapasiteyi artırmaya yönelik faaliyetler yürütülmesi - Dezavantajlı grupların sosyal hayata katılımının artırılması - Sosyal ve kültürel hayatın desteklenmesi

- DAP Bölgesi, Türkiye’de ekili hâlde bulunan tarım topraklarının %1,4’ünü oluşturmaktadır. Bölgede gelir ve istihdam açısından en büyük pay hayvancılığa aittir.
- Bölge; olumsuz iklim koşulları, engebeli arazi yapısı, sektörel çeşitliliğin olmaması vb. nedenlerden dolayı sanayi faaliyetleri açısından yeterince gelişmemiş olsa da bölgede gıda sanayi ön planda yer almaktadır.
- Gerek yüksek ve eğimli arazi özellikleri gerekse akarsu debilerinin yüksek olması, bölgede hidroelektrik enerji potansiyelini artırmaktadır.
- Bu kapsamda bölge, elde ettiği %64 oranındaki hidroelektrik enerji ile yenilenebilir enerji üretiminde Türkiye’de ilk sırada yer almaktadır.
- DAP Bölgesi, maden çeşitliliği ve maden miktarı yönünden zengin bir arazi yapısına sahiptir.
- Demir, krom, bakır, linyit, kurşun, çinko, Oltu taşı, barit, kaya tuzu, perlit, pomza, mermer ve altın bu bölgede yer alan önemli madenlere örnek verilebilir.
- DAP Bölgesi’nde demir yolu ulaşımı geliştirilmektedir. Ankara-Sivas Yüksek Hızlı Tren (YHT) hattı 2023’te faaliyete başlamıştır. 2017’de hizmete açılan Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan (Kars-Tiflis-Bakü) Demir Yolu, bölge için önemli bir ulaşım projesidir.
- Bölge; kış turizmi, kültür ve inanç turizmi, termal turizm, eko turizm (yayla turizmi, kuş gözlemi vb.), su sporları (kano, rafting vb.), dağ ve doğa turizmi için elverişlidir.

KONYA OVASI PROJESİ (KOP)

- KOP, Konya Kapalı Havzası’nda su ve tarım altyapısının geliştirilmesi amacıyla 1985 yılında hayata geçirilmiştir.
- Merkezi Konya’da bulunan KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2011 yılının Haziran ayında faaliyetlerine başlamıştır.

KOP’un kapsadığı iller

Konya Ovası Kalkınma Projesi’nin (KOP) Temel Amaç ve Hedefleri (2021-2023)

AMAÇLAR	HEDEFLER
Toprak ve su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı ve kırsal kalkınma	• Su kaynaklarının verimli kullanımının sağlanması • Kırsal nüfusun gelir düzeyi ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi • Hayvansal üretimde verimlilik ve hayvan refahının artırılması
Turizm, sanayi ve enerjide ekonomik büyüme	• Kültürel mirasın turizme kazandırılmasının desteklenmesi • Sanayi, girişimcilik ve AR-GE’nin desteklenmesi • İklim değişikliğiyle mücadele için yenilenebilir enerji uygulamalarının desteklenmesi
Beşerî ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi	• Beşerî kapasitenin artırılmasına yönelik faaliyetler yürütülmesi • Eğitim hayatı ile sosyal ve kültürel hayatın desteklenmesi

- Bölge; Türkiye’de yetiştirilen lale, yeşil mercimek, kuru fasulye, nohut, havuç, şeker pancarı, mısır ve buğday ürünlerinde önemli bir paya sahiptir. Sulama olanaklarının artmasıyla bölgede tarımsal ürün çeşitliliğinde ve verimde artış beklenmektedir. KOP Bölgesi, sanayi faaliyetleri açısından da gelişme eğilimindedir. 25 adet organize sanayi bölgesi ve 57 adet küçük sanayi sitesinin bulunduğu bölgede gıda, metal ürünleri ve mobilya grubu öne çıkan sektörlerdir.
- KOP Bölgesi’nde üretilen enerjinin %55’i yenilenebilir enerji kaynaklarından oluşmaktadır. Ayrıca Karaman’da bölgenin ilk enerji verimliliği merkezinin kurulmasına yönelik çalışmalar mevcuttur.
- Bölgede ulaşımда önemli çalışmalar yapılmaktadır. Konya’dan Karaman, Ankara, Eskişehir ve İstanbul’a yüksek hızlı tren (YHT) ile ulaşım imkânının bulunması bu duruma örnek verilebilir.
- KOP Bölgesi ulusal ve uluslararası turizm anlamında birçok tarihi, kültürel ve doğal mekâna sahiptir. Bu kapsamda bölgede KOP Bölgesi Turizm Master Planı’na uygun olarak çeşitli çalışmalar yürütülmektedir.

Mevlana Türbesi (Konya)

HİZMET SEKTÖRÜ VE ULAŞIM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE HİZMET SEKTÖRÜ

- Ekonomik faaliyetler tarım, sanayi ve hizmet sektörü olarak üç ana kola ayrılmaktadır. Tarım ve sanayide doğrudan bir üretim söz konusu iken hizmet sektöründe insanlara ve diğer ekonomik faaliyetlere ürün ve hizmet sağlanması esastır.
- Geçmişten günümüze gelişme gösteren hizmet sektörüne eğitim, sağlık, ulaşım, turizm, ticaret, bankacılık, pazarlama, güvenlik, sigortacılık, hukuk, belediye ve büro hizmetleri örnek verilebilir.
- Gelişmiş ülkelerde hizmet sektörünün GSMH içindeki payı %65-75, gelişmekte olan ülkelerde ise %50-65 civarındadır.
- Hizmet sektörünün geliştiği ülkelerde çalışan nüfusun büyük bölümünün bu alanda istihdam edildiği görülmektedir.
- Hizmet sektörünü oluşturan faaliyet alanlarından biri ticaret sektörüdür.
- Dış ticaretin ana unsurlarından olan ihracat; GSMH'yi artırır, teknolojik gelişmeye ve döviz girdisinin yükselmesine imkân sağlar. Türkiye'de dış ticaret hacmi 2023 yılında 617 milyar dolara yükselmiştir.
- Türkiye'de turizm; döviz girdisi sağlama, dış ticaret açığını ve işsizliği azaltma konularında kalkınmayı destekleyen önemli bir sektördür. Türkiye'de turizm geliri 2023 yılında 54 milyar dolara yükselmiştir.
- Türkiye'de havalimanı sayısının artması, otoyol ağının genişlemesi, kara yollarındaki ulaşım kalitesinin artması ve yüksek hızlı tren hatlarının hizmete girmesi ulaşım verimliliğini göstermektedir.

ULAŞIMI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Ulaşım, insanın ve onun ürettiği mal ile hizmetlerin çeşitli araçlarla bir sahadan başka bir sahaya taşınması faaliyetidir.

ULAŞIMI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Doğal Faktörler

- Coğrafi konum
- Yeryüzü şekilleri
- İklim

Beşerî Faktörler

- Nüfus yoğunluğu
- Sermaye
- İş gücü
- Ekonomik faaliyetlerin özellikleri
- Teknolojik gelişmeler ve imkânlar

Doğal Faktörler

a) Coğrafi Konum

Herhangi bir yerin konumu, ulaşım faaliyetleri üzerinde etkin rol oynar. Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine yakın olduğu bir konumda bulunan Türkiye, ulaşım bakımından çok önemli bir konumdadır.

b) Yeryüzü Şekilleri

Yükselti, engebe durumu, dağların uzanış doğrultusu ve eğim; ulaşım sistemleri ve yol güzergâhı seçimini etkilemektedir.

c) İklim

Aşırı sıcaklar, sağanak yağışlar, yoğun kar yağışları, buzlanma, sis ve şiddetli rüzgârlar ulaşım sistemleri üzerinde etkili olan hava şartlarından bazılarıdır. Hava olaylarının ulaşım sistemleri üzerindeki etkileri farklı boyutlarda olabilir.

Beşerî Faktörler

a) Nüfus Yoğunluğu

Nüfusun yoğun olduğu yerlerde ulaşım sistemleri çeşitlenmiş ve gelişmiştir. New York, Londra, Tokyo ve İstanbul bu tür şehirlerden bazılarıdır.

b) Ekonomik Faaliyetler

Ekonomik faaliyetlerin gelişimi ile ulaşım da gelişmeler yaşanırken ulaşım sistemlerinde kaydedilen gelişme de ekonomik kalkınmayı etkilemesi bakımından önemli bir yere sahiptir.

c) Teknolojik Gelişmeler

Teknolojik gelişmeler, ulaşım sistemlerinin çeşitlenmesini sağlarken nitelikli iş gücünün ve sermayenin önemini de artırmaktadır.

ULAŞIM SİSTEMLERİNİN YERLEŞMELERE VE EKONOMİK FAALİYETLERE ETKİLERİ

- İnsanların sanayi tesislerinin bulunduğu şehirlere göç etmesi, şehirlerin genişlemesine neden olmuştur. Bu süreçte ham madde ve işçilerin sanayi tesislerine, mamul maddelerin de pazar alanlarına taşınmasında ulaşım etkin rol oynamıştır.
- Ulaşım yatırımları ve imkânlarının gelişmesi, hizmetlere erişilebilirliği artırdığı için bu alanlarda yapılaşma baskısı ortaya çıkmakta dolayısıyla şehirlerin sosyal, ekonomik ve fiziksel gelişmeleri hızlanmaktadır. Bu bakımdan yerleşim alanlarının genişlemesi, genellikle ulaşım ağları çevresinde gerçekleşmektedir.

TÜRKİYE'DE ULAŞIM SİSTEMLERİNİN GELİŞİMİ

Türkiye'de her türlü ulaşım sisteminden etkin şekilde yararlanılmaktadır.

Kara Yolu

- Cumhuriyet ilan edildiğinde ülke sınırları içerisinde toplam 18.350 km kara yolu ağı bulunmaktaydı. İlerleyen dönemde İkinci Dünya Savaşı nedeniyle yeterince ilerleme sağlanamamış, kara yolu uzunluğu 1945 yılı itibarıyla 43.511 km'ye kadar artırılabilmiştir.
- 1950'lerden sonra kara yolu yapımına ağırlık verilmiş ve bu dönemde Karayolları Genel Müdürlüğü kurulmuştur.
- Kara yolu ulaşımının ön plana çıkmasıyla hem yol yapımı hem de motorlu araç sayısı artmıştır.
- 1960'tan sonra Planlı Kalkınma Politikaları Dönemi'ne geçilmiştir. Bu kapsamda 1973 yılında 15 Temmuz Şehitler (Boğaziçi) Köprüsü, 1988 yılında Fatih Sultan Mehmet Köprüsü hizmete açılmıştır.
- 2000'li yılların başından itibaren mevcut kara yollarına ait kapasitenin artırılmasına ve bu yolların genişletilerek bölünmüş hâle dönüştürülmesine ağırlık verilmiştir.
- Bölünmüş yol uzunluğu, 1990 yılı itibarıyla 4.060 km iken 2024 yılında 27.700 km'ye çıkarılmıştır.
- İl yolları; bir il sınırı içinde şehir, kasaba, köy gibi yerleşmeleri birbirine veya il merkezine bağlayan yollardır.
- Devlet yolları, önemli bölge ve il merkezlerini; deniz, hava, demir yollarını ve istasyon, iskele, liman gibi alanları birbirine bağlayan ana yollardır.
- Otoyollar ise özellikle transit trafiğe tahsis edilen, belirli yerler ve şartlar dışında giriş ve çıkışın yasaklandığı, sadece izin verilen motorlu taşıtların yararlandığı yollardır.
- Türkiye'nin 2023 itibarıyla sahip olduğu toplam kara yolu uzunluğu 68.654 km'dir. Bu yolların 34.064 km'si il yolu, 30.864 km'si devlet yolu, 3.726 km'si ise otoyoldur.

Demir Yolu

- Anadolu'daki ilk demir yolu, 1856-1866 arasında inşa edilen ve İzmir-Aydın arasında hizmet veren hattır. 1876 yılında da Haydarpaşa (İstanbul)-İzmit hattı hizmete açılmıştır.
- Cumhuriyet öncesi dönemde demir yolu uzunluğu 4.018 km iken 1950 yılına gelindiğinde ülkedeki toplam demir yolu uzunluğu 7.671 km'ye ulaşmıştır.
- YHT ile ilk yolcu taşımacılığı, 2009 yılında Ankara-Eskişehir arasında gerçekleşmiştir.
- 2011'de Ankara-Konya, 2014'te Ankara-İstanbul ve İstanbul-Konya, 2019'da Marmaray Projesi kapsamında Gebze-Halkalı, 2022'de Konya-Karaman ve 2023'te Ankara-Sivas YHT hatları seferlere başlamıştır.
- Marmaray Tüp Geçidi (2013) ve Bakü-Tiflis-Kars Demir Yolu Hattı (2017), Avrupa'dan Çin'e uzanan uluslararası demir yolu ağını tamamlaması bakımından ayrı bir öneme sahiptir.
- Türkiye'nin 2023 yılı itibarıyla sahip olduğu toplam demir yolu uzunluğu 13.919 km'dir. Bu yolların 11.668 km'si konvansiyonel hat, 2.251 km'si yüksek hızlı tren hattıdır.
- Türkiye, yurt içinde demir yolu hatlarıyla yolcu (yaklaşık %1,5) ve yük taşımacılığında (yaklaşık %5) istenen seviyede değildir.

Deniz Yolu

- Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye'nin, çevresindeki denizlerin boğazlar vasıtasıyla birbirine, Cebelibirlik Boğazı ile Atlas Okyanusu'na, Süveyş Kanalı ve Babülmendep Boğazı ile Hint Okyanusu'na bağlanması deniz ulaşımı yönünden Türkiye'nin önemini artırmaktadır.
- 1 Temmuz 1926 tarihinde çıkarılan Kabotaj Kanunu ile yabancılara verilen tüm imtiyazlar kaldırılarak ülke çevresindeki denizlerde her türlü taşımacılık hakkı Türk girişimcilere verilmiştir.
- 1950-1960 arası dönemde Alsancak (İzmir), Mersin, Trabzon, İskenderun ve Samsun limanları inşa edilmiştir.
- 1960'lı yıllardan itibaren Haliç, Tuzla, Pendik gibi tersanelerde farklı büyüklükte gemiler yapılmış, limanların kapasiteleri artırılmış ve dış ticaretteki sevkıyatın Türk gemileri ile yapılması teşvik edilmiştir.
- Türkiye'de yer alan limanlara 2023 yılında 60.195 gemi uğramıştır.
- Ro-Ro gemileri, yüklerin tekerlekli sistemler aracılığıyla hızlı bir şekilde yüklendiği ve benzer şekilde tahliye operasyonlarının gerçekleştiği gemilerdir. Ro-Ro taşımacılığı; Türkiye'de özellikle İstanbul, İzmir, Samsun ve Trabzon limanlarında yapılmaktadır.
- Kruvaziyer gemileri, bir veya daha fazla limanda tarifeli ve geçici turistik ziyaretlerin gerçekleştirildiği gemilerdir. Türkiye'ye 2023 yılında 1.192 kruvaziyer gemi ile yaklaşık 98 bin yolcu uğramıştır. Marmaris, Kuşadası, İstanbul, Antalya, Bodrum, Fethiye, Alanya ve Bozcaada bu kapsamda en yoğun limanlardır.
- Türkiye, deniz yoluyla yurt içi yolcu taşımacılığında istenen seviyede değildir (yaklaşık %0,5).
- Bununla birlikte uluslararası yük taşımacılığında deniz yolunun payı %60'lara yakınken yurt içinde bu oran %6 civarındadır.

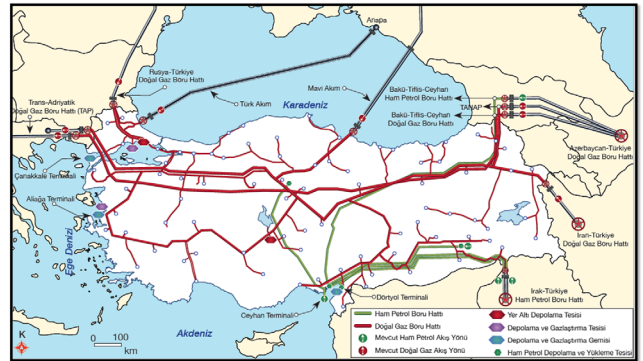
İstanbul Boğazi

Hava Yolu

- Cumhuriyet sonrasında Türk Tayyare Cemiyetinin kurulmasıyla (1925) sivil havacılığın kurumsal temelleri atılmıştır.
- Hava Yolları Devlet İşletmesinin kurulması ile (1933) sivil taşımacılığın başlamasına imkân sağlanmıştır.
- İstanbul-Eskişehir-Ankara hattında 1933 yılında gerçekleştirilen uçak seferleri Türkiye'de ticari uçuşların başlangıcı olmuştur.
- Hava yoluyla ilk yurt dışı seferi ise 1947 yılında Ankara-İstanbul-Atina hattında gerçekleştirilmiştir.
- Sivil Havacılık Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle (1983) Türkiye'de hava yolu taşımacılığı, THY'nin yanı sıra özel hava yolu şirketleri tarafından da yapılmaya başlanmıştır.
- Türkiye'de 2023 yılı itibarıyla sivil hava trafiğine açık olan havalimanı sayısı 62'dir. Bu havalimanlarının yaklaşık yarısı, iç ve dış hatlara açık şekilde hizmet vermektedir.
- Dış hatlara açık olan havalimanları, genellikle nüfus yoğunluğunun fazla olduğu veya turizm merkezi olan şehirlerin yakınlarına konumlandırılmıştır.
- 1960 yılında taşınan yolcu sayısı 713 bin civarında iken bu rakam 2015 yılında 181 milyona, 2023 yılında ise 200 milyonu geçmiştir.

Boru Hattı

- Ulaşımda artan talep ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda ilk olarak 19. yüzyılda kısa ve küçük boyuttaki hatlar ile başlamıştır.
- Bu taşımacılığın çevreci olması, birim taşımadaki maliyetin az oluşu ve kesintisiz ürün akışı sağlaması nedeniyle yakın gelecekte önemi daha fazla artacaktır.
- Türkiye'de ticari anlamda faaliyete geçen ilk boru hattı, Batman'da çıkarılan ham petrolün taşınması amacıyla 1967 yılında açılan Batman-Dörtyol Ham Petrol Boru Hattı'dır.
- İlerleyen dönemde boru hattı sayısının artması nedeniyle bu hatların yapımı ve işletmeciliğinde kurumsal bir yapıya ihtiyaç duyulmuş ve 1974 yılında BOTAŞ (Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi) kurulmuştur.

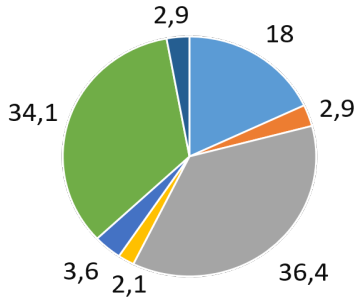
Türkiye'de yer alan doğal gaz ve petrol boru hatları haritası (BOTAŞ)

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE TİCARET

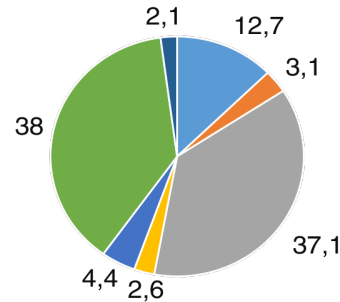
DÜNYADA TİCARET

- Bir mal veya hizmetin kâr elde etmek amacıyla alım satımına yönelik yapılan etkinliklerin tümüne **ticaret** denir. Ticaretin ortaya çıkışı, Neolitik Çağ'da yapılan tarımsal faaliyetler ve Kalkolitik Çağ'da madenlerin işlenmesi sürecine dayanır.
- Ticaret, başlangıcından bugüne dek gelişerek küresel bir boyut kazanmıştır. Bu kapsamda dünyanın herhangi bir bölgesinde üretilen bir ürün, arz talep doğrultusunda istenilen her yere gönderilebilmektedir.
- Ülke içerisinde yapılan ticarete **iç ticaret**, ülkeler arasında yapılan ticarete ise **dış ticaret** adı verilir.
- Ülkeler, sahip olduğu fazla ham maddeleri ve ürettiği ürünleri başka ülkelere satar, ihtiyaç duyduğu ürünleri de başka ülkelere satın alır. Ülkeler arasında yapılan bu tür alım satım faaliyetlerine **uluslararası ticaret** adı verilir.
- Teknoloji, ulaşım ve iletişim sistemlerinde yaşanan gelişmeler ticari faaliyetlerin daha geniş alanlarda ve daha hızlı gerçekleşmesine imkân sunmaktadır. Bu gelişmeler, ülkeler arası ticarete siyasi sınırların etki alanının azalmasına ve yeni pazar arayışları ile serbest ticaret bölgelerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.
- Dünyada gerçekleşen ticari faaliyetlerde bazı merkezler ön plana çıkmaktadır. Bunlar; Avrupa, Asya-Pasifik, Kuzey Amerika, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Orta Doğu, Orta ve Güney Amerika ve Afrika'dır.

Küresel Ticarete İthalat, 2020 (%)

Küresel Ticarete İhracat, 2020 (%)

■ Kuzey Amerika ■ Orta Doğu ■ Avrupa ■ BDT ■ Orta ve Güney Amerika ■ Asya-Pasifik ■ Afrika

Bölgesel Ticaret Anlaşmaları

Avrupa Birliği Sözleşmesi

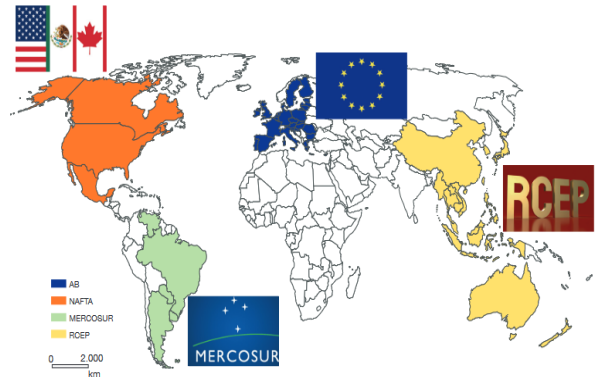
1951'de imzalanan Paris Antlaşmasına göre Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu kurulmuştur. Topluluk, 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na dönüştürülmüştür. 1992'de imzalanan Maastricht Antlaşması kapsamında Avrupa Birliği (AB) kurulmuştur. AB'nin kurulma amaçları arasında gümrük birliğinin sağlanması, güvenlik, dış politika, ulaştırma, tarım, kültürel faaliyetler vb. alanlarda ortak hareket edilmesi yer almaktadır.

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması (NAFTA)

ABD, Kanada ve Meksika arasında imzalanan NAFTA (1994), üye devletler arasındaki ticari faaliyetlere esneklik tanıyarak Kuzey Amerika'da serbest bir ticaret bölgesi kurulmasını ve her türlü ticari kısıtlamanın kaldırılmasını hedeflemektedir.

Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR)

1991 yılında Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay arasında imzalanan Asuncion (Asunsion) Anlaşması ile oluşturulmuştur. Bu anlaşmada ana hedef, üye ülkeler arasında serbest bir ticari bölge oluşturulduktan sonra ortak gümrük tarifelerinin uygulandığı; mal, hizmet ve üretim faktörlerine yönelik serbest dolaşımın sağlandığı bir pazar kurulmasıdır.

Dünyadaki bazı bölgesel ticari iş birliği örgütleri

Uzak Doğu Bölgesel Serbest Ticaret Anlaşması (RCEP)

Uzak Doğu'daki bölgesel ticaret anlaşmalarından biri olan Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) Zirvesi'nde (Endonezya, 2011) tasarlanarak Vietnam Zirvesi'nde imzalanmıştır (2020). Dünyanın en büyük serbest ticaret anlaşması olarak kabul edilen RCEP, gelişmişlik seviyeleri farklı ülkelerin taraf olduğu önemli bir sözleşmedir.

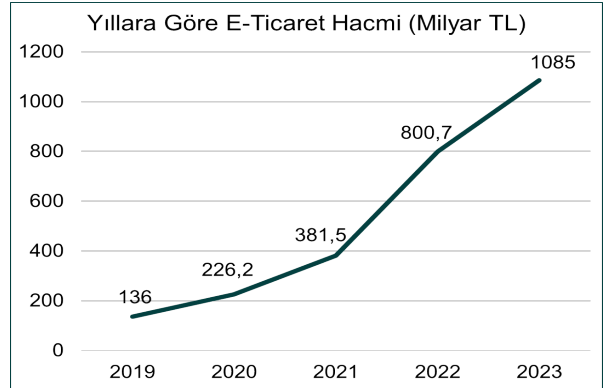
TÜRKİYE'DE TİCARET

Türkiye'de iç ticaret hareketli bir yapıya sahiptir. Türkiye'de iç ticaretin canlı olmasında etkili olan faktörler; yüz ölçümünün büyük olması, nüfusunun fazla olması, iklim koşullarına bağlı olarak çeşitlenen tarım ve hayvancılık faaliyetleri, nüfusun düzensiz dağılımı, yer altı kaynaklarının ve sanayi tesislerinin dağılımının farklılık göstermesi, gelişmiş ulaşım ağı, pazarlama ve reklamcılık faaliyetleridir. Genel itibarıyla Türkiye'nin iç ticaretinde tarımsal ve hayvansal ürünler, sanayi ürünleri ve hizmet sektörüne ait ürünler yer almaktadır.

TARIM VE HAYVANCILIK ÜRÜNLERİ	SANAYİ VE MADEN ÜRÜNLERİ	HİZMET SEKTÖRÜ
Tarım ürünleri (buğday, çay, zeytin, pirinç, turunçgiller vb.)	Otomotiv	Eğitim
Hayvansal ürünler (et, süt, yumurta vb.)	Makine	Sağlık
Su ürünleri	Tekstil	Turizm
Orman ürünleri	Deri	Ulaşım
	Kimya ve petrol ürünleri	Bankacılık
	Taşa bağlı sanayi ürünleri	

Türkiye'de iç ticarete konu olan bazı ürünler (TÜİK, 2021)

- Türkiye'de ticarete konu olan ürünlerin pazarlanması toptan, perakende ve elektronik ticaret şeklinde gerçekleşmektedir.
- Toptan ticaret**, üretilen ürünün tüccarlar tarafından büyük miktarlarda satın alınmasıdır.
- Perakende ticaret**, ürünlerin tek tek veya küçük parçalar hâlinde satılmasını ifade eder.
- E-ticaret**, herhangi bir ürünün genel ağ kanalıyla pazarlanması olarak adlandırılmaktadır. E-ticaret, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de her geçen gün daha fazla talep görmektedir.
- Büyük şehirler; tarımsal ürünler, sanayi ürünleri ve hizmet sektörü açısından iç ticaretin yoğun olduğu alanlardır. Borsa ve finans faaliyetlerinin de merkezi olan İstanbul, yurt içindeki en büyük ticaret merkezidir. İzmir, Ankara, Bursa, Gaziantep, Adana gibi şehirler diğer önemli ticaret merkezleri arasında yer almaktadır. Bölgesel düzeyde olan ticaret merkezlerine ise Konya, Kayseri, Malatya, Erzurum, Diyarbakır, Samsun, Trabzon, Mersin ve Antalya şehirleri örnek verilebilir.
- Organize sanayi bölgelerinin yoğunlaştığı (İstanbul, Kocaeli, Bursa, Tekirdağ vb.) veya zengin maden rezervlerine sahip olan alanlar (Zonguldak, Batman vb.) aynı zamanda nüfus yoğunlukları bakımından da önemli tüketim merkezleridir.
- Tarım bölgeleri, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yoğun olduğu alanları kapsar. Rize'de çay, Ordu'da fındık, Antalya'da sera ürünleri ve turunçgiller, Konya'da buğday, Kars'ta et ve süt ürünleri iç ve dış pazarlarda alıcı bulan tarımsal bölge ürünlerine örnek verilebilir.
- Turizm bölgeleri ticaret ve tüketim açısından öne çıkan alanlardır. Bodrum, Marmaris, Çeşme kıyı turizmi; Uludağ, Kartalkaya, Palandöken kış turizmi; Kapadokya doğa ve kültür turizmi açısından önemli ticaret merkezleri hâline gelmiştir.
- Pazarlar**, birçok yerleşim yerinde haftanın belli günlerinde kurulan ve üretici ile tüketicinin alışveriş için buluştuğu yerlerdir.
- Haller**, haftanın her günü faaliyet gösteren ve yaş meyve-sebzelerin toptan alım satımının yapıldığı alanlardır.
- Panayırılar**, yılın belli dönemlerinde kurulan, satış yapma ve sergi açma imkânı sunan büyük pazar alanlarıdır.
- Fuarlar**; yöresel, bölgesel ve uluslararası alanda çeşitli ürünlerin tanıtılması, pazarlanması amacıyla kurulan ve kuruldukları yerin ekonomisine önemli katkılar sunan alanlardır.

TARİHİ TİCARET YOLLARI VE TÜRKİYE

Coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapan Anadolu, aynı zamanda Doğu ile Batı arasında bir köprü görevi görmüştür. İlk Çağ ve Orta Çağ'da her yerde üretilmeyen ipek, tuz, baharat gibi ürünler Çin ve Hindistan başta olmak üzere Doğu medeniyetlerinden temin edilmiştir. İnsanların söz konusu ürünleri kaynağından almak istemesi ticaret yollarını ortaya çıkarmıştır. Anadolu'da kurulan devletler için ayrı bir öneme sahip olan bu ticari güzergâh-lara Kral Yolu, İpek Yolu ve Baharat Yolu örnek verilebilir.

Kral Yolu

Pers İmparatorluğu'nun önemli şehirlerini ve dönemin ön planda olan merkezlerini birbirine bağlaması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Tarih boyunca etkisini kaybetmeyen bu güzergâh; zamanla Doğu-Batı arasında ekonomi, bilim, sanat, kültür, ticaret vb. alanlarda etkileşimi artıran önemli bir ulaşım ağına dönüşmüştür.

İpek Yolu

Orta Çağ'da Çin'in Şian şehrinde başlayan İpek Yolu; günümüzdeki Doğu Türkistan, Moğolistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'ı geçtikten sonra Hazar Denizi'ne, oradan da Anadolu ve Akdeniz üzerinden Avrupa'ya bağlanmaktaydı. Çin'den gelen ipek, değerli taşlar, porselen, kâğıt ve cam ürünleri ile Orta Asya'dan gelen halı ve kilim Avrupalıya ulaşması bu şekilde gerçekleşmiş ve Anadolu, bu sayede oldukça önemli bir ticari merkez hâline gelmiştir.

Baharat Yolu

Hindistan'dan başlayan Baharat Yolu; Basra Körfezi yoluyla Irak'a, Yemen kıyılarına veya Kızıldeniz üzerinden Süveyş ve Akabe'ye, buradan da kara yoluyla Akdeniz'deki limanlara ulaşmaktaydı. Gemi ve kervanlarla bu limanlara getirilen karabiber, tarçın, Hindistan cevizi, çörek otu, zencefil, zerdeçal, karanfil vb. baharatlar daha sonra tüccarlar aracılığıyla buradan Avrupa'ya sevk edilmiştir. Baharatların yanı sıra inci, mercan, fil dişi, elmas gibi değerli taşların da Avrupa'ya taşınması yine bu yolla gerçekleşmiştir.

TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET

- Üretilen her türlü mal ve hizmetin başka ülkelere satılmasına **ihracat**, diğer ülkelerden satın alınmasına **ithalat** denir.
- İhracat gelirleri ile ithalat giderleri toplamı bir ülkenin dış ticaret hacmini oluşturur.
- Az gelişmiş ülkelerde genellikle ithalat miktarının ihracattan daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, ilgili ülkelerde dış ticaret açığına neden olur.
- 1980'e kadar Türkiye'de korumacı politikaların ön planda olduğu dış ticarete ihracat daha çok tarımsal ürünler ve madenler gibi ham maddelerden, ithalat ise petrol ve makine ürünlerinden oluşmuştur. 1980 sonrası dönemde ise serbest piyasa ekonomisine geçilmiş, ihracatta tarım ürünlerinin yerini daha çok sanayi ürünleri almış ve dış ticaret hacmi artmıştır.
- Türkiye'nin ihraç ettiği ürünlerde en büyük payı; makine, elektrikli cihazlar, metal eşyalar, tekstil ürünleri, motorlu taşıtlar ve parçaları oluşturmaktadır. Ayrıca meyve, sebze, madenler, deri ürünleri ve işlenmiş gıda maddeleri de ihracatta önem arz eden ürünler arasında yer almaktadır. Bu ürünlerin en fazla ihraç edildiği bölgeler ise Avrupa ve Orta Doğu'dur.
- Türkiye'de petrol, doğal gaz gibi enerji ürünlerinin ithalatı; Irak, İran, Azerbaycan, Rusya, Suudi Arabistan, Katar gibi ülkelere yapılmaktadır. Elektronik cihazlar, makineler, ulaşım araçları, ilaçlar ve kimyasal maddeler gibi ürünlerin ithalatı ise daha çok Avrupa ülkeleri, Çin, Japonya, Güney Kore, ABD gibi ülkelere yapılmaktadır.
- Türkiye, dış ticaret faaliyetleri açısından 2021 yılı itibarıyla Dünya Ticaret Örgütüne (DTÖ) üye 164 ülke arasında ihracatta 30. sırada; ithalatta ise 23. sırada yer almıştır. Dış ticaret açığına neden olan bu durum karşısında öncelikli olarak ihracatın desteklenmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir.

DİKKAT

Almanya, ABD ve İtalya; Türkiye'nin hem ihracatında hem de ithalatında önde gelen ülkeler arasındadır. İşlenmiş ürün ithalatıyla ilgili olarak Çin, enerji kaynağı ithalatıyla ilgili olarak Rusya, Türkiye'nin en çok dış alım yaptığı ülkelerdir.

Serbest Ticaret Bölgeleri

- Serbest ticaret bölgeleri, bulundukları ülkenin siyasi sınırları içinde yer alan ancak vergi ve gümrük mevzuatı ile gümrük hattı dışında kalan özel ticari merkezlerdir. Bu bölgelerde yürütülen sanayi ve ticaret faaliyetleri, ülke içindeki faaliyetlere göre daha farklı muafiyet ve teşvik imkânlarına sahiptir.
- Serbest ticaret bölgelerinin kurulmasında bazı amaçlar ön plana çıkar. Bunlar; yabancı sermaye yatırımları ve dış ticaret gelirlerinin artırılması, yerli üreticilerin uluslararası piyasada rekabet güçlerine katkı sunulması, ihracata dönük faaliyetlerin teşvik edilmesi, döviz girişinin artırılması, yeni iş imkânları yoluyla istihdama katkı sağlanması, gelişmiş üretim ve yönetim tekniklerinin ülkeye getirilmesiyle ekonomik standartların yükseltilmesi şeklinde sıralanabilir.

TÜRKİYE TURİZMİ

TÜRKİYE'DE SEMBOLLER VE MEKÂN ALGISI

Doğal ve kültürel semboller, yeryüzündeki mekânlara anlam katan ve bu mekânları zihinde somutlaştırarak çekici hâle getiren unsurlardır. Doğal bir yapı, tarihî bir kişilik, bir anıt, sanatsal değeri olan bir eser, mekâna özgü bir yemek, el sanatı vb. varlıklar bulunduğu yerle özdeşleşerek sembolik bir anlam kazanabilir.

Türkiye'nin Doğal ve Kültürel Mirası

- Kültürel miras öğeleri, somut olan ve somut olmayan kültürel miras unsurları şeklinde ikiye ayrılır.
- Somut olan kültürel miras öğeleri; tarihî kentler, binalar, arkeolojik sitler, kültürel alanlar (manzaralar), kültürel nesneler veya taşınabilir kültür varlıklarını içerir.
- Somut olmayan kültürel miras öğeleri ise toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin kendilerine ait kültürel miras öğelerinin bir parçası olarak tanımladıkları uygulama, temsil, anlatım, bilgi, beceri, bunlara ilişkin araç gereç ve kültürel mekânları ifade eder.
- Türkiye, sahip olduğu doğal ve kültürel miras unsurlarını korumak ve geleceğe taşımak amacıyla UNESCO ile iş birliği yapmaktadır.
- Uluslararası düzeyde önem arz ederek takdire ve korunmaya layık görülen doğal oluşum, anıt ve sitlere UNESCO tarafından Dünya Mirası statüsü verilmektedir.
- Türkiye'de 2023 yılı itibarıyla UNESCO Dünya Miras Listesi'ne kayıtlı 21 adet kültür varlığı bulunmaktadır.

Somut kültürel miras: Sultan Ahmet Camii (İstanbul)

UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİ'NDE TÜRKİYE

1	Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Sivas) 1985	12	Bursa ve Cumalıkızık: Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu (Bursa) 2014
2	İstanbul'un Tarihî Alanları (İstanbul) 1985	13	Bergama Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı (İzmir) 2014
3	Göreme Millî Parkı ve Kapadokya (Nevşehir) 1985 (Karma Miras Alanı)	14	Diyarbakır Kalesi ve Hevsel Bahçeleri Kültürel Peyzajı (Diyarbakır) 2015
4	Hattuşa: Hitit Başkenti (Çorum) 1986	15	Efes (İzmir) 2015
5	Nemrut Dağı (Adıyaman) 1987	16	Anı Arkeolojik Alanı (Kars) 2016
6	Hieropolis-Pamukkale (Denizli) 1988 (Karma Miras Alanı)	17	Aphrodisias (Aydın) 2017
7	Xanthos-Letoon (Antalya-Muğla) 1988	18	Göbekli Tepe (Şanlıurfa) 2018
8	Safranbolu Şehri (Karabük) 1994	19	Arsilantepe Höyüğü (Malatya) 2021
9	Truva Arkeolojik Alanı (Çanakkale) 1998	20	Gordion (Ankara) 2023
10	Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi (Edirne) 2011	21	Anadolu'nun Ortaçağ Dönemi Ahşap Hipostil Camiileri (Konya-Eşrefoğlu Camii, Kastamonu-Mahmut Bey Camii, Eskişehir-Sivrihisar Camii, Afyon-Afyon Ulu Camii, Ankara-Arslanhane Camii) 2023
11	Çatalhöyük Neolitik Alanı (Konya) 2012		

Coğrafi İşaretler

Belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından ait olduğu yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş ürünü gösteren işarete **coğrafi işaret** denir. Coğrafi işaretler, **menşe adı** ya da **mahreç işareti** olarak tescil edilir. Türkiye’de 2023 yılı itibarıyla kayıtlara geçen coğrafi işaretli ürün sayısı 1.584, başvuru sürecinde olan ürün sayısı ise 639’dur. Bir ürünün tüm veya esas nitelikleri, belirli bir coğrafi alana ait doğal ve beşerî unsurlardan kaynaklanıyorsa bu durumdaki coğrafi işaretlere **menşe adı** denir. Ürünün üretimi, işlenmesi ve diğer aşamalarının tümünün belirlenen coğrafi sınırlar içinde gerçekleşmesi gerekir. Eskişehir lüle taşı, Kayseri pastırması, Ege sultani üzümü, Isparta gülü, Ezine peyniri, Kırkağaç kavunu, İznik çinisi, Kars kaşarı, Avanos çömleği, Ankara tiftiği, Rize çayı, Anzer balı menşe adına tescilli ürünlerden bazılarıdır. Belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri bakımından belirli bir coğrafi alan ile özdeşleşen; üretim, işleme ya da diğer aşamalarından en az birinin bu coğrafi alan içinde gerçekleşmesi gereken ürünlerin konu olduğu coğrafi işaretlere **mahreç işareti** denir. Örneğin Uşak halısı, Adana kebabı, Çorum leblebi ve Afyon sucuğu mahreç işaretli olan ürünlerden bazılarıdır. Menşe adı veya mahreç işareti kapsamına girmeyen ve geleneksel anlamda en az otuz yıl süreyle kullanıldığı kanıtlanan ürün adları geleneksel ürün olarak tanımlanır.

Menşe adı

Mahreç işareti

TÜRKİYE’NİN TURİZM POTANSİYELİ VE VARLIKLARI

Türkiye’nin Turizm Potansiyeli

Türkiye içerisinde barındırdığı doğal oluşumları, jeolojik yapısı, plajları, değişik kültürleri ve yaşam biçimleri ile farklı ırk ve inançlara sahip insanların varlığı, otantik değerleri, yer altı ve yer üstü zenginlikleri Türkiye’yi görülmeye değer bir ülke hâline getirmiştir. Orman alanları, relikt ve endemik bitkiler, anıt ağaçlar, yaban hayatı gibi zengin biyoçeşitliliğin yanı sıra sulak alanlar, farklı özelliklere sahip akarsular ve göller Türkiye’nin turizm potansiyelini artıran diğer hususlardır. Ayrıca birçok medeniyete ait kültür varlıklarına ev sahipliği yapan Türkiye, çevresindeki turizm alanlarına göre oldukça ilgi çekici bir konumdadır.

Türkiye’nin Turizm Varlıkları ve Türleri

Kıyılar ve Deniz

Türkiye; 8.333 km kıyı uzunluğu ile çok sayıda koy, körfez ve plaja sahip olan önemli bir ülkedir. Kıyı turizmi, Türkiye’de oldukça önemli bir seviyededir. Özellikle Güneybatı ve Batı Anadolu kıyıları, dış turizm açısından Türkiye’nin en gözde kıyı turizm alanlarıdır. Sarımsaklı Plajı (Balıkesir), Ilıca Plajı (İzmir), Ölüdeniz (Muğla), İztuzu Plajı, (Muğla), Kaputaş Plajı (Antalya) Türkiye’deki önemli kıyı turizm alanlarına örnek verilebilir. Batı Anadolu kıyılarında bulunan ada, yarımada, koy ve körfezler yat turizminde en çok tercih edilen yerlerdir. Yat ve kruvaziyer turizminde tercih edilen alanlara İstanbul, İzmir, Antalya, Marmaris ve Kuşadası limanları örnek verilebilir.

Akarsular, Göller ve Jeotermal Sular

Türkiye’de akarsu turizmi açısından rafting, kano, su kayağı gibi su sporları yapılmaktadır. Bu sporlarda ön plana çıkan akarsulara Çoruh, Manavgat ve Göksu nehirleri örnek verilebilir. Tortum (Erzurum), Muradiye (Van), Kapuzbaşı (Kayseri), Girlevik (Erzincan), Düden ve Kurşunlu (Antalya) şelaleleri de önemli turizm varlıklarındandır.

Göl turizminde öne çıkan göllere; Uzungöl (Trabzon), Abant Gölü ve Yedigöller (Bolu) ile Manyas Kuş Gölü (Balıkesir), Nemrut (Bitlis), İznik (Bursa), Beyşehir (Konya-Isparta) ve Van Gölü verilebilir.

Türkiye’nin jeolojik yapısı nedeniyle sahip olduğu jeotermal sular, termal turizm kapsamında değerlendirilmektedir. Daha çok sağlık amaçlı ziyaret edilen bu yerlere Afyonkarahisar, İzmir, Bursa, Yalova, Denizli, Ankara ve Sivas’ta bulunan kaplıcalar örnek verilebilir.

Dağlar ve Yaylalar

Türkiye’de yer alan dağlardan kış turizminin yanı sıra spor turizmi, sağlık turizmi, inanç turizmi, ekoturizm, kırsal turizm, yayla turizmi vb. alanlarda da yararlanılmaktadır. Uludağ (Bursa), Kartalkaya (Bolu), Erciyes (Kayseri), Palandöken (Erzurum), Kaçkar (Rize), Beydağları (Antalya), Nemrut Dağı (Bitlis) ve Ağrı Dağı (Ağrı) turizmin ön plana çıktığı mekânlar arasında yer almaktadır.

Toroslar ve Kuzey Anadolu’da yer alan Anzer ve Ayder (Rize), Kadirga (Trabzon), Perşembe (Ordu), Saklıkent ve Beydağı (Antalya), Çamlıyayla (Mersin), Horzum ve Tekir (Adana) yaylaları turizmde ön plana çıkan alanlardır.

Bitki Örtüsü ve Yaban Hayatı

Ülkemizde bitki formasyonu açısından çok çeşitli türleri barındıran ormanlar turistlerin ilgisini çekmektedir.

Toroslar ve Karadeniz dağları ile kış sporlarının yapıldığı Uludağ, Ilgaz gibi dağlar; millî parklar, kıyı turizminin geliştiği batı ve güney kıyıları Türkiye’de bu tür ormanların görüldüğü alanlara örnek verilebilir.

Türkiye’de yer alan sulak alanlar, peyzaj ve biyoçeşitlilik yönünden turistlerin ilgisini çekmektedir. Bu alanlara longoz ormanları (Karacabey / Bursa, Iğneada / Kırklareli) ve kuş cennetleri (İzmir Kuş Cenneti, Manyas Kuş Cenneti, Kızılırmak Deltası Kuş Cenneti vb.) örnek verilebilir.

İlginç Doğal Oluşumlar

Türkiye; jeolojik ve jeomorfolojik özellikleri bakımından peribacası, traverten, volkanik şekil, falez, şelale, mağara gibi pek çok ilgi çekici yeryüzü şekline sahiptir. Bu güzellikler ekoturizm, macera turizmi, jeoturizm, doğa turizmi ve spor turizmi alanında ülkeye önemli katkılar sunmaktadır.

Peribacaları; kalın volkanik tuf örtülerinin dış kuvvetler tarafından aşındırılmasıyla oluşan koni veya silindirik biçimindeki yeryüzü şeklidir. Nevşehir’de (Ürgüp-Göreme) en geniş yayılış alanına sahiptir. Traverten; karstik arazilerde birikim faaliyetleri sonucu oluşan bir diğer doğal turizm varlığıdır. Turizm açısından ön plana çıkan bu yeryüzü şekline Pamukkale (Denizli) ve Akçalı (Van) travertenleri örnek verilebilir.

Türkiye’de karstik aşınım nedeniyle oluşan ve turistik değeri olan mağaralara Karain, Damlataş, Dim, Beldibi (Antalya), İnsuyu (Burdur), Gilindire (Mersin) ve Ballica (Tokat) mağaraları örnek verilebilir.

Volkanik dağların yanı sıra Nemrut (Bitlis) ve Gölcük (Isparta) kalderaları, Kula volkanları, Meke Gölü ve Acıgöl (Konya) Türkiye’de jeoturizm alanlarına örnek verilebilir. Kula Volkanik Alanı, 2013 yılında “Avrupa ve UNESCO Jeoparklar Ağı Üyesi” olarak ilan edilmiştir.

Kültürel Varlıklar

Türkiye, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmakla birlikte bu medeniyetlere ait pek çok mimari eseri de bünyesinde barındırmaktadır. Ayasofya ve Sultan Ahmet camileri, Topkapı ve Dolmabahçe sarayları (İstanbul), Meryem Ana Kilisesi (İzmir), Gök Medrese (Sivas), Selimiye Camii (Edirne), İshak Paşa Sarayı (Ağrı) bu kültürel varlıklarından bazılarıdır.

Türkiye’de kültür turizmine katkı sağlayan ören yerlerine; Göbeklitepe (Şanlıurfa), Çatalhöyük (Konya), Alacahöyük ve Hattuşaş (Çorum), Arslantepe (Malatya), Efes (İzmir) bu tür yerlere örnek verilebilir.

Türkiye’de doğal ve kültürel varlıklara ait çok sayıda millî park bulunmaktadır. Gelibolu Yarımadası Millî Parkı’nda yer alan Çanak-kale Savaşları Gelibolu Tarihî Alanı; Başkomutan, İstiklal Yolu, Malazgirt Meydan Muharebesi, Sakarya Meydan Muharebesi millî parkları bunlardan bir kaçıdır.

Türk kültüründe somut olmayan kültür varlıkları da ayrı bir öneme sahiptir. Türk kahvesi kültürü ve geleneği, Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali, Mevlevi Sema Töreni, meddahlık, âşıklık geleneği, Karagöz, çini ustalığı, halk oyunları, yemek kültürü gibi kültürel varlıklar bu kapsamda değerlendirilebilir.

Peribacaları (Nevşehir)

Göbeklitepe (Şanlıurfa)

Sema töreni

TÜRKİYE'DE TURİZM POLİTİKALARI

Türkiye'nin turizm politikaları, iki dönem hâlinde ele alınabilir. Birinci dönemde yaşanan gelişmelere; İktisat Bakanlığına bağlı bir turizm bürosu açılması (1934), 1950'li yıllardan itibaren altyapı ve üstyapı hizmetlerinde artış görülmesi, tarihî eserlerin restore edilmesi, Turizm Endüstrisi Teşvik Kanunu'nun çıkarılması ve Turizm Bakanlığının kurulması örnek verilebilir. 1982'de Turizmi Teşvik Yasası çıkarılması Türkiye turizminde dönüm noktası olmuştur. İlk planlamalar; daha çok kitle turizmine ve bu turizmin İstanbul, Göreme, Uludağ, Batı ve Güneybatı Anadolu gibi belli yerlerde gelişmesine yönelik yapılmıştır. Sonraki dönemde turizm yatırımlarına öncelik verilmiş, turist sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmış, turizmin sürdürülebilirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Son dönemde uygulanan turizm politikalarında bütüncül yaklaşımın tercih edildiği görülmektedir. Türkiye turizminde planlı dönemler (1963'ten günümüze kadar); genel olarak hazırlık (1980'e kadar), gelişme (1980-1990), olgunluk dönemi (1990 sonrası) şeklinde sınıflandırılabilir.

Türkiye'de Turizm Politikalarının Etkileri

Çevresel Etkiler

Turizm politikalarının ilk döneminde kıyıların turizmde ön planda olması nedeniyle kıyılarda aşırı yığılma, plansız yerleşme, hava, su ve gürültü kirliliği gibi sorunlara neden olmuştur. 1980'den sonra bu sorunları çözmek için tarihî, doğal ve kültürel yerlerin büyük bir kısmı kamulaştırılmış, ilgili yerler turizm bölgeleri ve sit alanı ilan edilmiştir. Günümüzde çevre duyarlılığına yönelik Mavi Bayrak, Yeşil Anahtar, Yeşil Yıldız gibi uygulamalar vardır.

Ekonomik Etkiler

Turizmin ülke ekonomisindeki payı, 1982 yılında çıkarılan Turizmi Teşvik Kanunu ile hızlı bir yükseliş sürecine girmiştir. Turizmin kalkınmada özel önem taşıyan sektör kapsamına alınması (1985), kalkınma planları içinde turizm özel ihtisas çalışmalarına yer verilmesi ve "2023 Türkiye Turizm Stratejisi" turizmin gelişmesine katkı sağlamıştır. Uygulanan bu politikalar sayesinde yurda gelen turist sayısı artmış, döviz girdisi sağlanmış, istihdam oluşmuş ve dış ticaret açığının azaltılmasına katkı sağlamıştır.

Kültürel Etkiler

Kültürler arası etkileşimin sağlanması, farklı kültürlerle karşı hoşgörü bilincinin gelişmesi; sanat, zanaat gibi yerel kültür unsurlarının tanıtılması ve turistik bölgelerde yabancı dil öğrenenlerin sayısının artması turizmin kültür üzerindeki olumlu etkilerindendir. Hızla büyüyen turizm alanlarında yerel halkın kent kültürüne uyum sağlamakta zorlanması ve özenti sonucu bazı yerlerde kültür yozlaşmasının yaşanması da kültür üzerindeki olumsuz etkilerine örnek verilebilir.

TURİZMİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ

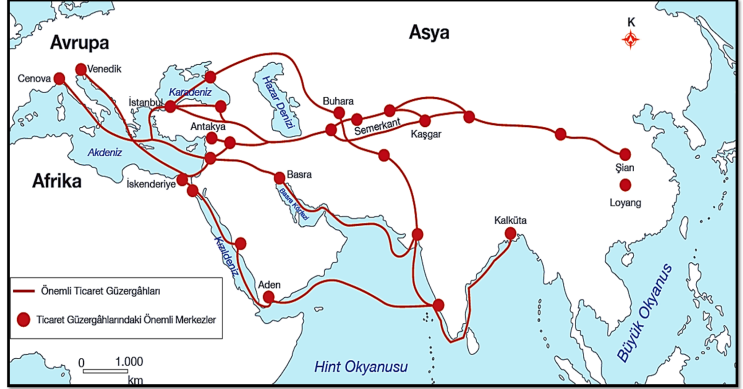
Turizm, ülkelerde döviz girdisi sağlaması ve ödeme dengesini düzenlemesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Ayrıca turizm, dış ticaret açığının azaltılmasına, ilişkili olduğu diğer sektörlerin (ulaşım, ticaret, inşaat, yiyecek-içecek, konaklama vb.) gelişmesine de katkı sunmaktadır. Türkiye'de yürütülen turizm faaliyetleri 1980'den sonra ülke ekonomisinde etkisini göstermeye başlamış, 2000'li yıllarda ise bu etki önemli ölçüde artmıştır. Son yıllarda yaşanan pandemi süreci, küresel bazlı krizler ve coğrafi konuma bağlı jeopolitik riskler (Rusya-Ukrayna Savaşı) Türkiye turizmini olumsuz etkilemektedir.

Yıllar	Gelen Turist Sayısı (Bin Kişi)	Turizm Gelirleri (Milyar \$)	Turizm Gelirlerinin GSYH İçindeki Payı (%)
1980	1.288	1,3	0,6
2000	9.586	15,1	2,9
2010	33.027	24,9	3,23
2019	51.860	34,5	4,58
2021	29.357	24,5	3,04
2023	57.077	54,3	4,85

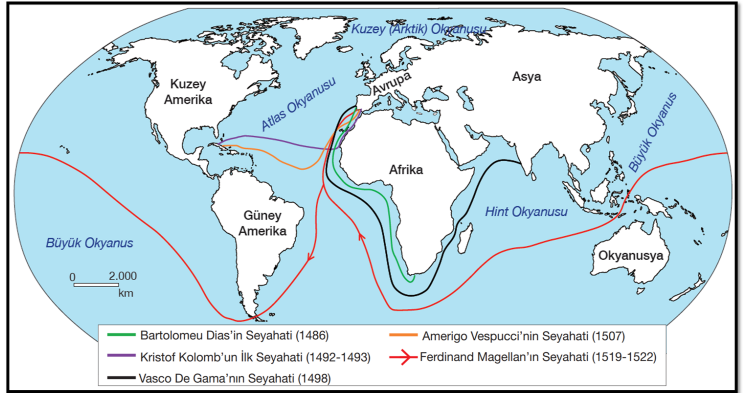
ÜLKELERİN KONUMUNUN ETKİLERİ VE TÜRKİYE'NİN JEOPOLİTİK KONUMU

KITA VE OKYANUSLARIN KONUMSAL ÖNEMİ

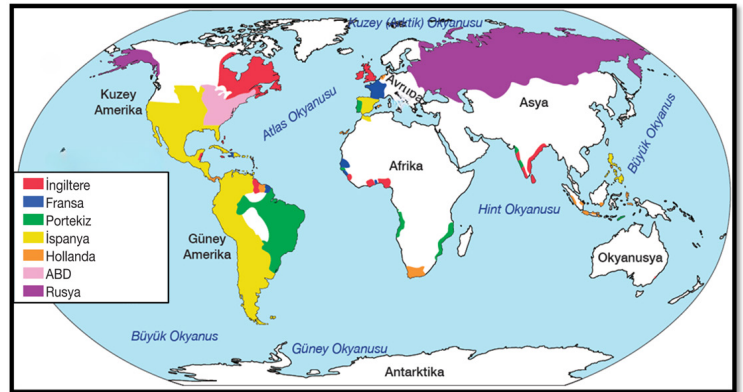
- Geçmişten günümüze dünyada yaşanan bazı gelişmeler, kıta ve okyanusları jeopolitik yönden farklı şekillerde etkilemiştir.
- Coğrafi keşifler, doğal kaynakların varlığı, siyasi gelişmeler, ulaşım ve teknoloji alanında kaydedilen ilerlemeler bu değişime neden olan unsurlara örnek verilebilir.
- Özellikle ihtiyaç duyulan doğal kaynaklara ulaşma isteği bazı bölge ve güzergâhların işlevselliğini artırarak daha değerli hâle gelmesini sağlamıştır.
- Orta Çağ'da özellikle İpek ve Baharat yolları üzerinde yer alan şehirler bu dönemde önemli ticaret merkezlerine dönüşmüştür.
- Kıtalar arası ticaret sayesinde Avrupalılar, Asya ülkelerine ait bilimsel bilgi birikimini Batı'ya taşımıştır.
- Avrupalılar, ülkelere ulaşan baharatlar ve değerli madenlere daha kısa yoldan ulaşabilmek için açık denizlere açılmışlardır. Yapılan coğrafi keşifler sonucunda Avrupalı denizciler, Akdeniz Havzası'nı kullanmadan doğrudan Hindistan'a ulaşabilmıştır.
- Deniz aşırı yolculuklar yeni kıtalar ve ticaret yollarının keşfedilmesiyle sonuçlanmış, kıtalar ve okyanusların jeopolitik yönden önemli değişikliklere uğramasına neden olmuştur.
- Portekiz ve İspanya öncülüğünde başlayan coğrafi keşifler, yeni deniz yolları ve kara parçaları üzerinde bulunan zenginliklerin daha ucuz bir şekilde Avrupa'ya taşınmasını sağlamıştır.
- Keşifler; ilerleyen süreçte Hollanda, Fransa, İngiltere gibi Avrupa ülkelerinin katılımıyla daha geniş bir alana yayılmıştır. Bu durum, sömürgeciliğin hız kazanmasına neden olmuştur.
- Coğrafi keşifler sonrası işlerliği azalan Akdeniz, Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla tekrar önemli hâle gelmiştir.
- Panama Kanalı'nın açılması, deniz yolu ulaşımında ülkelere önemli avantajlar sağlarken Macellan Boğazı'nın zamanla önemini yitirmesine neden olmuştur.
- Petrol, XX. yüzyıldan itibaren enerji ve ham madde kaynağı olarak kullanılan stratejik bir ürün hâline gelmiştir. Petrol sevkiyatında etkin şekilde kullanılan Hürmüz Boğazı, Babülmendep Boğazı, Süveyş Kanalı gibi su yollarının jeopolitik önemi artmıştır.

İpek ve Baharat Yolu

Coğrafi keşifler

Sömürgeci devletler ve XVIII. yüzyıldaki sınırları

ÜLKELERİN KONUMUNUN KÜRESEL VE BÖLGESEL ETKİLERİ

- Coğrafi konuma bağlı olarak ülkelerin mevcut kaynakları, okyanus veya denize kıyısının bulunması, iklim çeşitliliği, yeryüzü şekilleri vb. özellikleri ekonomik ve sosyal kalkınmada önemli bir etkiye sahiptir.
- Avrupa’da ticari yoğunluk ve gelişen sanayi, Orta Doğu ve Hazar Havzası’ndaki ülkelerde enerji kaynaklarının ön planda olması bu duruma örnek verilebilir.

ABD

- Büyük Okyanus ve Atlas Okyanusu’na kıyısının bulunması, zengin yer altı ve yer üstü kaynakları ile dünyanın en büyük ekonomilerinden birine sahip olması ABD’yi küresel boyutta önemli bir ülke hâline getirmiştir.

JAPONYA

- Bir ada ülkesi olması ve uzun zaman izole kalmasına rağmen gelişmiş sanayi altyapısı ile dünyanın en büyük ekonomilerinden birine sahip olan Japonya, küresel boyutta önemli bir ülke hâline gelmiştir.

BOLİVYA

- Deniz ve okyanuslara kıyısının bulunmaması, zengin yer altı kaynaklarına rağmen bunları işleyecek yeterli imkânının olmaması ve önemli ticaret merkezlerinin uzağında kalması Bolivya’nın etki alanı bakımından yerel boyutta kalmasına neden olmuştur.

İRAN

- Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı’na kıyısının bulunması, önemli doğal gaz ve petrol yataklarına sahip olması İran’ı bölgesel düzeyde önemli bir ülke hâline getirmiştir.

YENİ ZELANDA

- Bir ada ülkesi olması, Büyük Okyanus’a kıyısının bulunması, gelişmiş bir ekonomi ve tarımsal altyapıya sahip olması Yeni Zelanda’nın bölgesel düzeyde önemli bir ülke hâline gelmesini sağlamıştır.

BOSTVANA

- Deniz ve okyanuslara kıyısı bulunmaması, büyük bölümünün Kalahari Çölü’nün sınırları içerisinde yer alması, sahip olduğu madenleri işleyecek yeterli imkânın bulunmaması Botsvana’nın etki alanı bakımından yerel boyutta kalmasına neden olmuştur.

TÜRKİYE’NİN JEOPOLİTİK KONUMU

- **Jeopolitik**, ülkelerin sahip olduğu coğrafi koşulların ve uluslararası siyasetteki gücünün etki durumunu inceleyen bir bilimdir.
- Jeopolitik konumu belirleyen özellikler, fiziki ve beşerî unsurlar olmak üzere ikiye ayrılır. Beşerî unsurlar kısa sürede değişebilirken konum ve fiziki unsurlar kısa sürede değişmez.

JEOPOLİTİK KONUMU BELİRLEYEN UNSURLAR

Değişmeyen Unsurlar

- Coğrafi konum
- İklim ve doğal bitki örtüsü
- Su
- Jeolojik özellikler
- Coğrafi bütünlük
- Stratejik kaynaklar
- Ülkelerin coğrafi şekli

Zaman

Değişen Unsurlar

- Ekonomik değerler
- Politik değerler
- Bilimsel ve teknolojik değerler
- Sosyal ve kültürel değerler
- Askerî değerler

- Anadolu; Asya ile Avrupa’yı birbirine bağlaması, önemli boğazlara sahip olması ve enerji kaynaklarına yakınlığı sayesinde dünyanın stratejik bakımdan çok önemli bir bölgesinde yer almaktadır.
- Osmanlı Devleti’nin kurulduğu, İpek ve Baharat yollarının geçtiği Anadolu toprakları Osmanlı ekonomisinin gelişmesine önemli katkılar sunmuştur.
- Coğrafi keşifler ve sonrasında yaşanan gelişmeler, Anadolu’dan geçen ticaret yollarının zayıflamasına ve Osmanlı Devleti’nin önce ekonomik sonra siyasi anlamda güç kaybetmesine neden olmuştur.
- Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması, Soğuk Savaş Dönemi, SSCB’nin dağılması, Orta Doğu ve Hazar Bölgesi’nden Avrupa’ya enerji kaynakları nakli, önemli su yollarına sahip olması Türkiye’nin önemini artıran hususlardır.
- Türkiye; genç ve dinamik nüfusu, gelişen ekonomisi, sahip olduğu doğal ve beşerî değerleri ile bölgesindeki gelişmelerde aktif rol alma potansiyeline sahiptir.
- Türkiye, coğrafi konumundan hareketle uluslararası alanda birçok ekonomik, askerî ve siyasi örgüte üyedir. Aynı anda NATO, Avrupa Konseyi, İslam İşbirliği Teşkilatı ve OECD üyesi olan tek ülkedir.

TÜRKİYE’NİN JEOPOLİTİK KONUMUNUN BÖLGESEL ETKİLERİ

- Türkiye, coğrafi konumu ve bu konumundan kaynaklanan jeopolitik imkânları çerçevesinde bölgesel ve küresel düzeyde bazı jeopolitik bölgelerle iç içedir.
- Türkiye’nin bölgesel ölçekte iç içe olduğu Orta Asya, Orta Doğu, Kafkasya ve Balkan ülkeleri ile siyasi, askerî, ekonomik ve kültürel alanda çok önemli iş birliği ve anlaşmaları bulunmaktadır.

Kafkasya

- Türkiye’nin kuzeydoğusunda Karadeniz ile Hazar Denizi arasında bulunan ve yaklaşık 440.000 km² yüz ölçümüne sahip bir bölgedir.
- Batısında Karadeniz, doğusunda Hazar Denizi, kuzey ve güneyinde yüksek dağlar yer alır.
- Bölgede SSCB’nin 1991 yılında dağılması sonucu bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan devletleri kurulmuştur. Kafkasya, bu devletlerin yanı sıra Rusya Federasyonu’na bağlı özerk cumhuriyetlere de ev sahipliği yapmaktadır.
- Kafkasya; petrol, doğal gaz, demir, kömür gibi önemli yer altı kaynaklarına sahip bir bölgedir.
- Azerbaycan’da çıkarılan petrol ve doğal gazın Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine pazarlanması amacıyla boru hatları inşa edilmiştir.
- Tarihî İpek Yolu’nun tekrar canlandırılması için yapılan Bakü-Tiflis-Kars Demir Yolu; Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde etkili olacaktır.

Kafkasya

Orta Doğu

- Orta Doğu; Anadolu’nun güneyinden başlayarak Akdeniz’in doğu kıyıları, Mısır, Süveyş Kanalı, Kızıldeniz, Basra Körfezi ve İran arasında kalan bölgeyi kapsamaktadır.
- Orta Doğu; ekonomik, politik, ideolojik, kültürel vb. anlaşmazlıkların sıkça yaşandığı bir bölgedir. Türkiye, bölgedeki sorunların kendi topraklarına yansımaması için sınır komşusu olduğu devletler ve bölge ülkeleriyle iş birliği içinde hareket etme gayretindedir. Yaşanan sorunların ancak ülkeler arası iş birliği ve diyalog yoluyla çözüleceğini düşünen Türkiye; bu kapsamda sosyal, kültürel, ticari ilişkilerin geliştirilmesi yönünde adımlar atılmasına öncülük etmektedir.

Orta Doğu’da yer alan ülkeler ve Türkiye

Balkanlar

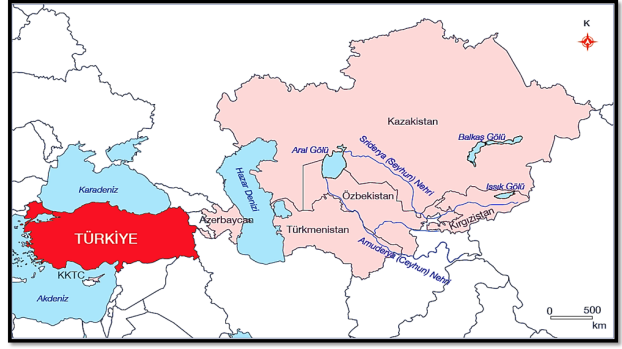
- Balkanlar, Avrupa kıtasının güneydoğusunda yer alan ve yaklaşık 500.000 km² yüz ölçümüne sahip bir yarımadadır.
- Doğusu, batısı ve güneyi denizlerle çevrili olan bu yarımada’nın kuzey sınırını genel itibarıyla Tuna Nehri oluşturmaktadır.
- Balkan ülkeleri XIV. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı egemenliğine girmiş ve XX. yüzyılda yaşanan Balkan savaşlarına kadar bu egemenlik sürmüştür. Günümüzde hâlâ istikrara kavuşamayan bölgede önemli miktarda Türk ve Müslüman nüfusu bulunur. Bu sayede yakın etkileşim kurulan bölgede yaşanan Batı Trakya, Bosna Hersek, Makedonya ve Kosova sorunları ülkemizi yakından ilgilendirmektedir.

Balkanlar

Orta Asya ve Türk Cumhuriyetleri

- Orta Asya; dar anlamda SSCB’nin dağılması sonucu bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin (Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan) bulunduğu bölgeyi kapsamaktadır. Geniş anlamda ise bölgenin sınırlarını Tacikistan, Afganistan, Pakistan’ın kuzeyi, Çin’in batısı (Doğu Türkistan ve Tibet), Moğolistan, Rusya’nın bir bölümü ve İran’ın kuzeydoğusu oluşturmaktadır.
- Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında 1992 yılında Ankara’da imzalanan ortak bildiriyle söz konusu ülkelerin her alanda iş birliği yapmasına karar verilmiştir.
- 2009 yılında Türk Devletleri Teşkilatı kurulmuş, kültürel alanda iş birliği yapılması için Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ve Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi (TÜRKSOY) adlı uluslararası kuruluşlar faaliyete geçirilmiştir.
- Türkiye, komşu olduğu bölgeler ve ülkelerle kıyaslandığında konum itibarıyla son derece önemli bir sahada yer almaktadır. Jeopolitik yönden bölgesel ve küresel ölçekte önem arz eden özelliklere sahiptir.

Orta Asya ve Türk Cumhuriyetleri

TÜRK KÜLTÜR HAVZASI

- Türk kültürü, dünyanın en eski kültürlerinden biri olup yakın çevresinde bulunan kültürleri etkilediği gibi aynı zamanda bu kültürlerden de etkilenmiştir.
- Türk kültürünün temeli, tarih boyunca yaşadığı tecrübeler ve coğrafi konumuna dayanmaktadır. Türk kültürünün ortaya çıktığı bölge, aynı zamanda Türklerin ana yurdu olarak bilinen **Orta Asya**’dır. Buradan kaynağını alan Türk kültürü, önce Sibirya’ya oradan Afrika ve Balkanlara kadar geniş bir alana yayılmıştır.
- Türkler, bulundukları coğrafyalarda kültürlerine ait izler taşıyan birçok eser bırakmıştır. At, Türk kültürüne ait temellerin atıldığı Orta Asya’da Türkler için hayata yön veren simgesel bir değer olarak ön plana çıkmıştır. Halı, kilim, çadır gibi çeşitli dokuma eşyaları yaygın şekilde görülmektedir.
- Konargöçer yaşamın hâkim olduğu dönemde ortaya konulan eserler, Türklerin yerleşik hayata geçmesinden sonra daha nitelikli hâle gelmiştir.
- Bu dönemde daha çok kervansaray, han, hamam, köprü, cami, medrese, imaret, çeşme gibi kalıcı ve tarihî niteliğe sahip eserler verilmiştir.
- Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle birlikte daha geniş bir alana yayılan Türk kültürü; Türkistan, Kafkasya, Balkanlar, Orta Doğu, Kuzey Afrika gibi farklı bölgeleri etkiler hâle gelmiştir.
- Bu bölgelerdeki devletlerle geçmişten bu yana köklü kültürel bağlara sahip olan Türkiye, bu bakımdan ayrı bir öneme sahiptir.
- Türkistan, Anadolu, Balkanlar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika Türk kültürünün yayıldığı sahalar arasında yer almaktadır.
- Türkistan; Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan gibi devletlerle özerk yapıdaki Doğu Türkistan’ın bulunduğu bölgedir. XIX. yüzyılda sömürgeci devletlerin işgaline uğrayan Türkistan’da büyük bir kültür tahribatı yaşanmıştır.
- Yaklaşık 600 yıl Osmanlı egemenliğinde kalan Balkanlar; coğrafi, tarihî, sosyal ve kültürel yakınlığı sebebiyle Türkiye için önemli bölgelerden biri hâline gelmiştir.
- Anadolu ile kültürel benzerliklere sahip olan Balkanlarda Türkiye’nin yürüttüğü kültür ortaklığına yönelik çalışmalar bulunmaktadır.
- Türk kültürünün Orta Doğu ve Kuzey Afrika’ya yayılması, IX. yüzyıldan itibaren çeşitli Türk boylarının bu bölgelere yerleşmesiyle hız kazanmıştır.
- Türk boylarının bu coğrafyada kurduğu devletler sayesinde önemli bir kültür etkileşimi gerçekleşmiş ve bu bölgede Türk ve İslam kültürünü yansıtan cami, kervansaray, köprü gibi çok sayıda eser verilmiştir.

ÜLKELERİN GELİŞİMİŞLİĞİ

TEKNOLOJİK GELİŞMELERİN KÜLTÜREL VE EKONOMİK ETKİLERİ

Teknoloji, insanların hayatını kolaylaştıran araç ve sistemlerin geliştirilmesi olarak tanımlanabilir ve ekonomik faaliyetlerin büyümesine, çeşitlenmesine ve üretim, dağıtım ve tüketim faaliyetlerinin önemli aşamalar kaydetmesine büyük katkı sağlar.

Sanayi üretiminde teknolojinin kullanımı, son iki yüzyıl içerisinde dört sanayi devrimini tetiklemiş ve günümüzde 4. Sanayi Devrimi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sanayide kullanımıyla ortaya çıkmıştır. Bu durum ürün kalitesini artırmış, maliyetleri düşürmüş ve fazla üreten ülkeleri yeni pazarlara yönlendirmiştir.

Ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler, insanların deniz aşırı ülkelere ve uzak diyarlara seyahat edebilmelerini sağlamış, kültürel etkileşim, dış ticaret ve turizme katkı sağlamıştır.

Kitle iletişim araçları, iletişim ve haberleşmeyle birlikte tüketim alışkanlıklarını da etkiler. Bilişim teknolojileri, iletişim ve etkileşimi artırarak küresel bir veri ağı oluşmasını sağlamış, bu verilerin birçok sektörde kullanımı ile birçok alanda zaman ve maliyet tasarrufu sağlanmıştır.

Teknolojideki gelişmeler, yeni iletişim modelleri ve yaşam biçimleri yaratmıştır. Örneğin, 1970'lerde yaygın olan televizyon ve radyo gibi araçlar, günümüzde etkileşimli telefonlar, internet ve mobil teknolojilerle yer değiştirmiştir.

İletişim teknolojisindeki ilerlemeler, bireylerin duygu ve düşüncelerini dünyanın her tarafına kolayca iletebilmesini ve kültürel etkileşimin hızlanmasını sağlamıştır. Sosyal medyanın bu süreçte önemli bir rolü vardır. Ancak, bu gelişmeler bireylerin aile ve arkadaş ortamlarından uzaklaşmasına ve insan ilişkilerinin zayıflamasına neden olmaktadır.

GELİŞİMİŞLİK SEVİYESİNİN BELİRLENMESİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Dünyada yer alan toplumlarda ana hedef, daha iyi yaşam koşullarına sahip olmaktır. Bu hedefin gerçekleşebilmesi için ülkeler, ekonomik göstergelerini geliştirmeye çalışırlar. Ekonomik veriler ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin belirlenmesinde önemli bir etken olsa da tek başına yeterli değildir.

ÜLKELERİN GELİŞİMİŞLİK SEVİYELERİNİN BELİRLENMESİNDE KULLANILAN BAZI ÖLÇÜTLER

Ekonomik sektörlerin GSYH'deki oranı Temel hak ve özgürlüklere sahip olma durumu GSYH ve kişi başına düşen millî gelir Mal ve hizmet ihracatı miktarı Sağlık hizmetlerine erişim Enerji kullanım miktarı Ortalama yaşam süresi	Yetişkin okuryazar oranı Bebek ölüm oranı Teknoloji kullanımı Gelir dağılımı Şehirleşme oranı Okullaşma oranı Beslenme düzeyi

GSYH oranı, ülkelere ait kalkınma düzeyinin belirlenmesinde üzerinde en çok durulan husustur. Bu oranın yüksek olduğu ülkelerde gelişmişlik seviyesinin daha yüksek olduğu gözlemlenmektedir. GSYH'de yüksek paya sahip olan pek çok ülkede yaşam kalitesinin düşük olması, gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi nedenler gelişmişlik anlamında GSYH'nin tek başına yeterli olmadığını göstermektedir.

Kalkınmanın yalnızca ekonomik büyümeye göre değerlendirilmesi yetersiz kalmaktadır. Ortaya çıkan bu eksiklik, insan odaklı ölçme tekniklerinin geliştirilmesiyle büyük oranda giderilmiştir. **İnsani Gelişme Endeksi (İGE)**, ortalama yaşam süresi, satın alma gücü, okuryazarlık ve okullaşma oranı gibi kriterlere dayanan bir ölçümdür.

Ülke	İGE Sıralaması	İGE Değeri	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)	Beklenen Eğitim Süresi (Yıl)	Ortalama Eğitim Süresi (Yıl)	Kişi Başına Düşen GSMH Miktarı (\$)
İsviçre	1.	0.962	78.6	14.1	10.5	56.748
Danimarka	6.	0.948	81.4	18.7	13.0	60.365
Türkiye	48.	0.838	76	18.3	8.6	31.033
Burundi	187.	0.426	61.7	10.7	3.1	732
Nijer	189.	0.400	61.6	7	2.1	1.240

2021 Yılı İnsani Gelişme Endeksine Göre Bazı Ülkeler (UNDP,2022)

İnovasyon, bilginin nitelikli iş gücü ve altyapı ile ürün, hizmet ve sisteme dönüştürülmesidir ve ekonomik faaliyetlere hareketlilik kazandırır. Gelişmiş ülkelerde inovasyon, istihdam artışı, sürdürülebilir büyüme ve yaşam standartlarının yükselmesini destekleyen önemli bir unsurdur. İsviçre, İsveç, ABD, Japonya, Singapur ve Hollanda gibi ülkeler bu kapsamda öne çıkmaktadır.

Girişimcilik, insanın düşünsel emeğini ekonomik değere dönüştürmesi olarak ifade edilebilir ve kalkınmada önemli bir rol oynar. Bilim, sanat, spor, eğitim, sağlık, sosyal gelişme ve yaşam kalitesi gibi birçok alanda etkilidir. Girişimcilik, ülke ekonomilerinin dışa bağımlılıktan kurtulması ve üretime dayalı sürdürülebilir bir yapı kurulması için desteklenmesi gereken önemli bir unsurdur.

Dijitalleşme, ülkelerin kalkınmasında önemli bir unsurdur ve eğitim, sağlık, enerji gibi sektörlerde belirleyici rol oynamaktadır. Dijitalleşme, ekonomik verimliliği artırmanın yanı sıra üretim, tüketim ve istihdamda yenilikler sunmaktadır. Dijital teknolojileri etkin kullanan ülkelerin ekonomik gelişmişlikte önemli bir ivme yakaladıkları gözlemlenmektedir.

GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERİN EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

Gelişmişlik, ülkelerin ekonomik kalkınmalarının yanı sıra sosyal, siyasi ve kültürel yönden ilerlemelerini de kapsayan bir kavramdır.

Gelişmişlik Düzeyini Etkileyen Bazı Coğrafi Faktörler

İklim	Konum	Sermaye birikimi
Yer şekilleri	Nüfus	Altyapı
Doğal kaynaklar	Teknolojik gelişmeler	İş Gücü ve Eğitim

Bir ülkenin konum, yeryüzü şekilleri, iklim, enerji kaynakları, madenler vb. unsurlar yönünden elverişli şartlara sahip olması ekonomik kalkınmayı kolaylaştırır da tek başına yeterli değildir. Nüfus, eğitim, nitelikli iş gücü, sermaye, teknoloji ve altyapı gibi beşerî faktörler de ekonomik kalkınmada önemli rol oynar. Doğal kaynaklar bakımından zengin olan birçok ülke, bu beşerî ve ekonomik faktörlerin eksikliği nedeniyle yeterli düzeyde üretim yapamamaktadır.

GELİŞMİŞLİK DÜZEYİ FARKLI İKİ ÜLKE

Almanya

- Tarım, ormancılık ve balıkçılık GSYH'nin %1'ini oluşturduğu Almanya'da gıda üretiminde yeterlilik oranı %70'ler düzeyindedir.
- Almanya, sanayi makinaları, otomotiv, kimya ve telekomünikasyon sektörlerinde gelişmiş bir sanayi ülkesidir.
- Hizmet sektörünün önemi günden güne artmaktadır.
- İhracatında ulaşım araçları, haberleşme cihazları, elektrikli makine ve cihazlar ve ilaçlar; ithalatında ise makineler, ulaşım araçları ve enerji ürünleri öne çıkar.
- Teknolojik açıdan çok gelişmiş olan Almanya, petrol ve maden cevheri bakımından dışa bağımlı olmakla birlikte önemli doğal gaz, taş kömürü, linyit ve tuz kaynaklarına sahiptir.
- Almanya, ekonomik gelişmişlik yönünden dünyada 4. sırada; İGE bakımından ise 6. sırada yer almaktadır.

Robot kullanımıyla üretim yapılan sanayi tesisi (Almanya)

Etioyopya

- Etioyopya ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı olup, topraklarının %45'i tarıma elverişlidir.
- Etioyopya'da tarımsal üretim iklim şartlarına bağlı olarak değişir ve sanayi sektörü de yeterli düzeyde gelişmemiştir. Ülke, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş için çaba sarf etmekte ve yerli ve yabancı yatırımları desteklemektedir.
- Etioyopya'da tarım topraklarının 1/5'i ekilip biçilmektedir, bu alanların sadece %4'ü sulanmaktadır.
- İhtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin çoğunu ithal eden Etioyopya, kahve, yağlı tohumlar, baklagiller, et ve et ürünleri ve deri ürünlerini ihraç eder.
- Madencilik sektörü ekonomide yeterli paya sahip değildir. Kireç taşı, kil, mermer ve metalik olmayan mineral üretimi vardır. Ayrıca kömür, demir, tantal ve potasyum rezervlerinin olduğu tahmin edilmektedir.
- Etioyopya, İGE bakımından dünyada 193 ülke içerisinde 176. sırada yer almaktadır.

Tarımsal üretim (Etioyopya)

ÜLKELERİN BÖLGESEL VE KÜRESEL ÖLÇEKTE DOĞAL KAYNAK POTANSİYELİ

Doğal kaynaklar, yeryüzünün her bölgesinde aynı oranda mevcut değildir. Bazı bölgeler kömür, petrol, doğal gaz gibi enerji kaynakları bakımından zenginken bazı bölgeler ise madenler bakımından zengindir. Söz konusu kaynakların dağılışındaki bu farklılık, ülkelerin bölgesel ve küresel ticaret yoluyla etkileşimini artırmıştır.

Doğal kaynaklar, bazı ülkelerin ekonomik kalkınmasına önemli katkılar sunarken bazı ülkeler ise bu kaynaklardan yeterince yararlanamamaktadır.

Norveç, İsveç, ABD, Kanada, Rusya gibi ülkeler mevcut kaynaklarını bilinçli kullanarak dünyanın en gelişmiş ülkeleri arasında yer almaktadır.

Dünyada yeterli doğal kaynağa sahip olmamasına rağmen ekonomik gelişimini tamamlamış ülkeler de vardır. Örneğin madenler ve enerji kaynakları sınırlı olan Japonya; nitelikli iş gücü, yeterli sermaye ve ileri teknoloji sayesinde dünyanın en gelişmiş ülkelerinden biri olmayı başarmıştır.

Afrika, Güney Amerika ve Orta Doğu'da yer alan bazı ülkeler ise doğal zenginliklerinden yeterince yararlanamadığı için ekonomik kalkınmasını tamamlayamamıştır. Hatta mevcut kaynaklarını değerlendiremeyen bu ülkelerin önemli bir kısmı gelişmiş ülkeler tarafından sömürülmekte ve bu coğrafyada petrol, doğal gaz, altın, elmas gibi zenginliklerin paylaşılmasından kaynaklanan çatışma ve iç savaşlar yaşanabilmektedir.

Venezuela, 302,8 milyar varillik kapasitesiyle dünyanın kanıtlanmış en büyük petrol rezervine sahip ülkedir. Uygulanan yaptırımlar ve ülkeye ait diğer zenginliklerin yeterince değerlendirilememesi, Venezuela'nın kalkınmasını sekteye uğratmış ve ülke, İGE verilerine göre dünyada 128. sırada yer bulabilmiştir.

Oslo (Norveç)

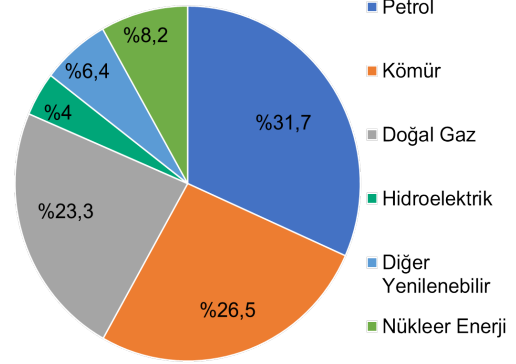

Venezuela

ENERJİ NAKİL HATLARI

ENERJİ GÜZERGAHLARI VE ETKİLERİ

- Enerji; bir ülkenin ekonomik ve sosyal gelişiminin en temel ihtiyaçlarından olup sanayi, ulaşım, konut, ticaret gibi alt sektörlerde yaygın şekilde kullanılmaktadır.
- Dünyada tüketilen enerji, çok sayıda enerji kaynağından elde edilirken petrol, doğal gaz, kömür gibi fosil yakıtlar bu kaynakların %81,5'ini oluşturmaktadır.
- Son yıllarda küresel enerji talebindeki artışa bağlı olarak ülkeler, üretim-tüketim dengesini sağlamak ve verimliliği artırmak için enerji kaynaklarının sürdürülebilirliğine daha fazla önem vermektedir.
- Küresel doğal gaz ticareti, 2019 yılında yaklaşık 990 milyar m³ iken 2023 yılında bu oran 1.6 trilyon m³ seviyesinde gerçekleşmiştir.
- Boru hatları vasıtasıyla 2020 yılında gerçekleşen doğal gaz ticareti %10,9'luk düşüşle 452,2 milyar m³e gerilerken, LNG ticareti %0,6 artarak 487,9 milyar m³e ulaşmıştır.
- Bölgeler arası ham petrol ve petrol ürünü ticareti 2021'de 66,95 milyon v/g şeklinde gerçekleşmiştir.
- En fazla ham petrol ithal eden bölge Avrupa, en fazla ham petrol ihraç eden ülke ise Suudi Arabistan olmuştur. Avrupa'nın ham petrol ithalatında ilk sırayı Rusya alırken Suudi Arabistan'ın en fazla ham petrol ihraç ettiği ülke Çin olmuştur.

Dünya birincil enerji tüketimi oranları (TPAO, 2023)

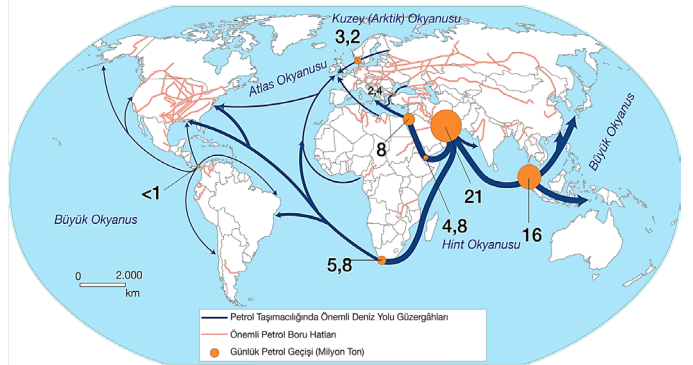
Sıra	Ülke	1.000 v/g
1	Suudi Arabistan	6.658,6
2	Rusya Federasyonu	4.653,5
3	Irak	3.428,4
4	ABD	3.175,0
5	Kanada	3.037,7
6	Birleşik Arap Emirlikleri	2.418,4
7	Nijerya	1.879,3
8	Kuveyt	1.826,3
9	Norveç	1.501,8
10	Kazakistan	1.416,7

Petrol ihracatçısı ilk 10 ülke (OPEC 2020)

Sıra	Ülke	1.000 v/g
1	Çin	10.852,6
2	ABD	5.877,0
3	Hindistan	4.033,0
4	Güney Kore	2.660,4
5	Japonya	2.472,4
6	Almanya	1.671,2
7	İspanya	1.104,6
8	İtalya	1.014,2
9	Hollanda	997,8
10	Tayland	837,3

Petrol ithalatçısı ilk 10 ülke (OPEC 2020)

- Petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının karadan taşınmasında boru hatları önemli bir yere sahiptir.
- Boru hatları ülkelerin dış politikalarını, siyasi güçlerini ve ekonomilerini önemli ölçüde etkileyebilmektedir.
- Bu ürünlerin deniz yoluyla taşınması sırasında bazı kazalar yaşanmakta ve önemli çevre sorunlarına yol açmaktadır.
- ABD, Rusya, Türkiye, Azerbaycan, Kanada ve Orta Doğu ülkeleri sahip oldukları boru hattı uzunlukları ile dünyada ön plana çıkan ülkeler ve bölgeler arasında yer almaktadır.
- Petrol ve doğal gazın deniz yoluyla taşınmasında tankerler kullanılmaktadır. Doğal gazın bu yolla taşınabilmesi için önce sıvılaştırılması, ardından taşındıktan sonra tekrar gaz hâline dönüştürülmesi gerekmektedir.

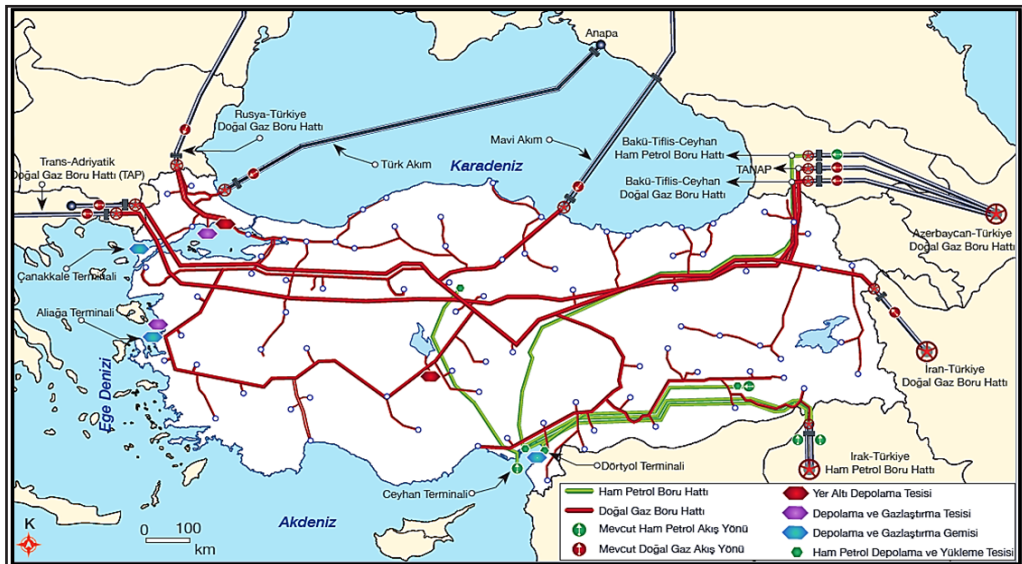

Petrol taşımacılığında önemli deniz yolu güzergâhları (2020)

TÜRKİYE'DE ENERJİ NAKİL HATLARI

Türkiye, coğrafi konumu itibarıyla petrol ve doğal gaz taşımacılığında çok önemli avantajlara sahiptir. Orta Doğu, Orta Asya, Hazar Havzası gibi önemli petrol ve doğal gaz üretim bölgeleri ile Avrupa kıtası gibi önemli tüketim bölgesi arasında yer alan Türkiye, bu stratejik konumundan dolayı uluslararası özellikle birçok yatırıma imkân sunmaktadır.

TÜRKİYE'DE ENERJİ NAKİL HATLARI	
Rusya-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı (Batı Hattı) Bulgaristan sınırındaki Malkoçlardan Türkiye'ye giriş yapan hat, yılda yaklaşık olarak 14 milyar m ³ 'lük kapasiteye sahiptir.	Türk Akım Rusya'nın Anapa şehrinden başlayıp Kırklareli'ne ulaşan hat, Rusya'daki gazın Türkiye ve Avrupa'ya taşınmasını sağlayan iki koldan oluşmaktadır.
Mavi Akım Rusya Federasyonu'ndan Karadeniz geçişli bir hat ile Türkiye'ye ulaşmaktadır. Yıllık kapasitesi yaklaşık olarak 16 milyar m ³ 'tür.	Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı Hazar Bölgesi petrolünün Gürcistan ve Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırılması amacıyla inşa edilmiştir. Hattın yıllık petrol taşıma kapasitesi 60 milyon tondur.
Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) ve Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) ile birlikte Güney Gaz Koridoru'nun en önemli halkasını oluşturmaktadır. Azerbaycan'ın Şahdeniz sahasında üretilen doğal gazın öncelikle Türkiye'ye, buradan da Avrupa'ya taşınmasını amaçlamaktadır.	Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (BTE) Azerbaycan'ın Güney Hazar Denizi kesiminde yer alan Şahdeniz sahası doğal gazının Türkiye'ye arzı amacıyla kurulmuştur.
Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı (İran-Türkiye) İran doğal gazının yılda yaklaşık 10 milyar m ³ 'lük kısmının boru hattı ile Türkiye'ye arzı amacıyla kurulmuştur.	Irak-Türkiye (Kerkük-Yumurtalık) Ham Petrol Boru Hattı Irak'ta üretilen ham petrolü Ceyhan Terminali'ne taşıyan hattır. İlgili terminale ulaşan petrol, burada tankerlere yüklenerek dünya pazarlarına ulaştırılmaktadır. İki paralel güzergâhtan oluşan hattın yıllık taşıma kapasitesi 70,9 milyon tondur.
Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Enterkonneksiyonu (TYE) Hazar Havzası, Rusya, Orta Doğu, Güney Akdeniz ülkeleri ve diğer uluslararası kaynaklardan sağlanacak doğal gazın Türkiye üzerinden Yunanistan ve Avrupa'ya satışı için yapılmıştır.	

Türkiye'de yer alan doğal gaz ve petrol boru hatları (BOTAŞ)

ÇATIŞMA BÖLGELERİ

ÇATIŞMA NEDENLERİ

- Ülkeler arasında yaşanan sorunlar öncelikli olarak diplomatik yollarla çözülmeye çalışılmaktadır. Diplomasinin çözüm olmadığı durumlarda ise yerel, bölgesel veya küresel düzeyde askerî çatışmalar yaşanabilmektedir.
- Günümüzde uluslararası düzeyde yaşanan çatışmalar; doğal, beşerî, ekonomik ve siyasi nedenlere dayanmaktadır.
- Çatışmaların başlıca nedenleri arasında; sınır anlaşmazlıkları, enerji kaynakları ve nakil hatlarının kontrolü, yer altı kaynakları, sınır aşan suların paylaşımı, din ve mezhep farklılıkları, etnik yapı, küresel iklim değişikliğinin kaynakları üzerindeki baskısı vb. faktörler yer alır.

ÇATIŞMA BÖLGELERİ

Kudüs

1948 yılında kurulan ve yayılcı bir politika izleyen İsrail, başta Filistin olmak üzere bölgedeki ülkelerle çeşitli bahneler öne sürerek sürekli çatışmaktadır. İsrail, bütün semavi dinlerin kutsal kabul ettiği Kudüs'ü tek taraflı olarak başkent ilan etmiştir. Yaşanan sorunlar karşısında BM kararları, Oslo ve Madrid süreçleri kalıcı bir çözüm üretememiştir.

Kırım ve Donbas

2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından yasa dışı ilhakı ve 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya ait Donbas Bölgesi'ni (Donetsk ve Luhansk) işgal etmesiyle daha da artmıştır. Rusya'nın bölgede yer alan ülkelere saldırmasına karşılık Batılı devletler; Rusya'ya yönelik yaptırım politikaları uygulamakta ve bölge ülkelerine çeşitli destekler sunmaktadır.

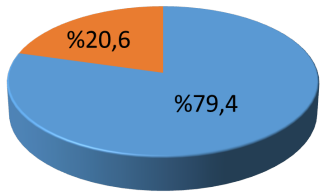
Dağlık Karabağ

Dağlık Karabağ, Güney Kafkasya'da Azerbaycan'a ait tarihi bir bölgedir. Yaklaşık 30 yıl Ermenistan işgali altında kalan ve 2020 yılında Azerbaycan tarafından gerçekleştirilen askerî operasyonla büyük kısmı kurtarılmıştır. Ermenistan'ın mağlubiyeti ile sonuçlanan bu operasyon sonunda iki ülke arasında 10 Kasım 2020 tarihinde bir ateşkes antlaşması imzalanmıştır.

Basra Körfezi

Dünyanın en zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarını havzasında bulunduran bir bölgedir. Bölgenin petrol rezervleri bakımından zengin olması, stratejik önemini artırırken zaman zaman çatışmalar yaşanmasına neden olmuştur. Dünya petrol rezervlerinin büyük bir kısmına sahip olan Orta Doğu, savaşların yaşandığı başlıca yerlerdendir. 1980 ile 1988 yılları arasında İran ile Irak arasındaki savaşın temel nedeni petrol ticaretidir. 2003'te Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık önderliğindeki çok uluslu bir gücün Irak'a müdahale etmesiyle, bölgede savaş olmuştur.

Petrol Rezervlerinin Dağılışı

■ OPEC Üyesi Ülkeler ■ Diğer Ülkeler

Bazı ülkelerin 2020 yılı petrol rezervinin OPEC üyeleri içindeki payı (%)

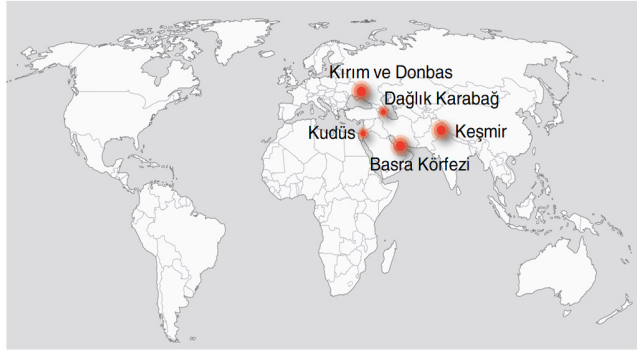
Bazı ülkelerin 2020 yılı petrol rezervinin OPEC üyeleri içindeki payı (%)	
BAE	8,2
Kuveyt	8,5
Irak	12,2
İran	13,1
Suudi Arabistan	22,4
Venezuela	25,5

Suriye Sorunu

Suriye'deki gruplar arasındaki çatışmalar, 2011 yılında bir iç savaşa dönüşmüştür. Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi bazı uluslararası güçler, bu savaşa doğrudan veya dolaylı olarak müdahale etmişlerdir. Türkiye de bu bölgeye müdahale eden ülkelerdendir. Bu sorun hâlen çözümlenememiştir.

Keşmir

Hindistan ve Pakistan arasında çözülemeyen bir meseledir. Yaklaşık 70 yıldır devam eden bu sorun, Hindistan ve Pakistan'ın defalarca savaşmasına ve binlerce kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur.

Günümüz çatışma bölgelerinden bazıları

SU SORUNU

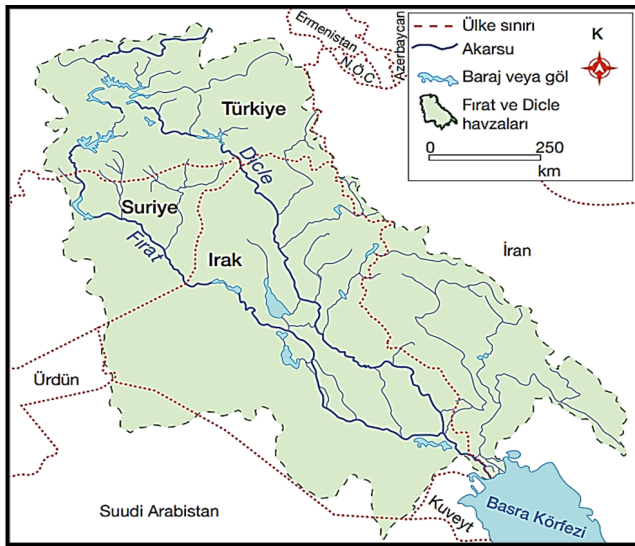
- Su sorunu, günümüze kadar topluluklar ve devletler arasında çeşitli anlaşmazlıklara ve çatışmalara neden olmuştur. Günümüzde sularla ilgili sorunlar, çoğunlukla uluslararası anlaşmalarla çözülmeye çalışılmaktadır.
- Su konusunda yaşanan sorunların başında “sınıraşan sular” meselesi gelmektedir. Önemli bir sorunu ifade eden bu kavram, bir ülkeden doğup başka ülkeye akan; ülkeler arasında sınır oluşturan veya ülkeler tarafından paylaşılan sular şeklinde tanımlanabilir.
- Sınıraşan sularda yaşanan uyuşmazlıkların temel nedeni, suyun kullanımı ve kullanım hakları konusundaki görüş farklılığıdır. Uyuşmazlıklar, ilgili tarafların iyi niyetli davranışlarının yanı sıra siyasi ve hukuki yollarla çözülmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte uluslararası hukukta sınıraşan sularla ilgili çok net bir ifade bulunmamaktadır. Sınıraşan sular konusunda uygulanabilir hukuksal görüşler şunlardır:
 - Mutlak Egemenlik Görüşü (Harmon Doktrini)
 - Doğal Bütünlük Görüşü
 - Kullanmada Öncelik Görüşü
 - Hakkaniyete Uygun Kullanım
- Günümüze kadar anlaşmazlıklara neden olan akarsuların bazıları; Fırat, Dicle, Nil, Ürdün, Ganj ve Parana'dır.

Fırat ve Dicle

Türkiye sınırları içinde doğup Suriye ve Irak'ı geçerek Basra Körfezi'ne dökülen Fırat ve Dicle nehirleri, bölgenin en önemli su kaynaklarıdır. Türkiye'nin bu nehirler üzerinde barajlar ve sulama tesisleri inşa etmeye başlaması, komşu ülkeler Suriye ve Irak'ta ciddi rahatsızlıklara neden olmuştur. 1987 yılında imzalanan protokole rağmen bugün gelinen noktada her iki ülke, Türkiye'den gelen suyu yetersiz bulmakta ve daha fazla su talebinde bulunmaktadır.

Nil Nehri

Dünyanın en uzun nehirlerinden biri olan Nil Nehri sularının paylaşımı konusunda havzada yer alan ülkeler arasında ihtilaflar bulunmaktadır. Mısır ve Sudan, nehir sularının önemli bir kısmını içme, sulama ve elektrik üretimi amacıyla kullanmaktadır. Havzada bulunan diğer ülkeler ise nehir sularından çok az miktarda yararlanmaktadır. Bu durum Nil sularının paylaşımında sorunları beraberinde getirmiştir.

Fırat-Dicle nehirleri

Nil Nehri

BAĞIMSIZLIK İSTEĞİ

Bağımsızlık isteği ve toprak paylaşımı da yeryüzünde savaşlara sebep olan etmenlerdendir. Örneğin 1991'de SSCB'yi oluşturan ülkelerin bağımsızlık ve birlikten ayrılma istekleri, birçok yeni devletin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Türk Cumhuriyetlerinin de içinde bulunduğu ve özerk olan bu cumhuriyetlerin ayrılma isteği, birçok yerde çatışmalara sebep olmuştur. Bu ülkelerin önemli bir kısmı bağımsızlığına kavuşmuştur. Bağımsızlık isteklerinden kaynaklanan bazı sorunlar hâlen çözümlenememiştir. Bu sorunların bir kısmı Kafkasya bölgesinde devam etmektedir.

DİĞER SORUNLAR

Su, petrol ve bağımsızlık isteklerinin yanı sıra diğer doğal kaynakların paylaşımı, önemli ticaret yollarının kontrolü, etnik ve siyasi sorunlar da çatışmalara sebep olabilmektedir.

DOĞAL ÇEVRENİN SINIRLILIĞI, ÇEVRESEL ÖRGÜT VE ANLAŞMALAR

DOĞAL ÇEVRENİN SINIRLILIĞI

- Doğayla etkileşim içinde bulunan insan, çevre tahribatında etkin rol oynamaktadır.
- Bu tahribatın artarak devam etmesine sanayileşme faaliyetleri, kentleşme, teknolojik gelişmeler, nüfus artışı vb. faktörler neden olmuştur.
- Tahribatlar sonucunda insanlar artık doğal çevrenin sınırlarının olduğunu ve bu sınırlar çerçevesinde üretim-tüketim faaliyetlerinde bulunmaları gerektiğini anlamıştır.
- İnsanların doğaya yaptığı müdahaleler sonucu; biyoçeşitlilikte kayıplar yaşanması, çölleşme, küresel iklim değişikliği, doğadaki akışın ciddi anlamda zarar görmesi gibi doğada telafisi mümkün olmayan hasarlar meydana gelmektedir.
- Günümüzde çevre sorunlarına kalıcı çözümler üretmek için, bugünün ihtiyaçlarını karşılarken gelecek kuşakların imkânlarını korumaya yönelik çalışmaları kapsayan sürdürülebilir kalkınma modeli (doğayla uyumlu kalkınma) ön plana çıkmıştır.

ÇEVRE SORUNLARININ ÖNLENMESİNE YÖNELİK POLİTİKA VE UYGULAMALAR

Dünyadaki hemen her ülke, 1970'ten itibaren çevre konusunda daha fazla endişe duyar hâle gelmiştir. Özellikle sanayileşmiş toplumlarda bu sorunlara daha sık rastlanması, çözüm odaklı politika ve uygulamalara öncelik verilmesini sağlamıştır. Çevre sorunlarının artmasıyla özellikle sanayileşmiş toplumlar çeşitli çalışmalardan bazıları şunlardır.

- ABD ve Avrupa'da atık suların arıtılması için geliştirilen “**Temiz Su Yasaları**” uygulaması
- İlk olarak 1872'de ABD'deki Yellowstone Ulusal Parkı'nda başlayan ve kısa sürede dünyaya yayılan “**Millî Park**” hareketi

DİKKAT

Doğal çevrenin korunması ve mevcut çevre sorunlarının çözümünde ekonomik araçların etkin kullanımı ve ülkelerin kalkınma düzeyleri, başarıyı artıran önemli unsurlardır.

UYGULANAN POLİTİKA	UYGULANAN POLİTİKANIN ÖZELLİKLERİ
Kirleten öder	Çevre kirliliğinin kontrolü için alınan önlemler ile çevreye verilen zararın giderilmesi için yapılan uygulamaların maliyetinin kirleten tarafından karşılanmasıdır.
İleriyi görme	Çevre sorunlarına neden olabilecek durumları önceden görerek çevre sorunlarını önlemektir.
Önleme	Belirginleşen bir çevresel zararın oluşmadan engellenmesidir.
İş birliği	Küresel etkiye sahip çevre sorunlarına karşı ülkelerin iş birliği yapmasıdır.

- ABD'nin çevre politikası, “Sorumlu Üretim ve Tüketim” ile “Uygun Fiyatlı ve Temiz Enerji” olarak adlandırılan uygulamaların bir parçasıdır. Bu politikanın hedefe ulaşmasında enerji tasarrufu kilit bir öneme sahiptir. Yapılacak tasarruf sayesinde 2030 yılına kadar enerji verimliliğinin iki katına çıkarılması planlanmaktadır.
- İngiltere'de uygulanan “Karbon Bütçesi” uygulaması yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimdeki payının artırılması, karbon salımı düşük araçlara geçiş için çalışmalar yapılmasını kapsar. Karbon salınımını beşer yıllık periyotlarda azaltmayı hedefleyen uygulama, çevre konusunda öne çıkan örnek bir çalışmadır.

- Çin'de 2008 yılında küresel iklim değişikliğine bağlı ortaya çıkan sorunlara karşı "Ekoloji ve Çevre Bakanlığı" kurulmuştur. Çin, 2060 yılına kadar nötr karbon için çalışacağını açıklayarak "karbon vergisi düzenlemesi" gibi bir dizi yeni yasa ve uygulamalarla emisyonları sınırlamayı planlamaktadır.
- Polonya'da "Kirlenen Öder" ilkesi ile Çevre Finansmanı; Ulusal Çevre Koruma ve Su Yönetimi Fonu, çevresel yatırımları teşvik ederek Polonya'nın çevre kalitesini iyileştirmiştir. "Kirlenen Öder" ilkesine dayalı oluşturulan bu fonun bütün geliri, çevreyi bilinçsizce kullananlara kesilen cezalardan elde edilmiştir. Doğanın korunmasına yönelik ekoloji eğitimi gibi faaliyetlere mali kaynak sağlayarak vatandaşların çevre konusundaki farkındalığını da artırmıştır.
- Cezayir'de "Tlemcen Model Ormanı'nda Ekosistemin ve Biyoçeşitliliğin Korunması" uygulaması: ekosistem restorasyonu, yerel geçim kaynaklarının desteklenmesi ve biyolojik çeşitliliğin korunmasına odaklanan Cezayir'de Tlemcen Model Ormanı'nın oluşmasını sağlamıştır. Bu uygulama, sürdürülebilir orman yönetimi ve kırsal kesimdeki kadınların istihdamına imkân sağlarken biyoçeşitliliğin korunmasını da güçlendirmiştir.
- Türkiye'de uygulanan Sıfır Atık projesi; Türkiye'de de iklim değişikliğinin önüne geçmek için çalışmalar devam etmektedir. Bu kapsamda 2017 yılında Sıfır Atık Projesi hayata geçirilmiştir. On Birinci Kalkınma Planı'nda devlet politikası hâline gelen Sıfır Atık Projesi'yle 2017'de % 13 olan geri kazanım oranı 2023'te % 34,92'ye çıkmıştır. Geri kazanım oranının 2035'te % 60'a çıkarılması hedeflenmektedir.

Çevre Sorunlarının Önlenmesinde Bireylere Düşen Bazı Sorumluluklar

- Geri dönüşüm
- Aşırı tüketimden kaçınmak
- Çevre dostu ürünler satın almak
- Bireysel alışveriş çantası kullanmak
- Organik ve yerel ürünler kullanmak

ÇEVRESEL ÖRGÜT VE ANLAŞMALAR

Çevresel örgütler; yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde faaliyet göstermektedir. Özellikle uluslararası alanda faaliyet gösteren çevresel örgütler; farkındalık çalışmaları, kamuoyu oluşturma çabaları, destek verdikleri çevre projeleri veya yöneticilere yol gösteren çalışmalarıyla çevre sorunlarının önlenmesinde aktif rol oynamaktadır.

Son yıllarda uluslararası çevre politikalarının önemli bir parçası hâline gelen çevresel örgütlerin bu politikalara üç aşamada dâhil olduğu söylenebilir.

- çevresel karar alma süreçlerine katılım
- çevre anlaşmalarının uygulanmasına katılım
- devlet faaliyetlerinin çevre anlaşmalarına uygunluğunun izlenmesi

ÇEVRESEL ÖRGÜTLER	
Greenpeace (1971)	Nükleer silahlanmaya karşı yürüttüğü bir eylemle örgütlenmiştir. Küresel ısınma, ormansızlaşma, ticari balina avcılığı, aşırı avlanma, nükleer enerji gibi birçok konuda eylemlerde bulunmaktadır.
Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (1948)	Biyoçeşitliliğin korunması, sürdürülebilir kalkınma, iklim değişikliği gibi konularda çalışmalar yapmakta ve mevcut sorunlara çözümler üretmektedir.
Doğal Hayatı Koruma Vakfı (1961)	Doğa, insan ve iklimden kaynaklanan sorunları çözmeye çalışan bu yapının temel hedefi beşerî faaliyetler nedeniyle tehlike altında bulunan yerleri ve türleri korumaktır.
Yeryüzü Dostları (1971)	Nükleer enerjiye ve balina avcılığına karşı olan çevreciler tarafından kurulmuştur. Çevreyi ve insan haklarını korumanın yanı sıra sürdürülebilir toplumlar inşa etmek için kampanyalar düzenlemektedir.
Birleşmiş Milletler Çevre Programı (1972)	İklim değişikliği, biyoçeşitlilik kaybı, kirlilik, atık vb. çevre sorunlarının nedenlerini incelemekte ve sürdürülebilir bir çevrenin tesisine çalışmaktadır.
TEMA (1992)	Erozyon ve çölleşmeye karşı yürüttüğü çalışmalarla ön plana çıkmaktadır. Vakfın ekosistemlerin korunması, ağaçlandırma, arazinin yanlış kullanımının önlenmesi gibi amaçları bulunmaktadır.

Çevresel Anlaşmalar ve Sözleşmeler

Öncelikle çevreyi koruma, doğal kaynaklar üzerindeki insan etkisini yönetme ve insanın çevreye verdiği zararları engellemeye yöneliktir. Çevresel sorunların çözümünde devletleri ortak hareket etmeye yönlendiren ve belirlenen amaç doğrultusunda taraf devletlerin davranışlarını düzenleyen hukuki araçlardır.

ÇEVRESEL ANLAŞMALAR VE SÖZLEŞMELER	
Ramsar Sözleşmesi (1971)	Sulak alanların korunması ve sürdürülebilir kullanımının sağlanmasını amaçlayan uluslararası bir sözleşmedir.
Stockholm Konferansı (1972)	Küresel çevre sorunlara dikkat çekerek tehdidin tüm insanlığa yönelik olduğunu ifade eden ilk dünya konferansıdır.
Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaret Konvansiyonu (CITES, 1973)	Vahşi hayvan ve bitki türlerinin uluslararası ticaretini düzenleyen bir sözleşmedir. Sözleşme, yabani hayvan ve bitki türlerinin ticaretinde bu canlıların yaşamlarının tehlikeye girmesini önlemeyi amaçlamaktadır.
Rio Konferansı (1992)	Ulusların çevreye duyarlı ve sürdürülebilir yönetim şekilleri benimsemeleri açısından önemli bir adım olmuştur. Konferans sırasında çevre konularının temelini oluşturan; ➤ Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (CBD), ➤ Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi (UNCCD), ➤ Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) imzaya açılmıştır.
Kyoto Protokolü (1997)	Küresel ısınma ve iklim değişikliğiyle mücadele konusunda uluslararası bir sözleşme olan protokol, 1997 yılında imzalanmış ve 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Protokol, küresel iklim değişikliğinin önlenmesine yönelik Paris Anlaşması'nın devreye girmesiyle 2020'den sonra işlevini yitirmiştir.
Rotterdam Sözleşmesi (1998)	Sözleşme ile bazı tehlikeli kimyasallarla ilgili bilgi alışverişini kolaylaştırmak, uluslararası ticarette karar verme süreci oluşturmak, bu tür kimyasalların insan sağlığına ve çevreye verebilecekleri olası zararların engellenmesi amaçlanmaktadır.
Paris Anlaşması (2015)	Anlaşma, küresel iklim değişikliği tehlikesine karşı küresel sosyoekonomik dayanıklılığın güçlendirilmesini ve sıcaklık artışının Sanayi Devrimi öncesinde olduğu gibi 2 °C'nin altında tutulmasını hedeflemektedir.

ORTAK DOĞAL VE KÜLTÜREL MİRASA YÖNELİK TEHDİTLER

Ortak dünya mirası, kendine has kültürel veya fiziki öneme sahip, geçmişten bugüne kalan ve gelecek nesillere aktarılması gereken önemli varlıklardır.

Evrensel değerlere sahip kültürel ve doğal alanların korunması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla "UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşme", 1972'de taraf devletlerce kabul edilmiştir.

Güney Amerika kıtasında yer alan Galapagos Adaları, eşsiz biyoçeşitliliği sayesinde UNESCO tarafından 1978 yılında Dünya Mirası olarak ilan edilmiştir.

İlerleyen yıllarda istilacı türler, yasa dışı balıkçılık, artan turizm ve kentsel baskı nedeniyle bölgedeki biyoçeşitlilik ciddi anlamda zarar görmüş ve bu kez Galapagos Adaları, UNESCO tarafından 2007 yılında Tehlike Altındaki Dünya Mirası'na dâhil edilmiştir.

Çalışmalar sonucu, Galapagos Adaları 2010 yılında tehlike altındaki listeden çıkarılarak eski statüsüne kavuşmuştur.

Manovo-Gounda St Floris Ulusal Parkı zengin flora-fauna çeşitliliği ile ön plana çıkan ve Orta Afrika savanlarında yer alan en büyük ulusal parktır.

Bu park; siyah gergedan, fil, aslan, çita, leopar, ceylan, su kuşları gibi birbirinden farklı hayvan türlerini barındırmaktadır. Kaçak avlanma, kuraklık, aşırı otlatma, tarımsal faaliyetler, yangınlar ve elmas madenciliği parkın 1997 yılında Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne dâhil edilmesine neden olmuştur.

Hindikuş Dağları arasında bulunan, geçmişte İpek Yolu üzerinde yer alan **Bamiyan Vadisi**'nde dev Buda heykelleri, Budist manastırları, şapeller ve kutsal kabul edilen birçok mağara bulunmaktadır.

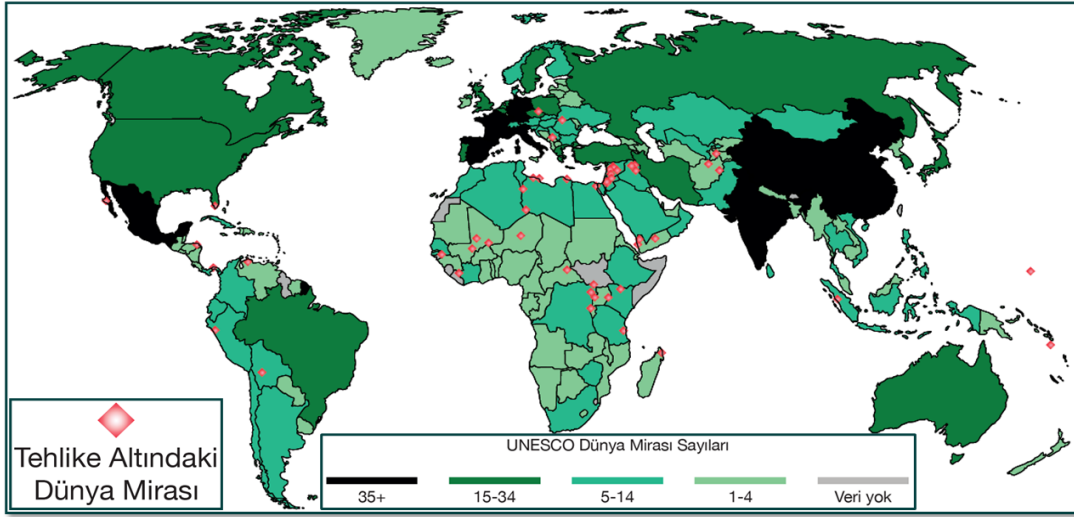
Buradaki heykellerden bir tanesi, 2001 yılında Afganistan'da yaşanan iç savaş sırasında Taliban tarafından yıkılmıştır.

Vadi, 2003 yılında Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne eklenmiştir.

UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'nde 2023 yılı itibarıyla 168 ülkeye ait 933'ü kültürel, 227'si doğal ve 39'u karma olmak üzere 1.199 miras ögesi bulunmaktadır. Bu ögelerden 56 tanesi Tehlike Altındaki Dünya Mirası'na dâhil edilmiştir.

Bamiyan Vadisi

Ülkelere göre UNESCO Dünya Mirası Sayıları ve Tehlike Altındaki Dünya Mirası

İnsanlığın ortak mirasına yönelik tehditlerden bazıları şunlardır;

- afetler
- savaşlar
- orman tahribatı
- yasa dışı avcılık
- küresel iklim değişikliği
- ekonomik faaliyetler
- yönetim ve koruma ihmalleri

DİKKAT

Ortak mirasa yönelik tehditlerin bir kısmı bölgesel, bir kısmı da küresel düzeydedir. Orta Doğu'daki silahlı çatışmalar, Afrika'daki kaçak avlanma, tropikal bölgelerdeki orman tahribatı bölgesel; yönetim ve koruma ihmalleri ise küresel düzeyde dünya mirasını tehdit etmektedir.

